De erfgenaam

Jo Boer

bron
Jo Boer, *De erfgenaam*. A.A.M Stols, Den Haag 1947

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/boer013erfg01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

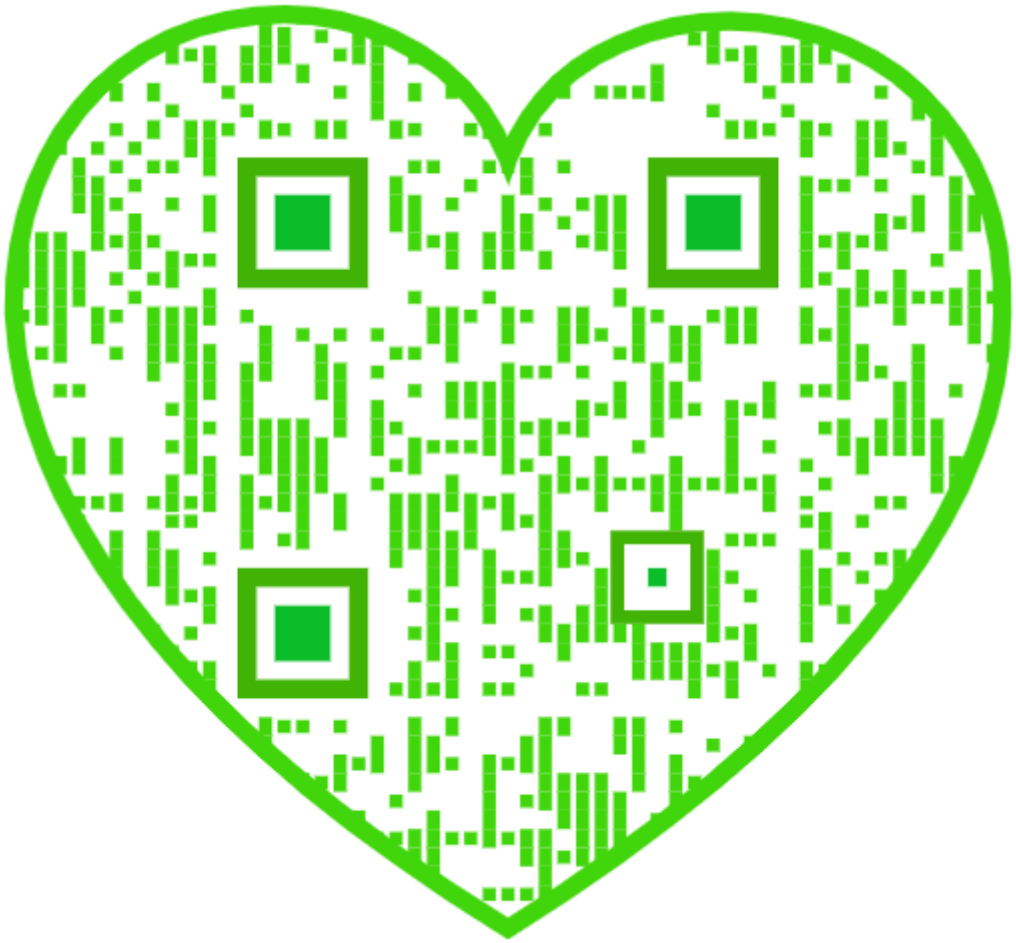

De Erfgenaam

Dit boek is opgedragen aan de nagedachtenis van mijn grootmoeder:
Mevr. J. Scheltema-van Klaveren.

I

‘....zoodat ik langs de huizen ga en roep.... Ik roep dat ik kruiden te koop heb, kruiden voor de soep en kruiden om kwalen te genezen, die nog nooit genezen zijn. Soms zijn de menschen vriendelijk en koopen mijn waar, die zij niet noodig hebben, want de bergen liggen vlak achter hun huizen. Ook vreezen zij mijn planten, want ben ik niet de zuster van Clementine? In een dorp vergeten de menschen niet gauw, althans het kwade niet. Meestal sluiten zij ramen en deuren wanneer zij mijn roep hooren. Hoewel de straten stil zijn van zonnewarmte weet ik best waarover zij praten achter hun gesloten luiken, waarachter zij zich veilig wanen.

Over datgene wat ik vergeten wil. Zij praten over wat mij langs hun huizen drijft, omdat ik een ontkenning noodig heb, één enkele ontkenning, een lachend woord om mijn angst te verminderen, een zachtheid, die mij gerust zou stellen, die mij verzekeren kon, dat alles gewoon gegaan is; dat de gebeurtenissen die mijn bestaan vervuld hebben in die laatste jaren dezelfde zijn, die hun aller leven beheerschen. Want ten slotte leven wij aller temidden van onze dooden en het verschil tusschen hen en ons is alleen, dat wij ademen en zij niet.

Ik heb dat zelf gezien en ondervonden.

De macht van een doode is groot, maar niet grooter dan van een levende. Ik weet dat, hoewel ik een oude vrouw geworden ben tot wie een man nooit is ingegaan. En dat is niet goed voor het hoofd. Nu ben ik iemand, die zich niet meer herinneren kan wáár en hóe.

Mijn zuster Clementine heeft mij geminacht omdat ik onverdeeld gebleven ben. Ik was waarschijnlijk even vruchtbaar als vele anderen, maar geen man heeft mij ooit erkend.

Wanneer ik nu langs Anne's huis ga, waarvan de wind de groene luiken in de laatste herfststormen heeft weggeslagen en waar het Sint-Janskruid de treden van den ingang weer net zoo aangevreten heeft als voor haar komst, dan weet ik heel zeker dat alles daar begonnen is; dat daar in dat grauwe verregende huis nu nog de kern te vinden zou zijn van alles, wat onze ellende geworden is. Ik ben niet alléén in deze overtuiging, want sedert Anne's vertrek naar haar geboorteplaats ligt het huis onbewoond en wat er van David geworden is, weet niemand, ook Gemma niet.

Ik ben bang van dat huis. Het heeft teveel gezien. Vele dingen heeft het gezien, die ik nooit begrepen heb, en vele dingen, die ik zelfs nu nog niet weet. Want ik ben slechts toeschouwer gebleven. Alles heeft zich onder mijn oogen afgespeeld zonder dat ik met een blik of een handeling heb kunnen ingrijpen, het leven heb kunnen dwingen naar mijn eigen wil.

Het is een slecht huis. Een huis met onverklaarbare schaduwen en vreemde, dansende geluiden. Een huis, waar groene lichten schijnen, waar geen lichten kunnen zijn.

Je moet mij niet tegenspreken, want ik heb het meermalen zelf gezien. Toen David's moeder er kwam wonen was het al zoo. Teveel menschen hadden er geleefd. Teveel kinderen waren er geboren. Teveel menschen waren er gestorven.

De muren hebben al hun hartstochten, al hun begeerten opgezogen en omgewerkt tot een pekelachtige vloeistof, die langs de waterpijp druipt en de steenen doet uitslaan.

Zoo is dat huis. Dat huis is levend geworden. Het heeft zich gevoed met zondig bloed, met angsten en verborgen daden. Daarin ligt zijn kracht. Het huis is nog verder gegaan. Het heeft partij getrokken vóór de één en tegen de ander. Maar

waar moet het naar toe, wanneer de huizen zich gaan mengen in de zaken der menschen? Dat kan toch niet? Daar komt ongeluk van.

David's moeder was een harde vrouw. Zij beheerschte het huis. Het huis gehoorzaamde haar. Na haar dood is het huis haar trouw gebleven en heeft haar nog goed gediend. De vreemde, de indringster, werd naar buiten gewerkt. Dat heeft het huis gedaan. Het huis is slecht, maar trouw.

Wanneer de wind door de boomen waait is het of er een kind schreit achter de gesloten vensters en schimmen glijden er heen en weer en doen er waartoe zij gedoemd zijn. Ondanks mijn angst sta ik stil en luister... David's zoon? Of een kind dat schreit omdat het bij zijn geboorte in een put gesmeten werd, meer dan honderd jaar geleden nu? God hebbe zijn ziel voor wat die waard is.

Ik leg mijn hand op mijn hart en veeg het zweet van mijn bovenlip.

En die eene nacht dan, toen ik voor mijn venster stond en langzaam de deur van het huis zag opengaan in het maanlicht? Een zwarte wolk als roet plofte naar buiten en omvatte het heele huis. De nacht werd donker en den volgenden morgen regende het.

Zijn deze dingen gewoon te noemen? Nee, ik ben bang, want oude huizen hebben een booze en verdorven ziel.

Ik heb het goede gewild. Het alledaagsche. Mijnheer pastoor kan dat getuigen. Wij zeiden onze gebeden. Wij deden regelmatig geld in het kerkezakje. Wij borduurden altaarkleeden voor de kerk van den heiligen Bartholomeus den Martelaar. Wij kweekten de witte chrysanthen voor het feest van de dooden. En ook de lelies op het altaar van de Moeder Gods kwamen uit onzen tuin. Dat zijn godvruchtige handelingen. Niemand, die daar iets op te zeggen weet.

Het gewone is altijd het goede. Ik heb dat nog herhaaldelijk tegen Clementine gezegd. Maar Clementine was reeds te ver weg. Zoodra onze wegen gaan afwijken van de dagelijksche dingen, van het brood en van den wijn, van onzen pruimeboom, die blauwt van beginnende rijpheid, zoodra onze gedachten zich niet meer bezighouden met de aardappelen en de maïs en de slacht, wanneer wij onzen trots niet meer vinden in de zaden van ons graan, dan zijn wij verloren, dan treden onze gedachten binnen in het donkere land van de schande en een terugweg is er niet. Dat is wat er met Clementine gebeurde. Dat is wat haar leven langzaam-aan veranderen deed en wat de schande over ons bracht. Een klein moment van nalatigheid; een flesch wijn die gistte en zichzelf aan stukken brak. Dat was alles. Meer is er niet gebeurd.

Want dat andere, dat behoorde niet aan ons. Dat gebeurde in een ver land, dat eigenlijk niet eens bestaat, hoewel mijnheer pastoor het mij op de kaart gewezen heeft en het erg groot moet zijn.

Maar zeg, kunnen de menschen niet teekenen wat zij willen? Als mijnheer pastoor tegen mij zegt: hond, en ik neem dan een bruineboonenzak en teeken daarop een ding met vier pooten en een staart, is dat dan het bewijs, dat er een hond in mijn kamer is geweest?

Kom nou, je moet wel heel simpel wezen, om alles te gelooven, wat de menschen je wijs willen maken.

De menschen zijn slecht. Zij liegen en bedriegen zonder oorzaak of reden, alleen om je uit te kunnen lachen achter je rug. En heusch, mijnheer pastoor is een simpele van geest. In hem kun je je vertrouwen niet stellen. Nee, dat land, waar ze allemaal over praten bestaat in werkelijkheid niet. Ik weet het heel zeker. Nou zie je

eens hoe de menschen gelogen hebben, alleen om mij verdriet te doen.

Om te beginnen: Het gebeurde tusschen menschen, wier beeltenis ik alleen maar op papier heb gezien en dan nog met een onderschrift in een vreemde taal. Je kon niet eens lezen wat er geschreven stond. Wie kan mij verzekeren dat dat echte menschen waren? Heeft ooit iemand ze in levenden lijve gezien? Mijnheer pastoor ook niet en mijnheer pastoor is dom. Hij hoeft zich heusch niet zoo gewichtig te maken met zijn brieven naar den bisschop. Heeft Clementine hem niet kunnen bedriegen tot het bittere einde? Hij heeft het zelfs niet vermoed. Clementine - mijnheer pastoor heeft dat laatst nog nadrukkelijk verklaard en er over geschreven naar den bisschop - had in de opgezonden fotografieën nooit haar zoon herkend. Tot het laatste toe heeft zij ontkend; niet deze, mijnheer pastoor... de ander... het kind, dezen ken ik niet... de ander... het kind...

Ik weet dat mijnheer pastoor Clementine voor simpel versleet. Haar plotselinge en onchristelijke dood heeft bij hem die meening nog versterkt. Maar simpel was zij zeker niet.

En hier, waar niemand mij hooren kan dan de wind en de wilde olijven en het hooge, reeds dorrende gras, die mijn bondgenooten zijn, durf ik het wel hardop te zeggen, wat de menschen beneden in het dorp niet gelooven willen.

Clementine, in die laatste maanden vóór haar sterven, wist veel meer dan mijnheer pastoor zelf. Zij wist meer van den duivel en de machten van water, bloemen en wind dan het een dienaar Gods betamen zou, maar zij wist ook meer van de engelen en van de heiligen. Mijn zuster Clementine heeft tijdens haar leven met de heiligen verkeerd en velen van hen noemde zij zelfs bij den naam. Dat bewijst dat de heiligen haar als

één van de hunnen beschouwden, anders hadden zij dat niet toegestaan. Zij hadden haar ook den sleutel gegeven, dien Petrus verborgen houdt in de plooien van zijn langen mantel. Dat is de sleutel van den hof, die den boom der kennis verborgen houdt tusschen vier steile wanden.

Ja, Clementine had dien sleutel, zoo zeker als de heiligen, die te vergrauwen staan met hun domme houten gezichten in de stoffige nissen van de kapel van den heiligen Bartholomeus, die tijdens zijn leven martelaar was zooals een ander timmerman. Ik heb nooit veel met de heiligen opgehad; zij zijn dom en verwaand en de omgang met hen is voor mijn zuster schadelijk geweest.

Zij sprak ook met de steenen en met het oude vermolmde hout. God's wilde vogeltjes pikten uit haar handen, de knop van een roos opende zich op haar bevel en de kelken der fresia's, die als honingdroppels tusschen haar vingers lagen, hadden geen enkel geheimenis meer voor haar.

De menschen beneden in het dorp lachen, wanneer ik hun deze dingen over mijn zuster vertel. De slager, die een spotter is en een man zonder fatsoen, wijst dan naar zijn voorhoofd, en een ander reikt mij een appel of een eindje worst, zooals men dat bij kinderen doet, die nog niet de jaren des onderscheids bereikt hebben.

Maar het gras en de olijven weten, dat ik waarheid spreek, want de planten en de dieren hebben haar beter gekend dan de menschen.

Maar dan is er nog dit... als de menschen mij niet gelooven, waarom vreezen zij mij dan zoo, mij, die slechts Clementine's zuster was?

Er zijn in ieder van ons krachten, die liggen buiten den geest, buiten het hart en buiten de zintuigen. Geheimzinnige krachten zijn het, die bezit van ons nemen, wanneer wij ongewapend zijn, wanneer wij slapen of ons eenzaam voelen.

Zij had hem lief. Hoewel hij zich wijsmaakte dat hij bevredigd was, wist hij dat hij onbevredigd was. Hij trouwde haar. Waarschijnlijk slechts omdat hij eenzaam en verwaarloosd was na zijn moeders dood. Waarschijnlijk ook omdat hij geld verspeeld had in de herberg met smousjassen. Zijn verlies vertegenwoordigde de waarde van zijn klaverland. Hij schrok en trouwde.

Nu zijn huis leeg was en mijlenver van hem verwijderd, vroeg hij bescherming in een nieuwen schoot. De eene was hem zoo goed als de andere.

Dit is echter niet zooals het onder nette menschen betamelijk is. Het huwelijk is een vroom en plechtig iets, dat voornaam uitgevoerd moet worden. Luister maar naar de muziek, wanneer er getrouwd wordt. Plechtig is die, en langzaam. Bloemen komen er bij te pas en een suikeren taart.

Dus beloog hij zichzelf, dat hij niet buiten haar kon, dat er iets was in de ronding van haar wang, dat hem ontroerde, in de houding van haar hals, waarvoor hij zich vernederen moest, in de trieste lijn van haar mond, dat hij wegkussen wilde.

Hij was onbevredigd gebleven en die onbevredigdheid eerde hij in haar, want dat noemde hij haar voorname geest. Om die voorname geest tevreden te stellen kocht hij een suikeren taart en was tevreden over zichzelf omdat hij handelde zooals het moest. Hij heette David en zij heette Anne. Zoo begonnen zij hun leven.

Hij nam haar mee naar zijn huis. Het was zeven uur sporen. Haar leek dit het einde van de wereld, hem was het een te langzaam terugwinnen van het paradijs.

Hij stond voor het portierraam te gesticuleeren en zijn hooge opgewonden jongensstem schreeuwde de hem bekende namen uit:

‘Hier begint het land van Stephane Delaporte!

Wanneer je nu de tunnel uitkomt kun je de zee zien en het dorp beneden in het dal. Maar wij wonen hoog, heel hoog'. Zij knikte. Zij wist, dat zij een kind verwachtte en dat haar kind geboren zou worden in een vreemd huis.

In den jongen, die zich een man waande, groeide een wrevel. Zij is stug, dacht hij gegriefd, en die grief voegde zich bij zijn onbevredigd zijn en verminderde de voornaamheid van haar geest.

Het dorp maakte haar verward. Het lag tusschen bergen aan een nauwen, maar diepen zeearm. De kerktoren was roze en puntig en gecompliceerd als een fijngevormde, door het water gedraaide schelp. Zelfs de kleinste havenplaats lijkt nog op de landen, waarheen zijn schepen varen. De kusten reflecteeren zich in nimmer eindigende rusteloosheid de een op de ander omdat het water een getrouwe spiegel is van weemoed en herinneren. Er stond een neger met een aapje; sinaasappelen dreven op het water en de naam van het dichtstbijliggende schip was 'Zanzibar'. Voor haar was het geen naam, maar een heidensch woord. Een Arabier lag languit op de keien en zong. Zij wist niet dat het een Arabier was en zij wist niet dat het geluid, dat hij voortbracht, zingen kon zijn. Omdat hij bruin was noemde zij hem een neger en door zijn zingen dacht zij dat hij pijn had en daarom ook zoo languit lag. Zij stonden stil voor een steenen heer, die met een boos en verachtelijk gezicht naar de golven wees. Zij vroeg, wijzend op dien marmeren man:

'Wie is dat?'

'Dat', lachte hij nonchalant, zonder een naam te noemen, 'dat was een held en mijn overgrootvader.' Hoewel hij loog geloofde zij hem. Want was hij zelf in haar oogen geen held?

Het huis maakte haar schuw. Hoewel het klein

was leek het haar groot en voornaam, want zij had nooit een huis gehad. Het was stoffig en rook muf naar onbewoond-zijn. Zij vergeleek het onbewust met haar moeder's huurhuis. Zand op den grand, wit houten banken, een geitehuid met olie tegen den blauwgekalkten muur. Boven het bed een kruis met een gewijde palmpaasch.

En hier roodpluchen gordijnen met balletjes, roodfluweelen fauteuils, kleeden met kraaltjes, gedraaide en gekronkelde vazen met bloemen van veeren en schelpen, - prachtig was dat, en zoo rijk, - antimakassartjes op de stoelleuningen en tegen den muur een gekleurde afbeelding van een heer, die, gekleed in een nachtjapon, langzaam aan kwam loopen over de zee. Vreemd en beangstigend was dat, want dat kon toch niet?

En in de hoek van de kamer stond een paraplu. Een zwarte, dichte paraplu. Zij had geen daglooner getrouwd, maar een man van stand en bezit. Zij was iemand. Zij woonde in haar eigen huis. Zij had zelfs een paraplu om mee uit te gaan in de regen.

Haar rug rechtte zich. Zij vouwde haar handen in een onbewuste uiting van eerbied. Maar het gaf haar geen vreugde. Voorzichtig ging zij op het puntje van een fauteuil zitten, vermijdend met haar hand het vette antimakassartje. Zij keek rond.

‘Dat is mijn moeder's stoel. Daar mag je niet op zitten.’ Zij stond haastig op, kreeg een bloedroode kleur en voelde zich, spits en schonkig, te veel in dat vertrek van voorname menschen.

Maar hij miste de kleine gebogen figuur in het zwart zoo pijnlijk en zoo scherp, dat hij die vreemde wel kwetsen moest, die dacht bezit te kunnen nemen van een rijkdom, verzameld in een kleinzielige, maar hartstochtelijke liefde voor haar zoon. Voor eens en voor altijd moest die zoon de indringster doen weten, dat ze niet hier hoor-

de, dat dit zijn moeders huis, zijn moeders grond zijn moeders zonlicht was.

Voor het eerst realiseerde hij zich, dat dit niet de vrouw was, die zijn moeder voor hem gekozen zou hebben. Het was als hoorde hij haar zeggen: Je moet altijd trouwen boven je stand, David, en nooit daar beneden. Dit griefde hem in het eerste uur van zijn thuiszijn en ook die grief voegde zich bij zijn onbevredigd-zijn. Zijn vage onbevredigd-zijn begon vorm aan te nemen en het speet hem van de taart.

Waar was de slepende tred, die zich haastte naar hem toe? Waar de versterkende geur van warme koffie en boterkoek? Waar de voldane glimlach over zijn thuiskomst? Hij beet op zijn trillende lippen, zoozeer verlangde hij naar de droge warmte van twee oude, geaderde handen, gekromd tot een kom van teederheid rond zijn kin.

Er was geen enkele band tusschen hem en zijn jonge vrouw, geen herinnering, geen wensch, niets dan haar schuwe, jonge liefde, die beschouwend, mijmerend meer dan scheppend was.

Was zij hem in den vreemde een noodzaak geweest om zijn heimwee te kunnen verdragen, hier temidden der bekende en vertrouwde dingen uit het moederrijk was zij hem een indringster en een overlast.

Onder zijn boozen blik durfde zij geen kast te openen, geen kop te verzetten. Pas toen hij naar de herberg gegaan was om oude vrienden op te zoeken, in een schaterlach te vertellen over de schoonheid en vruchtbaarheid van zijn vrouw in bewoordingen, die hij onuitgesproken zou hebben gelaten, had hij haar werkelijk liefgehad, maar die hem nu een eigenlijk niet verdiend prijzen van haar lichaam leken te zijn, ging zij aan tafel zitten, keek rond, en dacht na.

Er waren bloedroode bloemen op het behang. Vreemde, starre gezichten van onbekende men-

schen staarden haar van alle zij den aan. Een jongetje met een hoepel en een mandje bloemen in een afhangend handje leek erg op David, maar was toch anders. Zij voelde haar hart kloppen in haar keel. Zij was bang, maar zij wist nog niet, dat zij bang was.

Zij was jong. Maar zij kwam uit een streek, waar de moerassen een stempel van geduld op de schaarsche bevolking hadden gedrukt. Zij was opgegroeid tusschen misten en dwaallichten, onder scheefgezakte, verwrongen boomen, overwoekerd door mare. Zij had geloopen in de harde ijskoude winterwinden die stapels wolken voor zich uit stuwden vanaf een grauwe oceaan. Het had haar geduldig gemaakt en zwijgzaam, erkennend de breekbaarheid, het vergankelijke van de gebeurtenissen in een leven. Hoe dikwijls had zij niet bij een doode moeten waken?

Zij begon voorzichtig. Zij schrobde den grond. Zij stofte de bibelots en de platen af. In niets veranderde het aanzien der kamers dan in helderheid. Zij ging naar buiten om groenten en kruiden te zoeken voor de avondsoep. Peinzend liep ze over de paden. Wat zij vond was verwaarloozing. Een verwaarloozing, die van verder dateeren moest dan van den dood van David's moeder. Wilde bramen waren in de heggen opgeschoten, die krioelden van het ongedierte. De Sint-Janskruiden hadden zich in de muren van woonhuis en schuren genesteld, van daar uit woekerden zij verder tot aan de regenpijp van het dak. De lansbladkevers hadden gaten gebeten in de ongezwavelde blaren van den wijn, de regenslakken dweilden slijmerig door verwoeste klaver, en musschen en spreeuwen hadden ongestoorde festijnen gehouden in een leeggeplunderde boomgaard. Champignons parelden in het gras en een verkromde, kleurlooze vrouw, versleten en verbleekt door vele herfstregens, kwam achter een

appelstam vandaan en bleef naar Anne staan staren met die wezenlooze nieuwsgierigheid van het heel oude.

Het was één van die leeftijdslooze wezens, die overal in de schemering op de dorpels van haar huizen gaan zitten om aardappels te schillen, erwten te doppen of kool te snipperen. Zij stond in hun boomgaard als had zij er recht van bezit. Zij hoorde tusschen de brandnetels, het hondsdraf en de donkere, glimmende stammen van den boomgaard. Zij was een deel van de warrige verwaarloozing van het gras.

Het was Anne, die zich indringster voelde, die haar oogen neersloeg voor een open, onverschilligen blik.

Wederom was zij overbodig, ongewenscht op eigen grond, in eigen huis.

's Avonds zei ze: ‘Ik vond een oude vrouw in den boomgaard. Zij groette niet.’

‘Dat moet Clementine of Constance geweest zijn. Zij zijn onze buren. Het waren de beste vrienden van die arme Maman.’

Hij zweeg en nam haar nadenkend op. Dan voegde hij er aan toe: ‘Zij zijn heel rijk. Ik wensch, dat je daar rekening mee houdt.’

Zijn stem was kort en toonloos als sprak hij tegen een meid.

Zoo beschouwde hij haar voortaan ook: de levenslange dienstmeid van een doode.

II

Anne, zij was een vrouw als ieder ander. David had heusch geen zeven uren hoeven sporen om haar te vinden. Het dorp heeft zulke meisjes bij dozijnen en veel beter. Zij was klein, maar door haar magerte leek zij lang. Het leven bij ons was hard voor haar geweest, maar gelukkig was zij nooit geworden. Er zijn menschen, die buiten het geluk geboren worden; zij weten niet eens dat het bestaat.

Het kind had den blauwen peinzenden blik zeker niet van de moeder, noch van David zijn vader. Het is waar, dat Clementine blauwe, zelfs lichte oogen had, waarvan de randen der pupillen onzeker geworden waren, als opgelost in dat wit, dat met de jaren vergrijsde tot lila.

Het kind had niet zoozeer blauwe oogen als een blauwen blik. Het heeft ons allen beschuldigd, duidelijk beschuldigd met dien klaren blauwen blik, die nog een schaduw had van het paradijs. Iets dauwigs had die blik als van ongeplukte, donkere druiven.

Het was geen mooi kind. Het was te bewegenloos, te dood. Noch Clementine, noch Anne hebben willen zien, wat David vreesde en wat de vrouwen in het dorp vanaf den eersten dag duidelijk was: dat het kind geen levensvatbaarheid bezat. Was het, zooals booze tongen beweerden, Clementine's schuld? Kwam het door het vergif, dat het gelijk met de moedermelk moet hebben opgezogen, of had Clementine een betoovering uitgesproken over dien zoon, dien zij als den hare beschouwde? Was het omdat zij het kind met zich mee wilde nemen naar het land van den dood? Wie zal het zeggen? Dat behoort tot de geheimen van het oude huis, tot de geheimen, die de vochtige, uitgeslagen muren nooit meer prijs zullen geven.

Het kind bezat in ieder geval geen levensvatbaarheid. Het heeft nooit geleefd. Het vleesch was niet tot leven gekomen. Het was klam en vettig als kerkkaarsen.

Ja, kerkkaarsen of brooddeeg. Sponzerig en toch glad. Ook had het een zurige lucht. Alleen de blik was groot, levend, klaar en beschuldigend.

Ik heb het kind niet dikwijls gezien. Vijf keer. En lang toen het dood was. Anne had het een krans van wilde margrietjes om zijn kopje gevlochten. Het lag roerloos en plat onder een crucifix, dat enorm leek onder die dikke, te kleine handjes. Het kind was eigenlijk belachelijk toen, als een mislukte pop.

Ik kan die keer niet laten gelden, want toen was de klare blik gedoofd en wat er nog over was, was grauwig brooddeeg met holten en schaduwen. Twee halve cirkels gaven de oogen aan in een lijntje van dons. Het was alsof het neusje samengeknepen was met een tangetje, zoo puntig en zoo vormeloos was dat geworden door de invallende neusvleugels.

De menschen mogen zeggen wat zij willen: de majesteit van den dood bestaat niet. Dat is maar een verzinsel van de pastoors. Mij maken de dooden alleen maar kriegel met hun roerloosheid. Zoo kriegel, dat ik er het liefst in zou prikken met een speld, om te zien of die roerloosheid er niet alleen is om mij op een onredelijke en onbetamelijke wijze belachelijk te maken.

Zittend in de schaduwen van de olijven, die als een kanten kleed over het gras wiegden, bedacht Constance bitter, hoe de dood van het kind haar een diepe voldoening gegeven had. Zij was voldaan geweest omdat zij dacht, dat zij eindelijk vergelding zou vinden. De vergelding, waar zij

onomstootelijk op rekende. Het leek haar het bewijs van een werkelijk bestaan van God, waar zij, oud als zij was, toen aan begon te twijfelen. Dit echter gaf haar voldoening. Straf beteekende gepasseerde zonde, en zonde komende straf. Zoo was het goed.

Maar de dood van het kind was als tuchtigingsmiddel volslagen nutteloos gebleken. De gebeurtenissen hadden zich ook zonder hem voltrokken tot aan het bittere einde. Het leed, dat zijn sterven veroorzaakte, leidde tot niets.

Men zegt: oude vrouwen zijn stil. Haar passies zijn opgebruikt. Wijsheid heeft de plaats van de passie ingenomen. Men zegt zoo veel. Bij de twee zusters Constance en Clementine was niets verbruikt. Alles lag onder het stof van nutteloos voorbijgegane jaren te wachten tot het dienst zou kunnen doen.

Het begon op den avond van de brief. Eén van die vroege, lichte voorjaarsavonden, die nog winter zijn, maar die reeds de lente in zich dragen. Achter deuren en ramen klonk het getik van lepels in kommen. Een huilende kinderstem werd gesust. Achter een houtschuur werd een ballade geneuried en een geur van gekookt vleesch en van kool, prij en kervel kwam vanuit de vensters. In het glas der ruiten danste de gloed van de winteravondvuren. De paarden en koeien rammelden met hun kettingen en zoo luchtig was de avondatmosfeer, dat je het happen van paardenlippen achter de ruiven kon hooren. Uit de rietpluimen langs de rivier kroop de eerste duisternis en een dravende muilezel werd door de hoofdstraat naar stal gebracht. Tegen den hemel teekende de rook der woningen zich af, groot en zwart, als op kinderteekeningen. In een schuur blaatte klagend een geit.

Ik heb vele van die avonden gezien. Ieder jaar komen zij opnieuw, vóór de perzikbloesem zich opent tegen de bergenrij in het Noorden. Zoo ijl is dan de lucht, dat wij boven op den berg nog het plassen van David's riemen hooren, wanneer hij uitvaart met zijn garnalenboot, een klein groen licht in den top van de mast.

Zachte avonden zijn het, die een verstilling zijn van veel leed. Men zegt, dat op zulke avonden het bloed onrustig wordt, dat vreemde verlangens geboren worden door een zich roerend geslacht, maar mij hebben zij slechts vrede gegeven. Weemoed, maar tòch vrede.

Ook vroeger, toen ik jong was. Behalve dan die ééne nooit vergeten lentenacht, toen die jonge Noor mijn linkerborst in zijn hand nam en zachtjes streelde, en streelde over de tepel, die zich rechtte en van vorm veranderde, en een toren werd van waar ik over de wereld heen kon zien.

Maar had hij hetzelfde gedaan in de stroomende regen of in een kouden winternacht, zou dat dan eenig verschil voor mij hebben gemaakt?

Op den schemerenden landweg liepen drie gestalten. Twee gebogen en één recht. In den vallenden avond gingen zij naar huis, Constance, Clementine en Anne.

Anne droeg een blauwe visch in een net. Haar gezicht boven den gezwollen buik was jeugdig, jeugdig van een zachtheid en van een peinzende droefgeestigheid, die aan het meisjesgelaat ontbroken hadden. Er was de vruchtbaarheid van geboorte in de lucht in de zwellende knoppen der berken, in het ploffende stuifmeel der hazelaars, in de bronstige roep van een stier, in de naar stal trekkende kudde schapen, traag en plomp van ongeboren lammeren. Een plompe vrouw, die een visch droeg en een ongeboren kind.

Anne's huis lag donker achter de bamboehaag.

Een uil zat in de spar aan den ingang, lachte hoonend en vloog weg. De maan wierp een lichtflonker in een dood venster. Dat was alles.

Anne legde haar hand op Clementine's arm. David was niet thuisgekomen. De visch was waardeloos. Het leven leeg. Het was toen, dat Anne met haar vlakke stem vroeg:

'Clementine, jij die in de stad gewoond hebt, is het leven er zooveel beter?'

Wat zij eigenlijk vroeg was: Zijn de vrouwen er zoo veel mooier? Maar dat zijn geen woorden, die een eerbare vrouw betamen.

Zij stond daar, smal en afwachtend, tegen de klimop van haar huis en wachtte gelaten op een oordeel. Het was als had zij haar toekomst in de hand van die oude vrouw gelegd. Clementine's antwoord was simpel en verraadde niets. Niets van zichzelf en niets van een ander.

'Het leven, kind, is overal gelijk. Ieder heeft zijn moeilijkheden, waar hij ook woont. Slaap wel.' En Anne klom langzaam de treden van de stoep op en verdween tusschen het klimop. Weer lachte de uil.

Zij gleed het huis binnen en maakte licht. In haar oogen lag angst. Angst voor het oude krakende huis met de donkerbruin geverfde gangen en deuren, angst voor het donker in de kamerhoeken, angst voor haar toekomst van jonge vrouw, ongewenscht in het leven van haar man.

Was de kamer veranderd tijdens haar afwezigheid? Had een onzichtbare hand de meubels een weinig verplaatst, de gordijnen wat op zij geschoven om een geliefde gestalte van ver te kunnen zien aankomen? Dwaalde David's moeder nog in de woning waar zij haar zoon had gebaard, zijn eerste schreden had geleid en waar zij, stervend, zijn hoofd had afgeteekend gezien tegen een lichtend venster, als een donkere wereld, die haar wereld geweest was? Anne ging naar de keuken

en kookte de visch. Zij keek recht voor zich uit en vermeed de plooien der gordijnen en de hoeken van het vertrek. Bewoog daar wat? Die kleine ritseling, was dat een muis, of was het wat anders?

Zij waschte een paar tomaten, sneed een aardappel in stukken. Het kind bewoog in haar. Zij streek over haar buik in een liefkoozend gebaar. Zij zette het brood op tafel. Zij vulde een aarden kan met wijn.

En al dien tijd luisterde zij naar de geluiden in en om het huis, vreezend, hopend.

Vanaf den muur keek David's moeder haar aan en vanuit de spiegel haar eigen bleeke gezicht. Er was een gelijkenis in die beide ovalen. Beiden waren stroef en trotsch, beiden staarden strak voor zich heen naar eenzelfde wereld.

Een wereld, die David heette.

Zij wachtte. Zij trachtte te praten met die moeder, wier tegenwoordigheid zij vijandig om zich heen voelde. Zij vouwde de handen in haar schoot. Er was een lijdzaam, eindeloos geduld in dat gebaar. De visch stond op tafel en had een takje mimosa in zijn bek.

Constance en Clementine klommen verder. Langs den eucalyptusboom, die in zestig jaren niet meer veranderd was. Langs de beek en het groenteland, dat aan Toussaint Delaporte behoorde.

‘Brandt de vuurtoren al, Clementine?’

Een klein bedrog, dat bij haar leven was gaan behooren, deze vraag van iederen avond, die toestond stil te staan zonder moeheid te bekennen.

‘Nee, nog niet.’

Zij klommen verder. Af en toe plukte Constance een wilden aronskelk, vond Clementine een verdroogd rozebottel in de heg.

‘Voor het altaar, zuster.’

‘Voor de jam, zuster.’

Dan stonden zij stil, de eene wachtend op de andere. Twee oude vrouwen, die moe waren aan het einde van den dag.

‘Hoor je dat zuster?’

‘Hector blaft.’

‘Ja, er zal bezoek zijn...’

‘Zoo laat in den avond nog? In het donker?’

Zij gingen verder, haastig nu, een beetje struikelend, onzeker van angst.

Toen zij boven kwamen in den door maan verlichten tuin stond daar Sylvester Brievenman te wachten achter het schelle oog van zijn lantaarn. Hij had een brief met vijf roode zegels in de hand.

De brief kwam uit Amerika en was alleen voor Clementine. Niet voor Constance dus. Voor Clementine. Teekenen moest zij in een boek als bewijs dat de brief werkelijk bij haar terecht gekomen was. Dat kon niemand dan nog tegenspreken.

Zij namen de brief mee naar binnen. Sylvester liep mee, onuitgenoodigd, om vooral te weten, wat er in stond. Constance stak de petroleumlamp aan en Clementine haalde den inkt. Op het moment dat Clementine de pen in het fleschje wilde doopen sloeg Constance haar de pennehouder uit haar hand en klonk de stem van Sylvester in de stilte: ‘Zet je naam met potlood. Constance is een goede zuster. Dat is beter.’

Constance haalde pruimenbrandewijn uit de kast.

‘De beste brandewijn, omdat je nog aan ons verwant bent, Sylvester.’

Ja goed, maar wie in het dorp was dat niet?

Sylvester dronk met slurpende smakkende teugen zijn brandewijn over een klont kandij. Zijn kleine roodbeloopen oogen, wantrouwend dichtgeknepen boven den glascirkel, namen haar beiden op met een sluwen, reeds veroordeelenden blik.

Ik voel wat er in brieven zit, had hij eens tegen Constance gezegd, zijn vinger en duim over elkander wrijvend. Is het nieuws goed dan voelt de brief koel en glad. Hoe heeter hoe slechter. Hij had Constance een blaar op zijn duim laten zien. Zóó had een brief gebrand... en stinken! Natuurlijk niet voor gewone menschen, nicht. Dat zijn stralen. Daar moet je de gave voor hebben... zooals die arme Ursule.

Hij zette het glas neer. Hij liet de kandij rollen rond zijn eene, afgebrokkelde tand en vroeg als terloops:

'Moet je die dikke brief nou niet openmaken, nicht? Wie weet zit er wel een erfenis voor je in. De duivel poept altijd op een grooten hoop. Dat is een waar gezegde, dat niemand kan tegenspreken.'

Maar Clementine zat roerloos in haar stoel. Haar zwart wollen omslagdoek leek haar op te lossen in het kamerdonker. De brief lag scherp en hard tusschen haar handen. De blik boven de gerimpelde neus was verzonken in zichzelf en bekommerde zich noch om Constance, noch om neef Sylvester en diens spot. Twee tranen klein en wit als rijstekorrels hingen in de hoeken van haar oogen en hingen daar en vielen niet.

Sylvester Brievenman was opgestaan. Hij had willen weten, wat er in dien brief stond, zei hij, om haar naar zijn beste weten te dienen. Brieven met roode zegels werden niet voor niets geschreven. Daar zat geld achter of dood of beiden. Want de één is vaak de vertroosting voor het ander. Ja, zoo had de goede God alles ten beste geregeld. Maar als er tusschen familie geen vertrouwen bestond... goedenavond dan.'

Bij de deur keerde hij zich om. Hij had twee oude vrouwen van dienst willen zijn... Wat is een vrouw zonder man? Een riet in den wind. Hij voelde zich verantwoordelijk na den dood van die

arme tante Emilie. Maar even goede vrienden. Hij hield iemand geen beleedigingen na. En als Constance hem later soms noodig mocht hebben... Zij wist hem te vinden.

Zijn oogen zochten haar gezicht, zijn pupillen hechtten zich aan haar pupillen met scherpe haakjes van venijn. Als wist hij iets, dat rij begrijpen moest. Bedankt had hij niet voor den brandewijn en dat maakte haar triest, want het was een goede brandewijn, nog uit de bruidstijd van die arme Maman. Maar het was meer. Het was alsof ze met die nutteloos verspilde brandewijn een beetje van haar waardigheid had ingeboet.

Ik heb het vuur aangemaakt. Ik heb suiker en melk bij de koffie gedaan. Ik heb brood gebrokkeld voor den hond. Clementine heeft weer niets gedaan. Alles kon ik weer alleen doen.

Ik heb mijn passen geteld van de kamer naar de keuken. Dat had ik nog nooit gedaan. Het waren er drie en twintig. Ik heb Clementine een kop heete koffie tusschen haar vingers gedrukt, maar zij hield de kop scheef zoo dat het een smeerboel werd op het tapijt. Ik voelde me beleedigd. Sedert wanneer was het noodig geheimen voor me te hebben?

De tijd van geheimen is voorbij, zuster... Dat is goed wanneer je jong bent. Maar nu... verbeeld je maar niks, je bent net zoo goed als ik een oude totebel... Het maakte me zoo kribbig, dat mijn stem oversloeg van drift toen ik vroeg:

‘Zou je nou eindelijk die brief eens openmaken, of moet ik soms eerst de kamer uit zijn?’

Je mag me gelooven of niet, zij gaf me gewoon geen antwoord. Zij zat als een mummie en zei niks tot ik die brief uit haar handen griste. Ik peuterde hem open met een haarspeld. Er vielen een paar portretjes uit. Kleine portretjes van een man met een kalen kop. Er onder stonden paarse

inktletters gedrukt. En er zaten dikke vellen papier in, groote vellen, zooals bij ons het gemeentehuis die heeft met stempels... het gemeentehuis of de politie.

Er viel een vergeelde krant uit. De krant was heel klein opgevouwen en rook naar nagelolie en oude asch.

Ik begreep de woorden van Sylvester Brievenman: Die brief voelde slecht tusschen mijn vingers. Hij voelde naar angst, en erger nog, naar dood en schande.

Met een blauw potlood was er in die krant een kruis gezet bij een plaatje van schietende menschen in een straat met hooge huizen.

Die huizen waren te hoog om echt te zijn.

Noch Clementine noch ik hebben lezen geleerd in een vreemde taal. Maar zooveel kon ik toch opmaken uit dit alles dat dit papieren waren, die beter verborgen konden blijven voor de nieuwsgierige oogen van het dorp. En ik dacht aan Sylvester, dien wij beleedigd hadden. Sylvester, wiens tong veel te los zit en bovendien in gif gedoopt is als de tong van een oud wijf. Sylvester, dien wij beleedigd hadden. Ik herinnerde mij zijn blik toen hij bij de deur gestaan had. Ik voelde mij koud worden. Wat wist Sylvester?

Terwijl ik het brood klaar zette voor den hond bedacht ik me, wat ik zou kunnen zeggen morgen, wanneer de buren één voor één langs zouden komen, de ééne om wat zout te leenen, de ander om een pelargoniumstek te brengen, de derde met een bosje kruizemunt. Met onschuldig gehouden oogen, die onderhand loerden en spiedden naar onze geheimen.

Ik wenschte dat Sylvester niet boos was weggegaan, dat ik mijn hand nu, op dit moment op zijn schouder zou kunnen leggen en zeggen: Luister neef Sylvester, góede, góede neef Sylvester...

Ja, alles goed en wel, lúister neef Sylvester... en wat daarna?

Sylvester Brievenman is een groot gevaar voor hen die wat te verbergen hebben. Ik was bang. God, wat was ik bang.

Vanaf dien allereersten dag dat het noodlot one benaderde, heb ik geweten, dat wij verloren waren, maar ik heb mij lang verdedigd, want wij komen van een taai geslacht.

Ik had raad willen vragen aan mijn zuster. Ik had een verklaring willen hebben van die foto's. Wat waren dat voor krantenplaatjes? Zij waren aan haar gestuurd en ze was mij een verklaring schuldig. Dat ging zoo maar niet. Maar ik was bang geworden voor het leven, dat ik vijandig wist. Clementine, fluisterde ik, Clementine...

Haar vage oude oogen, grijs en doorzichtig als regenwater, gleden niets ziend over de baai, die zilver en droomend te glanzen lag achter een rand van wuivende zwarte sparren.

Ik heb de brief genomen. Ik heb de krant genomen en de portretjes. Ik heb ze in kleine stukjes gescheurd. De foto's waren hard en sneden in mijn duim. Het was een boosaardig gezicht en ik had het gevoel alsof het de man was, die mij als een valsche hond in mijn vingers beet. Hij was één keer van voren gekiekt en één keer van opzij. Ik heb de snippers op de gloeiende kolen gegooid en ik heb gekeken hoe het zwart eerst de neus wegvrat en daarna de oogen en toen de hals. Er was geen bewijs meer. Wat er ook voor smerigs gebeurd was in dat verre land waar de briet vandaan kwam, het hinderde niet meer, want bewijzen kon niemand het.

Clementine had geen woord gezegd. Had zij begrepen dat het háár brief was en dat ik geen recht had te doen wat ik deed? Haar vreemde, starre blik had mij niet ondervraagd. Onder het dunne witte haar was het schedelveld roze als de

griezelig teere huid van pasgeboren muizen, maar het gezicht was bruin, donkerbruin verbrand van vele jaren werken, en onder de oogen huiverde een paarsigblauwe schaduw.

Toen wij jong waren kon zij slapen in den boomgaard die naar tijm rook en naar klaverhoning. Haar roze katoenen jurkje was ver opgetrokken boven het gespannen buikje waarvan het naveltje nog te zien kwam. De handjes krabden langs haar dijen, waar de vliegen haar staken en een roode appel lag iets verder, weggerold uit een te kleine kinderhand. Clementientje... mijn zusje. Hoog in den appelboom plapperde een windmolentje om de spreeuwen te verschrikken....

Clementientje, mooi zacht Clementientje. Clementientje van de vele beesten, de konijnen, de gewonde vogels, het makke hertje. Clementientje, klein bruin zusje.

Misschien was alles een vergissing. Misschien was de brief niet voor ons. Het was vast een brief voor den burgemeester. Of een grap van iemand uit het dorp om ons aan het schrikken te maken. Misschien zou ik er morgen wel met iemand over lachen... Het kon ook een aanschrijven zijn van de belasting met al die stempels erop.

Maar al dien tijd wist ik, dat het geen vergissing was. Dat het noodlot in ons leven gekomen was. Ik wist dat ons heele bestaan veranderen zou door die ongeluksbrief.

Later op den avond was de wind opgekomen. Eén van die plotselinge, dreigende winden die van de bergen naar beneden vallen en natte sneeuw en hagel mee brengen. De vlam van de petroleumlamp flikkerde in de tocht.

En daar in dat onrustig klapperende licht had Constance haar zuster bij een arm gepakt en ruw heen en weer geschud. En toen alleen haar onderkaak met droog dor geluid sloeg tegen haar

bovenkaak had zij Clementine een venijnige mep op haar wang gegeven met de drie middelste vingers van haar rechterhand.

Om het kleine meisje dat zij geweest was, en om de oude vrouw, die zij geworden was.

Herinneringen... Hoe gemakkelijk kwamen zij in die oude kamer rond de roerlooze gestalte van mijn zuster. Zij maakten zich los van alle dingen. Zij stegen op uit de vazen, zweefden uit den spiegel, verwazigden uit het porcelein en verscholen zich schuchter in de plooien van het tafelkleed. Zij bewogen achter de gordijnen en lieten de kasten zuchten en steunen. Zij klopten tegen de vensters en siepelden naar binnen door de kieren in de deur.

Niets was er in dit huis dat niet door de hand van een doode was aangeraakt. Papa, Maman, Oom Charles, tante Ursule... De lamp had ze beschenen, de muren hadden hun stemmen in zich opgezogen, het porcelein heeft op him lippen gerust en hun adem in zich opgenomen.

In stille nachten weerkaatst de spiegel de echo van hun woorden.

De borden... zij hebben er van gegeten.

De glazen... zij hebben er uit gedronken.

De portretten... zij zijn het zelf.

De brandewijn... zij hebben die geroemd op hun feesten en ernstig toegediend gekregen bij hun ziektes.

De lakens... zij zijn eronder gestorven.

De dekens... zij hebben hun laatste warmte bewaard.

Wij leven allen temidden van onze dooden. Zij hebben aandeel aan ons leven en zij vergrooten onze angst.

Ik zal met een bol koffie tusschen mijn handen omdat ik het koud had, en de jaren vielen weg

tot het moment, dat ik met mijn vader terugkwam van de jaarlijksche wijnverkoop. Maman zat aan tafel. Zij keek haar man aan. Door dien eenen blik was Papa ineens mijn vader niet meer, alleen nog maar de man van de vrouw aan tafel. Er was vrees in dien blik maar ook een minachtend verwijt. Clementine's stoel was leeg. Zoo leeg was die stoel, dat je wist, dat er iets onafwendbaars gebeurd was. Sindsdien is die stoel altijd leeg gebleven, al heeft mijn zuster er nog jaren lang op gezeten. Kijk zelf maar. Daar staat hij in den hoek. Zie je wel, dat die stoel veel leeger is dan alle andere?

Later vernamen wij dat mijn zuster naar Parijs was gegaan en dat haar een zoon geboren was. Zij was niet getrouwd en waar zij van leefde wist niemand. Papa heeft zich een nieuw pak laten maken. Er verscheen een kartonnen doos met een opgevouwen hoogen hoed. Papa is naar de herberg gegaan. Mèt zijn hoogen hoed en zijn gelakte schoenen heeft hij op champagne getrakteerd.

Wie er nog niet was kwam hard aanloopen.

‘Mijn dochter gaat trouwen met een wijnkoopman uit Bordeaux.’

De menschen dachten eerst, dat ik het was, en sommigen kwamen en feliciteerden mij. Maman zat achter de gesloten luiken en huilde. Zij wilde niemand zien. Om drie uur nam Papa de trein en dat was maar goed ook, want als hij de grappen van het dronken dorp had gehoord, was er zeker een ongeluk gebeurd.

Wij kregen een foto van Clementientje in bruidstoilet, staande naast een vreemden man. De foto is later zoek geraakt. Maman moet die verscheurd hebben. Mijn zuster had een lange tulen sluier zooals dat behoort, en in haar haar droeg zij anjelieren. Zij stond naast dien vreemden man, die een naar gezicht had en op een

tuinbankje zat. Hij droeg een anjelier in zijn knoopsgat. Achter hen golfde een dreigende zee met enorme golven; dat had Maman nooit begrepen, want in Parijs is geen zee.

Later hoorden Maman en de familie, dat de bruidegom een lamme wijnkooper was uit Bordeaux, die toch nooit een vrouw kon hebben. Papa beklaagde zich over al het geld, dat hij aan dien oplichter had moeten betalen en Maman's sussende stem ging tegen zijn driftige geluiden in. Achter haar rug lachten de menschen, maar voor haar harden wantrouwenden blik zwegen zij.

Maman. Hoezeer zijn haar beide dochters haar gelijk geworden. Bij Clementine begon die gelijkenis toen zij thuis kwam. In het bruine meisjesgezicht, dat het schuwe van een eekhoorn had, was een uitdrukking gekomen van spottend wantrouwen, dat gelijktijdig een uitdaging was en een vragen om vergeving.

Het kind had zij niet bij zich. Noch Maman, noch ik hebben het ooit gezien, zelfs niet op een portretje. In Clementientjes donker gezichtje waren de oogen licht en hongerig geworden. Zij sprak nooit over het kind. Zij beklaagde zich nooit. Zij huilde nooit.

In die nachten lag ik slapeloos en dacht aan den man, die haar bezeten had. Tegen de rechtopstaande punten van mijn borsten schrijnde de wol van de dekens en er was een pijn in mijn dijen, die ik niet verklaren kon. Soms dacht ik, dat ik ziek was. In het bed van mijn zuster was het stil. Ik hoorde zelfs geen ademhaling.

In die nachten heb ik geleden. Soms riep ik: ‘Clementine!’ Er kwam nooit antwoord. Ik verbeeldde mij dingen. Ik zag, hoe een mannenhand streelde over de zilverige huid van mijn zusje. Ik zag haar kleine borstjes huiveren. Ik zag haar krimpen in barensweeën. Ik beet in mijn kussen om niet te gillen omdat ik niet meer de eenige

was, die de zilverige schoonheid van haar lijfje kende. Kende? Wat kende ik? Niets immers.

En ik wist niet meer wat mij het meest deed lijden, de geschonden geheimen van mijn zusje of dat verlangen, dat vreeselijke, dat een man mij nemen zou, het hinderde niet wie, als hij maar een geslacht had om mij te bevredigen en vingers, die de toppen van mijn eigen borsten overeind zouden doen staan.

Bij het uitkleeden 's avonds bespiedde ik mijn zusje. Ik zag dat haar borsten zwaarder geworden waren en als moedeloos naar beneden hingen en dat de strenge lijnen van buik en heupen in zuiverheid ingeboet hadden. Het lichaam was veranderd alsof het misbruikt was. De dauw der onschuld was eraf geveegd. Ik herhaalde in bed: De dauw der onschuld, de dauw der onschuld, de dauw der onschuld. Toen vormde zich ook dat vreeselijke versje in mijn hoofd, dat nooit gezegd en nog minder gedacht mag worden.

Clementientje zweeg. Nacht na nacht. Zij huilde nooit. Zij klaagde nooit. Graag had ik haar gevraagd wat er met dat kind gebeurd was. Maar wanneer ik haar stilte hoorde, wist ik dat ik zwijgen moest.

Sindsdien hebben wij geleefd in de stilte. Wat wij ook gesproken hebben, de stilte is niet verbroken. Tot op heden. Want plotseling verbrak ik dat zwijgen van jaren. Ik zei:

‘Kan die brief van je zoon zijn?’

Het woord zoon viel hard in de verschrikte kamer. De stoelen schrokken, de kraaltjes aan de lamp bibberden, een tak bonsde boos tegen het raam. Clementine glimlachte.

‘Nee zuster. Laurent schrijft nooit. Dat is niet noodig. Hij leeft in mijn hart. Al die jaren dat Papa en jij dachten dat ik hem vergeten had, leefde hij hier in mijn hart.’

Zij legde de hand met uitgespreide vingers op de zwarte wol over haar borst.

‘Het leek zoo eenvoudig. Je ontneemt een kind al zijn rechten en dan vergeten ze wel. De moeder vergeet. Het kind vergeet. Maar het leven is anders. Zij zijn één vleesch geweest. Zij behooren bij elkaar en niemand kan ze scheiden. Booze familieleden kuimen een afstand tusschen ze leggen van kilometers, maar scheiden kunnen ze ze niet.’

En ik schaamde mij. Daarna schaamde ik mij over mijn schaamte en werd boos. Maar Clementine vervolgde:

‘In die brief staat geschreven dat hij dood is, zuster. Ik weet wat er gebeurd is aan een ijzige plek in mijn hart. En ook...’ Zij boog zich voorover en keek schichtig links en rechts, ‘en ook omdat Ursule mij verschenen is: Zij stond voor mij in mijn droom en gaf mij een speelkaart. Het was schoppen zeven.’

‘De doodskaart?’

‘Ja, de doodskaart. En Ursule verkeerde met de dooden tijdens haar leven en verkeert met de levenden tijdens haar dood.’

‘Ja’.

‘Het is een rust, zuster, mijn zoon weer hier te weten. Zijn heele leven lang zijn wij gescheiden gebleven. Dit is geen verwijt aan Papa en aan jou, maar ik heb hem wel gemist. En hij heeft geen goed leven gehad. Er zijn dingen gebeurd... vreeselijke dingen. Nu heeft hij alles achter kunnen laten en is bij mij teruggekeerd.’

Ik wist niet wat ik zeggen moest. Ik had woorden van troost willen uitspreken zooals dat betamelijk is bij een sterfgeval. Van de dooden geen kwaad. Maar wat kon hier van toepassing zijn?

Er was werkelijk geen reden om bedroefd te zijn over dien zoon die beter nooit geboren had kunnen worden. Maman in haar wijsheid was dus

tóch de sterkste gebleken. Want voor Maman kwam vòòr alles het bezit.

De akkers, de wijnlanden, het olijvenbosch.

Ik geloof alleen aan dat wat je op papier kunt zetten, zei Maman en knikte met het hoofd. De heele rest is inbeelding. Er is een onzeker element in onze Clementine, kon Maman dan zeggen. Zij keek uit het raam over de baai en haar mond was hard. Maar tante Ursule verdedigde Clementine.

'Clementine' zei Ursule, 'heeft een verborgen kracht. Later, wanneer zij ouder is, zal zij met de dooden verkeeren. Zij heeft de gave.'

Dan zweeg Maman, want heimelijk was zij bang voor Ursule.

Ja, dacht Constance bitter, Maman had gelijk. Jarenlang was het goed bedreigd door Clementine en dien zoon.

Een zoon is nader dan een zuster, dat zegt het bloed, dat zegt de wet. Daar kan zelfs een notaris niets aan veranderen. Laurent's rechten lagen hier, zijn rechten en zijn wijnlanden. Maar de jaren waren voorbijgegaan en hij was niet gekomen. Maman was in vrede begraven. Nu was die zoon dood en de gronden waren niet verdeeld.

Ik had mijn breiwerk gehaald en Clementine luisterde naar de regen.

'Ave Maria, gratia plena, dominus tecum.'

Ik zuchtte en vervolgde:

et benedictus fructus ventris tui.

Een requiem, zuster, voor je dooden zoon... hoor je de wind tegen de ramen? Dat hij ruste in vrede en dat de gelukzaligheid van het paradijs zijn deel moge zijn.

Requiem eternam dona ei... requiescat in pace...'

De zekerheid, die verscholen ligt in onze gebeden. De rust, de zekerheid het goede te doen.

Het simpele. Dat wat er van je gevraagd wordt. Waar niemand iets op te zeggen heeft.

Waar was nu de angst voor de toekomst? Wij liggen toch veilig in Gods hand? Er zal geen muschje verloren gaan... God is barmhartig voor de menschen van goeden wil...

Pater noster qui es in coeli, sancteficetur...

'Het is wel akelig dat je geen graf hebt, Clementine, om op te knielen. Een goed onderhouden graf is een groote troost.'

Clementine antwoordde niet. Ik keek haar over mijn breiwerk heen aan. Ik schrok. Clementine's gezicht was leeg. Oogen en neus zaten nog op dezelfde plaats. De mond ook. Maar het gezicht was leeg als een zak waar het meel uitgeloopen is.

Ik goot brandewijn tusschen haar samengeklemde lippen. Ik reeg mijn zuster's laarzen los. Ik legde haar broche weg.

'Zeg dan wat, zuster. Ken je me niet meer? Constance. Moet ik een dokter laten komen?... Ik ben het toch...'

Maar Clementine zei niets.

Op de deken bleven haar voeten rusten zonder zich uit te strekken. Ik bleef kijken naar die knobbelige, vergroeide voeten, vereelt en verhoornd, als stukken hout. Wat was er toch van ons geworden? Was ik net zoo? Zoo... leelijk, en zoo nutteloos? Ik had die voeten jeugdig en roze gekend met slechts hier en daar een schaduwige nuance van een blauwe ader. Buiten viel eentonig de regen en maakte vochtplekken op het plafond.

Toen begon mijn zuster te zingen. Het hoofdkussen lag op haar knieën en haar handen hielden het omkneld als iets levends en zeer dierbaars. Het was eerst als nam de regen in omvang toe, zoo toonloos was haar stem. Langzamerhand werd

het geluid harder en kon ik de woorden verstaan. Clementine's onderlip hing slap en willoos over het schaduwkuiltje in haar kin en een draad speeksel glinsterde in het licht. Het lampeschijnsel wierp schaduwen op dat gezicht en maakte het nog afstootelijker. De neus vormde een scherpe streep als een meswond, die de heele rechterwang in tweeën te splijten leek.

Is er een grond van waarheid in die oude liederen? Worden wij werkelijk omringd door spoken en berggeesten, die ons ongeweten tot ondergang doemen? Bezitten zij een macht, die ons ontgaan is? Bezat mijn zuster Clementine die macht?

Langzaam wiegde zij het kussen heen en weer. Heen en weer en suja dodeine.

Ik wist zelf niet meer, was het een kind, was het een dom levenloos ding?

En op en neer, heen en weer, suja dodeine, deine, kleine.

Op en neer, heen en weer.

Clementine kuste dat domme witte ding met die voorzichtige teederheid, die je slechts voor het heel jonge, heel broze hebt. Zij wiegde en zij zong in gelijke maat met den regen en op en neer en heen en weer en suja dodeine don. Hoe ik ook tegen haar praatte... suja dodeine, kleine..., hoe ik in drift en angst tegen haar schreeuwde, suja dodeine don, zij antwoordde niet. Zij zong. Heen en weer. Op en neer. Suja dodeine, dodeine, kleine... Overstroomend van liefde was zij voor dat ding, suja dodeine, kleine, suja suja, tegen haar hart.

Zij knoopte haar hemd los. Zij haalde een verschrompelde borst naar voren, waarvan de willoos uitgerekte tepel als een verrotte komkommerbloem over haar hand hing. Zij legde het kussen er tegen aan van suja dodeine, drinken mijn kleine... aan de bron... suja dodeine don. Een uitdrukking van uiteindelijke verzadiging vervorm-

de haar gezicht tot een afzichtelijk masker. Zij leunde terug in de kussens en zuchtte van voldoening.

De regen sloeg tegen de vensters. Ik blies de lamp uit, want te zeer herinnerde mijn zuster mij aan een vadsige broedsche kip.

Het licht moest weg.

Er zijn dingen die je niet verdragen kan. Ik drukte mijn wang tegen het vensterglas en trachtte den wind te zien, die ruischte door de toppen der boomen.

Achter mij kakelde mijn zuster. Do do do do deine don tok tok tok teine. Maar als het leven nu zoo wordt dat je zuster ongemerkt verandert in een kip, wat moet het dan, o god, god wat moet het dan? De golven braken in rollers tegen de pier. Ik ging dwars tegen mijn zuster in. Een gebed breekt zwarte kunst. En wat hier geschiedde was zoo zwart als de zonde.

Ave Maria... suja dodeine kleine ... benedictus fructus ventris tui... deine deine kleine don...

III

Den volgenden dag hadden zij de zaailingen van de sla uitgezet. Clementine was op hetzelfde uur opgestaan als altijd. Zij had het werk hervat. Er viel een sproeiende regen en op zee stonden kleine witte koppen. De wind dartelde door de amandel- en abrikozenbloesem. Onder de olijven hing een geur van water en van wilde violen.

Toen hij geboren werd had hij dikke zwarte krulletjes die na een week uitvielen en waarvoor zachte, bijna witte vlokken in de plaats kwamen. Zijn oogen waren rond en blauw als kralen en zijn handjes lagen als krabbetjes op mijn borsten. En persten en klopten. Wanneer je dat voelt, Constance, dan verlang je weer naar een man. Het hindert niet wat voor één. Zij zijn toch allemaal gelijk. Je wilt alleen het kind. Je wilt weer voelen hoe het groeit tusschen je ingewanden en zwaarder wordt en beweegt.

Een kleur als van schaamte teekende zich af op Clementine's gezicht. Constance stond naast haar. De woorden vormden zich duidelijk en klaar in Clementine's hoofd. Er was de noodzakelijkheid om haar zuster eindelijk duidelijk te maken wat haar leven geweest was. Werkelijk geweest was. Een verminking, opgelegd door de familie. Maar er kwam geen woord over haar lippen.

In gedachten vervolgde zij, en de woorden kwamen als een bron opborrelen uit haar hart: Een geboorte, zuster, is een hartstocht. Zooals de bevruchting een hartstocht is. Als je oud bent mag je, dat wel zeggen. En dan... als je stil ligt na de geboorte, dan begint als een refrein weer het verlangen naar een man, naar een geslacht om de leeggekomen holte op te vullen. Om kinderen in

je te verwekken, één, en dan nog één en nog één, de heele lange rij, die in je te slapen ligt, terwijl je borsten nog spuiten als fonteinen, dat is zaligheid zuster, dat is vruchtbaarheid en weelde... en al het andere is de dood. Jij hebt nooit geleefd, want je leven heeft geen gevolg gehad. Je mag zulke dingen nooit zeggen. Het is meer dan de kerk en mijnheer pastoor, die het verbieden... en toch... het is de eenige waarheid.

Clementine's gezicht, na den afgeloopen nacht, was jeugdig, verzacht en verstild van vermoeidheid. Zij had dat teedere, breekbare van heel oude dingen, van een bloesemende vruchtboom over water, van een doorzichtige chineesche kom. Zij stond als een boom midden in den regen en de zaailingen sproten uit haar handen en stonden stijf rechtop van het water en wilden geplant.

Toen zei zij, hardop, omdat het hier gewone nuchtere feiten betrof, die hardop gezegd konden worden:

‘Papa nam hem weg. Ik wist het niet. Ik sliep. Toen ik wakker werd was de wieg leeg. Wat kon ik doen? Wat kon ik tegen jullie allemaal?’

Zij pootte de zaailingen ieder in een kuiltje, drukte de aarde aan en zuchtte. Haar blik was stil, wijs en oud.

‘Acht jaar later zag ik hem weer. Ik had een brief gevonden in Mamans naaidoos. Vreeselijke dingen stonden erin geschreven van schade toegebracht aan andermans goederen, van dingen, die gestolen en verduisterd waren. Er werd een som genoemd, die Papa vergoeden moest. Er stond ook een adres in.

Ik ben er heengegaan. Ik had een roodhouten treintje gekocht in een doos. Ik had lang geaarzeld tusschen een blokkendoos, een pluchen beer en het treintje. Ik vond het treintje mooi voor

een kleinen jongen, maar wat wist ik van mijn eigen zoon? Een schip, een boot met witte zeilen, dat was beter geweest.

Papa was een voorzichtig man. De boerderij lag in een gehucht hier zeven uur sporen vandaan. De huizen lagen in het water en de grond sopte en kleefde aan je voeten. Anne van David komt uit die streek. Daarom is zij zoo vreugdeloos en dor. Zij kent ook het huis, waar mijn zoon gewoond heeft.

'Heb je... Je hebt toch niet met Anne?'

De ander maakte een afwijzende beweging met haar hand. Was het spot, was het minachting, die aan die dunne lippen een ongewoon wrange lijn gaf?

'Anne is veel alleen. Als zij praat, praat zij over haar moeder, over de oven midden in de dorpsstraat en hoe zij palingen ving in de kreek. Ik laat haar praten. Zij vergeet haar onrust om David en voor mij is er altijd mijn zoon in dat dorp. Het is het eenige contact dat ik eigenlijk met hem gehad heb. Het troost me toch. Soms wanneer het donker is in haar kamer is het of mijn zoon aanwezig is en mij vertelt van zijn jeugd. Hij zou nu acht en veertig zijn, maar voor mij is hij de kleine jongen gebleven, verwaarloosd en vuil, die mij iets vertellen, iets uitleggen moet. Ik heb nooit geweten wat.'

'Maar Anne weet niets? Je hebt haar toch nooit iets gezegd, of laten merken van dien zoon? Van eh...?'

'Van mijn schande?' Clementine's stem was luchtig, lachend bijna.

'Nee niets. Het is al zoo lang geleden. Mijn zoon is al zes en dertig jaar weg uit die streek. De menschen bij wie hij opgroeide zijn dood. Nee, zij weet niets. En vermoeden doet zij zeker niets, want zij denkt alleen maar aan David en of hij nog van haar houdt en of hij thuis zal komen of

niet. Maar omdat zij het land kent, is het voor mij eigenlijk of zij mijn zoon kent. Zoo helpen we elkaar zonder het te weten.'

Haar woorden maakten Constance kriegel. Er zijn veel dingen in het leven, waar je niet over praat. Dat heeft geen pas. Die dingen moeten worden opgeborgen in het diepste van je hart en je probeert ze te vergeten. Als dat niet lukt, laat ze dan blijven waar ze zijn. Oude schandes stinken.

'Het is geen rijk land, Constance, waar Anne vandaan komt. Ik ben er geweest. Het is een land van moerassen, van wolken, een land waar alles verborgen ligt achter nevels. Niemand kan zeggen wat zijn buurman doet.

Wat er in dien brief stond was waar. Mijn zoon was een klein wild dier geworden, bang voor slaag, mager en valsch. Hij heeft me in mijn hand gebeten toen ik hem kussen wilde en het treintje heeft hij kapotgestampt onder zijn klomp. Zóó lang heb ik daar over na moeten denken, zuster. Het eenige, wat ik hem ooit heb kunnen geven heeft hij moedwillig vernield. Maar als ik wat anders gekozen had, iets wat meer bij hem hoorde...

De vrouw daar, haalde de schouders op. Zoo is hij altijd. Vergeldt goed met kwaad en stank voor dank. De man viel haar bij en beklaagde zich jammerend dat hij de eenden en ganzen den kop afhakte met een keukenmes en het kalf had hij levend in de put gesmeten. Dat hij geld stal en appels en eieren en dat hij dagenlang in de bosschen verdween. Hij verkeerde er met den duivel, beweerden zij. De vrouw schonk absinth. Zij hadden het kind opgenomen uit liefde, zeiden zij. Zij hadden van den dokter gehoord, dat de vrouw nooit kinderen zou hebben. Toen hadden zij "vreemd" genomen. Want waar werk je anders voor? Een slang was de jongen, zoo geniepig en zoo gemeen.

Het kind stond stil naar me te turen. De kamer was donker en de stukken van het roodhouten treintje lagen over den vloer. Iets in zijn gezicht deed mij denken, dat hij er spijt van had. Hij was klein, te klein voor zijn leeftijd. Zijn haar hing in onverzorgde pieken over zijn oogen en ik dacht toen, dat hij leelijk was.

Ik had een zakdoek gebonden om mijn bloedende hand en ik vroeg hem of hij er geen spijt van had. Hij antwoordde me niet, maar keek. Hij staarde naar me als trachtte hij te begrijpen wie ik was. Als wij toen alleen waren geweest dan had ik hem kunnen doen begrijpen wie ik was. Dat ik zijn moeder was. Ik was niet jong meer, Conce. Ik was een vrouw, die verantwoordelijk had moeten zijn voor haar eigen daden en voor die van haar zoon. Maar ik was bang voor zijn vragen. Ik zat daar tusschen die menschen en luisterde naar het kwaad, dat zij van hem te zeggen wisten. Ik, zijn eigen moeder, ben niet opgestaan, ik heb mijn zoon niet bij de hand genomen om weg te gaan, ver van dat sombere huis en die schraapzuchtige menschen, die hem hielden voor Papa's geld. Ik knikte van ja, en ik schudde van nee en ik ben blijven zitten om hun absinth te drinken. Ik zoog op de wond van mijn hand en ik veroordeelde mijn zoon omdat hij zijn moeder gebeten had. En toen zij zeiden, half in ernst en half in spot: vooruit neem mee dat ongeluksjong, dien nietsnut, toen heb ik zijn oogen ontweken en ik heb haastig geschud van nee.'

Clementine strekte haar hand uit en op een plaats, die zij schoonlikte van aarde, zag Constance een kroon van kleine witte litteekens.

'Wat kon ik doen? Papa had geld, ik niet. En later, toen Papa en Maman gestorven waren was jij er nog, en toen was het toch te laat geweest.'

De wind suisde door de boomen. Een dorre tak knapte af en viel met een tik op den grond, waar

de zaailingen op rijen stonden. De boomen smeten dikke druppels over alles heen.

Twee kleurtjes brandden op Clementine's wangen en haar adem ging snel en gejaagd. De regen suisde om haar heen en verwazigde haar gebogen figuur. Het water droop uit de franje van haar omslagdoek op haar rok en maakte daar onbestemde vlekken.

Haar stem beefde en was even toonloos als het vallen van den regen toen zij weer begon:

'En hier ligt mijn werkelijke schande, zuster. Zelfs al had ik Papa niet gevreesd zooals wij beiden hem vreesden, dan nog had ik mijn zoon niet mee genomen naar ons dorp, omdat ik het oordeel van de menschen hier schuwde. Ik vond mijn zoon leelijk, afstootend leelijk eigenlijk.

Ik heb den trein genomen en ik ben teruggegaan. En op zijn twaalfde jaar is hij weggeloopen naar zee.'

'Waarom zeg je me dit alles?' vroeg Constance hard.

En de ander antwoordde stil:

'Omdat je mijn zuster bent.'

Clementine stond daar in die zachte zoete regen, die als een sluier om haar heen viel.

'En misschien zuster, als je gestraft zult worden, dat je dan weet, dat het ons aller liefdeloosheid is, die ingeboet moet worden. Ons aller liefdeloosheid ten opzichte van een kind.'

Te laat had ik begrepen, dat Clementine meer was dan mijn zuster alleen. Dat zij een deel uitmaakte van een kracht die eeuwig is. Zij was oud, niet zooals menschen oud zijn, maar zooals de mare oud is, die groeit op den appelaar aan de beek, onveranderbaar in een eeuwiggroeiende, lichtgroene jeugd.

Tijdens haar leven heb ik haar slechts kunnen zien als mijn persoonlijk bezit. Dit is Clementine,

mijn zusje. Na haar dood begreep ik pas, dat ik haar nooit bezeten heb. Ik heb nooit iets bezeten en mijnheer notaris, die zich een rijk en machtig man waant, ook niet. Wij bezitten nooit iets. Wij misbruiken alleen.

Onze boomen groeien en bloeien even overdadig na onzen dood als tijdens ons leven. Onze korenlanden dragen hun oogsten geduldig over aan iederen nieuwen eigenaar en nog nooit heeft een notarieele acte een koe bevrucht. Onze dieren worden geboren en sterven volgens een wet, die buiten onzen wil staat en zelfs de verkromming van mijn eigen oudwordende hand kan ik niet tegengaan. De menschen hebben geen enkele macht, geen enkel inzicht. Zij drijven langzaam voort op een nachtdonkere rivier die zij leven noemen naar een zwarten oceaan. En die noemen zij dood.

Sylvester Brievenman had gezwegen. Ik was hem tegen gekomen toen ik kaas en garnalen ging koopen. Wij hadden samen een glas wijn gedronken in ‘De Samenkomst der Visschers.’ Over den brief was niet gerept. Niemand in het dorp had mij iets gevraagd. Dus heeft niemand iets gemerkt.

In het donker van het café, toen Stephane hielp een wijnvat naar den kelder te rollen, heb ik een bankbiljet in neef Sylvesters hand gedrukt.

‘Om je een present te koopen voor je naamdag, neef. Ik denk hierin te handelen naar de achting van die arme Maman.’

Sylvester had naar het biljet gekeken en langzaam zijn lippen afgelikt. Bedankt had hij niet.

Het was toch uitgekomen. Maria Bakkersvrouw had een brief gekregen van haar zoon uit Detroit. Daar stond alles in. Alles wat ik niet begrepen had. Alles wat wij niet hadden kunnen lezen in die vreemde taal.

Ik was gaan kantklossen langs zee. Ik dacht aan zooveel en eigenlijk aan niets. Mijn oogen volgden de wolkjes die rustig voortzeilden boven de schepen in de haven en dan verder naar het puntje van den vuurtoren. Ik dacht aan het bezit en hoe het achteruitging nu wij eigenlijk te oud werden om het nog te beheeren. Ik dacht aan Maman en aan een kanten kleed dat zij eens had geklost. Waar was het patroon toch gebleven? Ook dacht ik dat ik te moe was om voort te leven, want waar leidt het allemaal toe?

Eigenlijk had ik in een hoek willen huilen van verlatenheid, maar zulke dingen doet men niet wanneer men zichzelf respecteert. Ik gooide de spoeltjes een beetje heen en weer, keek naar de meeuwen en gaapte.

Toen ik opkeek was ik werkelijk alleen. De anderen waren in een kring om me heen gaan zitten; ik was alleen in het midden overgebleven.

Ik kende dat.

Ik ben niet voor niets hier opgegroeid en oud geworden. Anne zat nog naast mij, maar Anne was niet van hier. Dat had geen waarde.

Ik ontmoette de blik van Pia Slagersvrouw en langzaam de kring afkijkend begreep ik, dat zij wisten.

Wisten dat wij een brief hadden ontvangen.

Meer wisten dan ik, want kennelijk waren zij op de hoogte van den inhoud.

Ik was zoo moe dat het me niets kon schelen.

De zon trok flonkerende taaie sterren uit het water van de zee, die mij misselijk maakten. Misselijk en slaperig.

Als wij dan een brief hadden ontvangen was dat onze zaak. Het ontvangen van brieven is geen zonde. Dat was een zaak, die ons betrof en niet Maria, Pia of Angèle.

Maria Bakkersvrouw zei, zich oprichtend in haar stoel:

‘Ik heb dan een brief ontvangen van mijn zoon, van Charles, die naar Amerika gegaan is. Hij wilde daar fortuin maken en is geslaagd.’

Zij trok gewichtig die vette onderkin van haar in en keek mij met haar krentenoogen boosaardig aan. Angèle vroeg met haar te wijde mond:

‘Goede berichten dus?’

Als een idiote houten pop vroeg zij dat, want zij wisten allang allemaal wat er in dien brief stond.

‘Alles wat maar te wenschen is aan gezondheid en geld.’

Weer keek zij mij aan.

‘Míjn zoon’ - dit met een licht accent op mijn - ‘is geslaagd in het vreemde land. Maar er staat toch iets in dien brief dat raar is, iets vreemds, dat gelukkig buiten de eer van onze familie valt, al is dan ook de eer van het heele dorp er mee gemoeid.’

Zij zwegen allen en keken naar me.

Alleen Anne legde een schuchtere hand op mijn knie, maar ik wenschte de bescherming van dat vreemde kind niet. Ik wilde de achting en de eerbied van mijn eigen menschen. De stilte duurde. Toen zei de slagersvrouw:

‘Zeg Constance, je zuster Clementine had toch een zoon, die naar Amerika gegaan is? Krijgt zij daar nog wel eens berichten van?’

Het was Angèle die antwoordde en wraak nam voor duizend kleine nietigheden, die zij mij en mijn zuster nooit vergeven heeft:

‘Ja zeker, Clementine had een zoon, al wordt er nooit over gesproken. Een onwettigen zoon, die een schande was voor de familie. Die arme Emilie heeft er zwaar onder geleden. Nooit zou zij, die zoo sterk en gezond was op haar vier en zestigste jaar zijn overleden, was het niet dat de schande haar langzaam van binnen weggevreten had. Haar dochters gedrag was de oorzaak van haar dood. Schande is erger dan tering. Maar

waar geld heerscht, daar komt de schande niet aan de buitenkant. Tenminste niet dadelijk. Maar God is rechtvaardig en de waarheid komt toch aan het licht.'

Maria trachtte te vergoelijken: 'Nou ja, maar ze was toch wettig getrouwd...'

En Angèle snauwde: 'Ja, met den verkeerde, dien niemand ooit heeft mogen zien.'

'En die zoon is later naar Amerika gegaan?'

'Ja. Van gestolen geld. Laura, die toen nog dienstbode was bij die arme Emilie, had de brief waar het instond. Met vloeren dweilen had Laura den brief gevonden en nieuwsgierig naar wat Emilie zoo zorgvuldig te verbergen had, heeft zij dien brief gelezen.

De oude had zich blauw betaald, zei Laura. Zoo gaat hel in de groote families. Geld dekt de schande.'

'Juist. Maar dan is het waar, wat in Charles' brief staat.'

Maria zette haar bril op haar neus, gaf zich een meewarig en plechtig voorkomen en begon hardop te lezen:

Beminde Vader en Moeder,

In neem vanavond de pen in mijn hand om U te doen weten, dat ik in goede gezondheid verkeer en hoop dat deze regelen U eveneens in goeden welstand mogen bereiken. U hoeft zich over mij geen zorgen meer te maken. Het nieuwe land heeft aan mijn verwachtingen voldaan. De toekomst ligt voor mij open. Ik denk iederen dag aan U en aan Rosa-Rosa, die mij trouw gezworen heeft. Ik zal ééns een rijk man zijn. Dan kunt U beiden de bakkerij sluiten en met mij en mijn Rosa-Rosa een voornaam leven leiden.

Hij heeft een portret van hemzelf in een overjas met een echte bontkraag gezonden, zei de bak-

kersvrouw. Hij is nu een heer en deftig om te zien. Zij gaf de foto rond, iedereen wijzend hoe groot hij wel geworden was - en zag Constance de bontkraag wel en de dure gelakte schoenen?

Van het kuid Charles dat pruimen stal in onzen boomgaard was niets meer te herkennen. Van zijn gezicht was niets anders te zien dan een druipende zwarte zeehondensnor, de rest Was schaduw van den hoederand. Hij droeg witte slobkousen en een roos in zijn knoopsgat. Deze foto was zeker niet voor zijn moeder gemaakt, al was die dan ook aan haar gezonden. Jawel, maar voornaam was hij wel, voornaam en rijk.

Zijn moeder vervolgde:

Als Rosa-Rosa zich haar eed nog herinnert op de vischmarkt onder de derde arkade, zeg haar dan, dat op mijn spaarbankboekje genoeg geld staat voor haar overtocht. Wil Papa dan naar haar vader gaan en officieel voor mij om de hand van zijn dochter vragen? Ik schrijf haar niet voor ik de ouderlijke zegen heb ontvangen, want ik doe de dingen graag zoo als het behoort. Ik heb gelijk met dezen brief een postwissel verzonden, zoodat Papa een ring kan koopen voor mijn bruid en een zwart pak met hoogen hoed voor zichzelf.

Het leven is hier goed. Beter dan bij U. De café's zijn wel twintig keer zoo groot als ‘De Samenkomst der Visschers’ en veel duurder. Er zijn veel bioscopen, zooveel dat je ze niet tellen kunt. En het roomijs spuit uit fonteinen; je hebt het maar op te vangen. Neen, het leven hier is de moeite waard.

Ja, dat was alles wel heel mooi en prachtig. Maar Rosa-Rosa was in het voorjaar met een schelen metselaar getrouwd en niet voor haar goed-doen. Zij zou die heerlijkheden dus niet zien. Charles zou dat ijs alleen moeten opvangen. Enfin, daar was zijn bolhoed goed voor.

De bakkersvrouw zette haar bril weer recht, - zij heeft een scheeven neus, waar een bril altijd van af glist, - en vervolgde:

Herinnert U zich nog, geliefde ouders, dat onze Clementine - die van den berg bedoel ik, - een nietsnut van een zoon had, waar zij zoo geheimzinnig mee deden?

Die is verleden maand bij ons in de stad terechtgesteld wegens moord op een wisselloper. Ik geloof tenminste wel, dat het dezelfde is. Ik zend een krant met een portret erin. Hij lijkt niet op zijn moeder vind ik. Ik herinner mij haar nog heel goed, omdat zij altijd met een stok achter ons aanzat, wanneer Paul en ik pruimen gapten uit haar boomgaard. Net een heks. Wat deden die paar onnoozele pruimen er nou toe? En enge oogen had ze, net een heks.

Maar als het werkelijk dezelfde is, dan voel ik het als een persoonlijke schande. Want feitelijk zijn wij van het zelfde dorp en daar wordt je in het buitenland op aangekeken.

Nu eindig ik, lieve vader en moeder, en verzoek Rosa-Rosa's vader in gepaste termen van mijn toekomstplannen op de hoogte te stellen, en haar zelf mee te deelen dat ik mijnerzijds onzen eed getrouw ben gebleven en hoop te blijven tot in den dood.

Want ik ben een man van eer. Groet Sylvester en Albertine van mij evenals David en Christine, en geloof mij te zijn met verschuldigden eerbied, Uw gehoorzame zoon Charles.

Maria vouwde den brief zorgvuldig in vieren en deed hem terug in de enveloppe.

Dat was het dus. Wat was het warm. Het zweet liep in droppels langs Constance's voorhoofd en haar handen maakten vlekken in haar rok. Langzaam drong het tot haar door, dat dit erger was dan alles wat zij vermoed had. Zij zag de vergeel-

de krant voor zich met de schietende menschen in de straat met die rare hooge huizen.

Dat was het dus.
Dat was de waarheid.
Die waarheid moest verborgen blijven.
Ook voor Clementine.
Juist voor Clementine.

Die nare zonnesterren van het zeewater trokken slierten hersenen uit mijn hoofd. Voor mijn oogen werd het zwart. Ik wilde me verdrinken laten in dat donker, me erin verbergen voor al die oogen, die aan mijn gezicht trokken als roofzuchtige visschen. Hoe had ik ze altijd gehaat.

Maar mijn trots weerhield me.

'Het is heelemaal niet bewezen, dat het Clementine's zoon is. Het is belachelijk.'

Als ik... maar niet dood bleef... waar ze om heen zaten. Dat plezier... zouden ze niet hebben... tuig... god wat een tuig...

'Als het Clementine's zoon was, dan hadden wij bericht moeten hebben. Want jullie vergeten, dat hij Clementine s wettige zoon is, al moeten jullie haar belasteren. Zij was wettig met Sanzacos getrouwd. Het kind droeg zijn naam.'

In Angèle's dom hondengezicht puilden de oogen nog verder uit dan anders en de wijde mond met de afhangende lippen genoot:

'Maar jullie hebben toch ook een brief ontvangen? Ik zag Sylvester Brievenman Zaterdagavond naar boven gaan met een brief met vijf roode zegels. Hij is David's huis voorbijgegaan en er is nog maar één landgoed voorbij het huis van David.'

Ik loog:

'Die brief was heelemaal niet voor ons. Neef Sylvester kwam ons bezoeken. Het was de sterfdag van die arme Maman.'

En Angèle, de lippen samengetrokken tot een

glimmenden cirkel, net het achterwerk van een kip:

‘Ik dacht dat die arme Emilie in den zomer overleden was. Ik dacht dat Papa dahlia's gezonden had voor haar begrafenis. Een krans van palmtakken en witte dahlia's. Ik kan me natuurlijk vergissen, Constance.’

Dichter sloot de cirkel zich om mij heen. Zwarte torren, die een vuiligheid gevonden hadden en optrokken om er van te vreten. Hoe ik ze haatte.

Hoe ik ze altijd gehaat had van de schoolbanken af, en later, toen de eene na de andere trouwde en wij alleen over bleven, mijn zuster Clementine en ik. En daarna, toen zij vòl waren van kinderen en mijn buik langzaam verschraalde in armoede.

Ik heb ze altijd gehaat.

Mijn leven lang.

Twee tranen kriebelden langs mijn neus naar beneden. Ik stond op, rolde mijn kanten in el-elkaar en klapte mijn kruk dicht.

‘Ik zou voortaan wat voorzichtiger zijn voor ik andermans goeden naam en faam aantastte. Er zijn menschen, die dat duur te staan is gekomen.

Goedenavond. En vergeet vooral niet die ring voor Rosa-Rosa te koopen.’

Ik was bij de kromming van den weg, waar de hooge spar staat, toen ik iemand achter me hoorde loopen.

Het was Anne van David.

Zij leunde tegen den stam van den spar en hijgde:

‘Wacht toch even. Ik heb steken in mijn zij van het hollen.’

Ik zag, dat haar kind nu wel gauw geboren zou worden. Ik haatte Anne ook, meer misschien nog dan de anderen. Zij was vreemd. Wat moest een vreemde zijn neus steken in mijn zaken?

Vanuit zee stegen nevels op, zoodat het leek of het wijnschip dat de haven verliet op dikke witte wolken naar ons toevoer.

‘Kom Constance, ik ga zoo ver met je mee.’

Anne stak haar arm door de mijne. Nooit zou zij vóór vandaag zoo iets brutaals gedurfd hebben, maar ik heb mijn arm niet teruggetrokken. Mijn knieën waren van smeltend glas. Anne's tegenwoordigheid was geruststellend. Zij vroeg niets. Over Clementine werd niet gesproken.

Ik ben met haar naar binnen gegaan. Ik was er na den dood van Davids moeder niet meer geweest. Het huis was hetzelfde gebleven. Alleen schooner. En verstard. Raar verstard was dat huis. Griezelig eigenlijk. Het is waar, dat Anne iets dors en droogs heeft, maar het huis was toch anders. Het huis was als een dier, dat zich samengetrokken had om een sprong te doen en zoo bevroren was.

Ik ben toch maar gebleven, want wat moest ik bij mijn zuster doen? Het was alles haar schuld en ik kon haar niets verwijten, want Clementine is als een onmondig kind. Nooit zou zij kunnen zwijgen. Zij zou het heele dorp afrennen om te vragen... te vertellen... En de waarheid moest doodgezwegen. Als het niet anders mogelijk was moest de waarheid doodgesproken.

Met leugens doodgesproken.

Dat stond vast.

Anne had mij een bol warme soep gegeven. Hoe stil was Anne voor een jonge vrouw, stil en overwogen in haar handelingen. Zij moest niet gelukkig zijn met David.

‘Wil je de wieg straks zien, Constance? Het is dezelfde wieg, waar mijn moeder en ik in gelegen hebben. Grootvader had hem gesneden uit één enkel blok olijvenhout van zijn boomgaard.’

Anne's peinzende blik gleed over de oude vrouw heen, nam alles in zich op; het wasbleeke gezicht,

de bevende handen, de groote, vage pupillen die hulpeloos in een onzekeren rand van groenig blauw lagen. En toen dat lachje, als een muis waar op getrapt werd.

‘Ik zal water opzetten voor een kruik. Wacht even.’

Zij schonk een glas vol brandewijn, legde haar linkerhand in Constance's nek en goot de brandewijn tusschen haar lippen.

‘Geef je handen hier, Constance, dan zal ik ze warm wrijven.’

Zij wreef en ik voelde hoe het bloed terugstroomde naar mijn hart.

‘Blijf nog even stil zitten. Zoo.’

Zij wreef en haar handen waren warm en vertroostend om mij heen.

‘Soms ben ik zoo bang 's nachts, dat ik het licht aansteek. David is veel weg. Dit is zijn huis,’ voegde zij er als verontschuldigend aan toe, ‘ik ken geen van de menschen, die hier gewoond hebben. Soms denk ik, dat zij er nog zijn en dat ze mij haten.’

‘Ik probeer te praten met het portret van David's moeder, maar een portret antwoordt natuurlijk nooit. Zij moet veel van David gehouden hebben.’

‘Ik heb ook een album gevonden met portretten van zijn grootmoeder en zijn tantes en van een zusje, dat jong gestorven is. De datum staat eronder. Zij leek op David. Zijn moeder had een trotsch en somber gezicht, vind je ook niet?’

‘Maar misschien gaat het beter als het kind er is.’

Zij zweeg even, vervolgde dan peinzend:

‘Weet je Constance, als David's moeder nog leefde, had hij mij nooit getrouwd. En soms denk ik, dat David het betreurt dat hij mij genomen heeft. Dan word ik zoo bang, dan voel ik, dat zijn moeder nog in dit huis woont en mij kwaad wil.’

‘Verleden week was het. Wij lagen in bed en ik zei tegen David: Leg je hand hier, dan voel je zijn hart kloppen. Voel maar, het hart van je zoon klopt al.’

‘Hij staarde mij aan met van die groote oogen in een wit gezicht en hij kon het niet helpen, dat hij zei:

‘Ik wist niet, dat een vrouw zoo leelijk kon zijn. Geen van mijn drachtige beesten is ooit afstootelijk geweest.’

‘David haatte me vanaf dat moment.’

‘Wat denk jij, Constance? Komt dat in orde na de geboorte? Zijn alle mannen zoo?’

‘Je moet er niet op letten,’ zei David. ‘Ik móet een zoon, een erfgenaam. Tegen alle vrouwen was ik zoo geweest in de laatste weken. Let er maar niet op.’

‘Ik let er niet op, maar hij is bijna nooit meer thuis, ook 's nachts niet, en dat doet pijn.’

Een zeilschip gleed langs de pier de haven binnen. Anne's oogen volgden het tot het achter de huizen verdween. Het was David's boot niet.

De lucht boven de zee verdonkerde van lila tot purper en de laatste scheeve zonnestralen wierpen uitgerekte puntige schaduwen achter de boomen van den tuin. Tegen het venster stond Anne's profiel scherp afgeteekend op een verdroomd landschap met ijle boomen. Achter de vlechten en de zachte peinzende ronding van lippen en hals lag een kleine wereld verwazigd in het avondlicht. Ieder blaadje van de vruchtboomen stond nauwkeurig omlijnd tegen den hemel. Over zee vluchtigen de flitsen van den vuurtoren.

‘Je begint weer warm te worden, Constance. Je krijgt weer een kleurtje.’

‘Zal je niets zeggen in het dorp, Anne, van... eh... dat ik me niet goed voelde en zoo...?’

‘Nee Constance. Maar denk je dat het waar is?’ Constance leunde met haar ééne hand tegen de

punt van de tafel. De ander stak zij met twee uitgespreide vingers in de hoogte.

‘Ik zweer dat het leugens zijn... dat zij mijn zuster willen bezoedelen... Zij zijn altijd jaloersch geweest op ons. Zij hebben ons altijd gehaat...’

Zij zwegen. Anne werkte aan een mutsje voor haar zoon. Zij hield het op haar hand tegen het late licht en zei peinzend:

‘Weet je, je moet naar mijnheer pastoor gaan.’

‘Naar mijnheer pastoor? Ik? Waarom?’

‘Constance’ - weer sloeg Anne een arm om haar heen en weer liet de oude vrouw het toe, - ‘je mag niets zeggen tegen je zuster van dien brief. Er is immers geen zekerheid, en je denkt zelf dat het niet waar is. Wat die jongen ook gedaan mag hebben, het is haar zoon.’

Constance had nog heelemaal niet aan Clementine gedacht. Tenminste niet zoo. Zij had alleen gedacht aan de schande, die Clementine over haar had gebracht. Ook nu had zij geen medelijden met haar zuster, alleen maar wrok.

‘Mijnheer pastoor kan de menschen doen zwijgen, tot wij weten wat er werkelijk gebeurd is. Denk eens, Constance, dat alles op een vergissing berustte en dat het toch een ander was. Dat een moeder voor niets was verteld, dat haar zoon wegens moord was terechtgesteld. Terechtgesteld, het ergste wat er is. Het is misschien omdat ik mijn eigen zoon in me voel leven dat ik alles zoo duidelijk voor me zie. Alles: de cel en dan de angst en dan op een morgen een deur, die open gaat.’

Het raakte Constance niet. Zij wiegde stilletjes heen en weer op haar stoel. Als die jongen maar dood was. Hoe hinderde niet. Maar dóód. Goed dood. Grondig. Zoo dat er geen opstanding meer mogelijk was, zelfs niet met de hulp van Onzen Lieven Heer.

Hoe graag had zij zich laten gaan, had zij Anne alles willen vertellen van dien brief, van de foto's van den man met het kaalgeschoren hoofd en de afstaande ooren en van die mufstinkende krant met dat idiote plaatje.

Maar in het schemerdonker zag zij Anne's oogen, die haar waarschuwden dat Anne aan de zijde van haar zuster stond en niet aan haar kant.

Je leert: want de Heere mijn God is een rechtvaardig God. Ja, dat leer je. Bakerpraatjes. Er is geen rechtvaardigheid.

Clementine.

Iedereen dacht altijd aan Clementine.

Hoe haar tevreden te stellen, hoe haar schande te dekken, hoe haar schulden te betalen, hoe de opvoeding van haar zoon te bekostigen.

Clementine.

Zij had de rust, den tijd en het geld van een generatie gekost. Ik alleen bleef altijd over. Ik was het, die steeds opnieuw geofferd werd aan mijn zuster's nuttelooze hartstocht. Een deel van mijn bruidsschat werd gebruikt om de schulden van dien zoon te betalen. Een rijke partij heb ik daardoor gemist. En toen Trygveh gekomen was en mij mee wilde nemen naar zijn land, arm zooals ik geboren was, toen heeft Papa zich verzet tegen mijn huwelijk met een avonturier zooals hij hem noemde. Dat paste niet voor iemand van mijn stand.

Eén schande in de familie is genoeg, had Papa gezegd. En daarmee was voor hem de zaak Trygveh afgedaan.

Constance's mond vertrok bitter. Want waar had dat alles toe geleid?

Was Clementine haar dankbaar geweest? Zelfs dat niet. Van een hond ondervond je meer dank dan van je zuster.

Nee, dit keer zou zij zich verdedigen op haar

eigen wijze. Haar lippen vormden een val, die haar gepijnigde gedachten gevangen hield.

Mijnheer pastoor kan de menschen misschien doen zwijgen tot er zekerheid is.

Mijnheer pastoor kàn de menschen doen zwijgen.

Mijnheer pastoor zàl de menschen doen zwijgen.

Want zekerheid? Waar moest die vandaan komen? Uit een land dat niemand ooit had gezien? Kom nou!

Haar plan was gemaakt. Zij zou naar mijnheer pastoor gaan. Naar mijnheer pastoor en naar Sylvester.

Vanavond nog.

Dadelijk.

Voor opnieuw een vreemde haar neus in haar zaken stak.

Hoe had Constance ooit kunnen verwachten dat er iets in het dorp verborgen had kunnen blijven?

Gefluisterde woorden worden er opgevangen en tot feiten verzwaard. Zelfs de onbenulligste handelingen interesseeren de geheele bevolking en er is geen inwoner die niet in zijn aderen een paar droppels heeft van het bloed van alle anderen. Vijftien families hier dragen denzelfden naam. Tusschen hen bestaat een hiërarchie, die zich niet alleen uitstrekt over de bezittingen. Wij begrijpen elkaars driften omdat het onze eigen driften zijn. Omdat wij allen hetzelfde willen verbergen op dezelfde schuilplaatsen, verbergen wij niets.

Aan dat alles had Constance niet gedacht. Zij werd voortgedreven door één verlangen: haar schande te verbergen zoo lang en zoo zorgvuldig mogelijk.

Zij was begonnen met een boodschap aan Clementine te sturen. Daarna had zij gewacht tot het heelemaal donker was. Zelfs het maanlicht werd verborgen door nevels, die opstegen uit zee. Zij

had Anne gekust. Die kus behoorde bij haar plan, was berekening, geen dank.

Het was zeven uur 's avonds en alle luiken waren gesloten. Alle huizen waren zwart met slechts hier en daar de gouden draad van een kier. Een stilte hing over het dorp. Geen geluid verbrak het ruischen van de zee. Slechts een te late hond krabde aan zijns meester deur. De oude vrouw in haar omslagdoek, die schichtig glurend voortgleed door het duister was even onzichtbaar en geruischloos als het duister zelf.

Sylvester woonde op het kerkplein naast het postkantoor. Constance nam het achterpad, dat langs de tuinen leidde, daar waar aan den anderen kant van den landweg de wijnlanden beginnen. Het hek piepte in zijn scharnieren en haar hart bonsde. Als iemand haar hier zag, dan waren zij voorgoed verloren. Dan wisten alle menschen, dat zij een tastbaar bewijs te verbergen had. Maar alleen een opgeschichtigde kat slierde weg en verdween in de ligusterheg.

De zware slag van het carillon deed haar schrikken. Zij greep zich vast aan de spijlen van het hek en telde mee: een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven.

Tegen zeven. Begon zij te beven?

Onzin. Zij moest haar verstand bij elkaar houden. Het was geen tijd voor liedjes.

Suikerbietjes, verzekerde zij zichzelf.

Zij had zich verscholen onder de afhangende takken van een pereboom in Sylvester's achtertuin. En daar met haar hand op haar hart trachtte zij zich te bedenken wat zij zeggen moest tegen neef Sylvester. Zij kwam niet verder dan de suikerbietjes. Maar wat moest neef met suikerbietjes?

‘Ik ben hiervoor te oud. Veel te oud,’ klaagde zij zachtjes voor zich heen. ‘Wat een ellende, wat een ellende. Had jij dat nou gedacht?’ vroeg zij aan den pereboom.

Toen liep zij het achterpad af naar Sylvesters raam.

Sylvester zat voor een kale houten tafel. Een glas en een half leege flesch stonden voor hem op tafel. Constance was sedert haar kinderjaren niet bij neef Sylvester binnen geweest. Haar nieuwsgierigheid won het van haar angst. Zij was vergeten waarvoor zij gekomen was. Zij had iets moeilijks volbracht.

Zij was ongezien door het dorp gekomen, terwijl overal haar vijanden op de loer gelegen hadden. Waar iedereen wraak gezworen had omdat zij Clementine's zuster was.

Alleen Sylvester was haar bondgenoot en zou haar verdedigen tegen de boosaardigheid van de wereld.

Omdat hij haar had liefgehad... eens... lang geleden...

Hij had zich nooit durven verklaren uit angst in het stof getrapt te worden. Liefgehad... met een wanhopige liefde voor iets vers en nobels, dat boven hem stond als de sterren aan den hemel.

Ja, zoo was het geweest.

Arme, arme neef Sylvester. Constance veegde langs haar oogen die vochtig werden van medelijden met dien armen Sylvester.

Maar ook leek het weer op die avonden, zoo lang geleden nu, dat je in het donker bij de menschen op de deur klopte, héél hard, om ze bang te maken en om dan, vanuit een dichtbije schuilplaats rotte appelen of rotte kolen door de kier naar binnen te smijten, om dan gierend en blerend weg te rennen met de greep van spookachtige vingers ijskoud in je rug. Hetzelfde element van roekeloos wagen lag daar in.

Toen Sylvester het kloppen niet hoorde en strak naar de flesch bleef zitten staren, had Constance eerst eens rondgekeken.

Goed rondgekeken.

De oude, ziekelijke nieuwsgierigheid om een man ongeweten te bespieden vond hier in een killen en verwaarloosden achtertuin een late bevrediging.

Hier vóór haar was het dus, bron van alle zonden, oorsprong van alle zaligheden; een man. Haar oogen volgden de broekspijpen, staarden even naar de handen en bleven rusten op de plek waar het geslacht moest zijn. Dat was het dus. Omdat nooit het geslacht van een man het hare gezocht had was zij uitgeworpen. Geminacht.

Clementine had de zonde van het vleesch bedreven en iedereen wilde haar sparen. Zij, Constance had een leven geleid van plichtsbetrachting en gehoorzaamheid aan haar ouders en waar had het haar toe geleid? Dat zij kon opdraaien voor de fouten van haar zuster.

Driftig klopte zij weer aan het raam.

Niets bewoog.

Het was een kale kamer. De armoedige, verwaarloosde kamer van een viezen, ouden man. Eén van de ruiten was gebroken en de tocht bewoog Sylvesters grijze haar zachtjes heen en weer. Behalve de stoel en de tafel stond er nog een bankje op drie pooten, waarvan de vierde halverwege afgebroken was. Aan een spijker tegen den muur hing een snoer knoflook en in een hoek op den grond stond een tabakspot.

Eigenlijk was het grappig neef Sylvester te bekijken, terwijl hij dacht, dat hij alleen was. Hij staarde strak naar de flesch, begon te lachen en zei:

‘Zonder mij kan je niet eens schenken, idioot. Je bent gemaakt om te schenken en zonder mij kan je dat niet eens. Schenk dan, stuk ongeluk. Schènk zeg ik je.’

Hij zweeg en keek in wrevel naar de flesch.

De flesch ging niet tot eenige handeling over.

Hoe mal was Sylvesters stem. Heel anders dan wanneer hij in het dorp met de menschen sprak. Waar had zij die stem meer gehoord?

Zij zag plotseling neef Sylvester van binnen, en van binnen was hij een glazen klok, een donkergroene, zooals je over de jonge sla zet. Een diepe groene bel, dat was Sylvester en dat was Sylvesters stem. Zooals Clementine een kip geworden was.

De bel was gebroken. Niet dat dat hinderde, want de heele neef Sylvester zooals hij daar zat was toch maar een toddel, een halfvergaan vod. Zijn afhangende onderlip deed haar op een griezelige wijze aan Clementine denken.

'Zie je nu wel dat je niet buiten me kunt? Je denkt dat je wonder wat bent en zonder mij ben je heelemaal niets. Minder dan niets. Hhmm.'

Hij nam de flesch tusschen beide handen:

'Je bent toch een goede vriend, flesch. De beste die ik heb. Maar geloof me, op mijn woord, zonder mij ben je minder dan niets.'

Zij stond nog steeds voor het raam, haar handen op het vensterkozijn gesteund.

Wat zijn wij allemaal alleen, dacht zij opeens, en eigenlijk moest zij er om lachen. Clementine is een eenzame kip en Sylvester een zieke krokodil. Hoe zot zijn wij wanneer wij alleen zijn. Zij wist niet of zij lachte over Clementine Kip of over zichzelf, die daar als een verliefde straatmeid in het raam van haar uitverkorene stond te hangen, of mogelijk om Sylvester Krokodil die met een jeneverflesch zat te praten. Het deed er ook niet toe. Het was toch één familie.

Of lachte zij om die schande, die als een domme zwarte schaduw zoo maar uit de lucht was komen vallen god weet waar vandaan? De duivel had er één laten vliegen en nou zaten ze allemaal in den stank.

Mooi was dat.

Een koude wind ruischte door de boomen. Een doode tak slierde langs den grond en bleef hangen in den zoom van haar rok. Wat moest die tak nou weer. Was er geen ellende genoeg zonder dat die tak zich er mee bemoeide? En bovendien kon ze daar niet blijven staan tot aan den dag des oordeels. Zij stond daar voor gek, oud als zij was.

Haastig en opgeschrikt tikte Constance weer tegen het venster. Ditmaal luider.

Sylvesters eerste gebaar was om zijn flesch te verstoppen, maar waar had hij die kunnen laten in die kale kamer? Hij moest zich er mee tevreden stellen om de flesch onder tafel te zetten en opende de deur. Hij scheen niet uitermate verbaasd te zijn, zijn nicht te zien op zulk een laat uur. Hij ging haar zonder een woord te zeggen voor naar de keuken, haar wijzend hem te volgen. De keuken kwam op de binnenplaats uit en geen nieuwsgierige oogen konden hen van buiten af bespieden.

‘Dit is een onverwachte eer, nicht. De familiebanden zijn in lang niet zoo hecht geweest. Maar waarom dit late uur? Het is toch niet een zondige liefde, die je gedreven heeft, wel?’

Hij grinnikte en zette twee stoelen voor den leegen haard neer.

‘Ga zitten nicht, en verontschuldig een oud man, die niet van je gewaardeerde komst op de hoogte kon zijn, dat hij geen koffie kan schenken. En wat verschaft mij de eer van je bezoek?’

Constance nam vijf bankbiljetten uit haar retikuul en klemde ze goed zichtbaar tusschen vinger en duim.

‘Het is geen goede wind, die mij drijft, neef. Heb je de gesprekken in het dorp niet gehoord?’

‘Ik hoor zooveel in het dorp, dat ik niet weet wat je bedoelt.’

‘Wat er gebeurd is, neef... in onze familie, bedoel ik...’

‘Je bedoelt daar in Amerika? Amerika is ver weg, nicht.’

‘Ja.’

‘Ja.’

‘Dat stond er waarschijnlijk in dien brief, neef.’

‘Waarschijnlijk?’

‘Ik heb hem niet gelezen neef, en Clementine ook niet. Ik kan niet lezen in een vreemde taal... en... ik durfde ook niet...’

‘Hhmm.’

‘Clementine zegt, dat haar zoon, - je weet wel, - dat die dood is. Hij is haar in den droom verschenen. En Ursule ook. Met de doodskaart.’

Op haar knie maakte Constance een waaiertje van haar bankbiljetten. Daarmee wuifde zij zich koelte toe, al was de avond eerder kil dan warm.

Sylvester deed als zag hij niets. Met moeite zei Constance:

‘Ik ben je dankbaar neef, dat je zoo lang gezwegen hebt.’

‘Och kind... de nagedachtenis van die arme tante Emilie...’

‘Begrijp je neef Sylvester, er is geen enkele zekerheid. Wij moeten Clementine ontzien. Zij is een oude vrouw. Als je verder ook zoudt willen zwijgen, Sylvester... en als ze je soms wat mochten vragen... een ontwijkend antwoord is nog geen leugen... De ééne dienst is de andere waard.’

‘Waarom zou ik spreken nicht? Wie kan mij ter verantwoording roepen? Zelfs de burgemeester niet. De eer van de familie gaat ook mij ter harte. Dat is de waarheid. Die arme tante Emilie zou dat kunnen getuigen wanneer zij nog in leven was.’

Hij boog zich naar haar over en de stank van goedkoope brandewijn sloeg haar ia het gezicht:

‘Het is niet de eerste keer, nichtje, dat de daden van je zuster beter niet in het dorp bekend worden. Tante Emilie heeft zich over mij nooit te beklagen gehad. Zij was rechtvaardig, tante Emilie, een stroeve vrouw, maar zij kende de waarde van een dienst.’

Ja, het moest wel waar zijn. Clementine's gedrag was voor Maman een bron van diepe, nooit eindigende bitterheid geweest.

Dus ook Maman had betaald.

Ja, voor Maman had alles een eigen geldswaarde, die niet door anderen te berekenen was. Zij hechtte haar eigen prijzen aan alles.

Maman had nooit iets van haar bezoeken aan neef Sylvester laten merken. Zij had teveel trots om anderen haar krenkingen te toonen.

Waar bleven haar grieven?

Nooit was een enkele grief tot uitbarsting gekomen. Zij herkauwde haar bitterheden in een traag geduld. Gedurende dertig jaren hadden die grieven zich opgehoopt in haar hart, een sombere verborgen schat in een grot.

Neen, geen enkele van mijn zuster's tekortkomingen zijn haar door Maman vergeven, maar openlijk heeft zij Clementine bijna nooit iets verweten.

Constance, de handen gevouwen in haar schoot, starend in de asch van een lang gedoofd vuur, dacht er over wat het haar moeder gekost moest hebben om Sylvesters zwijgen te koopen.

Veel.

Maar niet meer dan haar.

‘Ik kan op je rekenen Sylvester?’

Hij keek naar het waaiertje in haar vingers. Zij wist dat hij ze voor de laatste maal telde zooals zij de torenslagen geteld had.

Een, twee, drie, vier, vijf.

De bakker sloeg zijn wijf.

En toen hij goed geslagen had,

Verdween hij in een rattegat.

‘Tot iets nieuws zich voordoet kun je op me rekenen.’

‘Goedenavond Sylvester.’

‘Goedenavond nicht.’

IV

Clementine had een kaars op de keukentafel gezet. Zij had een scherm gemaakt door een takje in een appel te prikken en daar een koffiezak tegen te plakken. Het schermde het licht af aan de zijde van het raam, want niemand mocht naar binnen kijken, de menschen niet en de korhoenders niet, de rupsen niet en de torren niet. Zij epeelde een spel. Een spel dat zij van haar zoon geleerd had. Het spel van den dood.

De menschen hebben den dood niet goed begrepen. Zij denken dat het iets belangrijks is en iets zeldzaams.

Maar de dood is simpel en groeit overal. Je hebt maar naar buiten te gaan en je ziet hem te rijpen hangen in boomen en heesters. Hij ligt te plukken in het gras van de bergweiden en hij kleurt tot prachtige tinten in het herfstbosch. Je gaat uit op een regenachtigen morgen en je zegt tegen de patrijzen: ik ga den dood oogsten. Je neemt een mand mee en daar doe je hem in. Daar ligt de dood dan, stil en rustig onder een geruiten doek. Je wacht tot het avond wordt en je ongestoord alleen bent. Dan neem je den dood uit zijn mand.

‘Kom hier dood,’ zeg je dan, ‘laat je eens bekijken.’

Je kijkt onder den doek en je vindt er niet één dood, maar wel zes.

Er is de dood van het vingerhoedskruid.

En die van de nachtschade.

En die van de aronskelkzaden.

Van de papavers.

En de champignons.

Van de vliegenzwammen.

En van het handekenskruid.

Op de keukentafel rond de kaars maak je er hoopjes van.

En je zegt, terwijl je er naar wijst met je vinger:

‘Dit is de roode dood.’

‘Dit is de purperen dood van de nachtschade.’

‘Dit is de roze dood.’

‘Dit is de zilverige.’

‘En dit is de pluizige, zachte...’

En als je nu kiezen mocht, welke zou je dan nemen?

Ikke de roze.

En als je hem aan iemand geven moest? Als een geschenk?

De purperzwarte van de nachtschade.

Nu doe je ze bij elkaar, als kraaltjes in een doosje.

De purperen dood in een trommeltje met de roze dood.

De oranje bij de roode, met een paar korreltjes groen.

En de zilverige dood bij de pluizige.

Het is vreemd dat de bijen den dood zoo gewichtig zijn gaan vinden door hun omgang met de menschen. Want de bijen komen overal. Zij vliegen boven de zee, zij laten zich waaien in den wind, zij kruipen onder in het zakje van het handekenskruid, zij wringen zich tot in het hart van de perebloesem. De bijen moesten beter weten, maar zij zijn besmet door de menschen.

Wat is er voor gewichtigs aan den dood? Een klein rood kraaltje in de holte van je hand, meer niet. Of hebt U soms liever een paarse dood? Dat kan ook, maar die is iets grooter.

Clementine maakte al haar pillendoosjes weer open.

Mooi was dat, al die dooden.

Je kon er een kettinkje van rijgen: drie paarse doodjes en een groen. Drie oranje en een zilveren. Drie roze en een purperen.

Wat maak je daar, moeder?

Stil, mijn jongen. Het kettinkje van den dood.

Ja, goedenavond. Dat is makkelijk gezegd. Maar de avond was nog niet ten einde, nog lange niet. Constance, zich voorthaastend door de kronkelige, stinkende straatjes bij de vischmarkt hoefde zich heusch niet meer te verbergen, want wat was natuurlijker dan raad te vragen aan mijnheer pastoor na het aanhooren van zoo'n zware beschuldiging?

En zelfs al was het zoo donker, dat een eerbare vrouw niet meer zonder geleide in de straten kan loopen, zelfs dan was het iemand van over de zeventig nog te vergeven, dat zij naar een geestelijke ging alvorens haar houding in het dorp verder te bepalen. Toch zocht Constance nog de stilste straten.

Onze mijnheer pastoor woonde toen nog naast de kerk op een rots aan zee. Wij zijn een visschersdorp, daarom moet de kapel zoo ver mogelijk uit zee te zien zijn. Verleden jaar is het woonhuis afgebrand en er is nog geen nieuw gebouwd.

De pastoor woont nu in het huis van Angèle Duplessis, die zoo denkt een deel van haar zonden af te kunnen koopen. Maar daar is werkelijk méér voor noodig. Het oude pastoorshuis lag als een zwaluwnest gemetseld tegen de rotsen op de allerhoogste punt van de kust. Het was een eenzaam huis, omwaaid door alle winden, verbleekt door alle regens. De gronden zijn roestbruin verschroeid door de zon en het water neemt alle aarde in groote geulen mee naar beneden.

In het voorjaar is de rots lila van de crocussen, eenige weken later bloeit er dan nog de wilde knoflook, die de kinderen komen zoeken om in de geitenkaas te doen. De verdere maanden is het dor.

Het zou niet ver zijn van het marktplein tot de kerk als het een vlakke weg was, maar het pad stijgt en stijgt tot het eindigt in een trap van drie en zeventig treden. Bij ons moet je wat over hebben voor Onzen Lieven Heer.

Halverwege de trap was ik zoo moe, dat ik was gaan zitten. Zoo maar, niemand kon me immers zien? En daar, weggekropen in mijn omslagdoek, heb ik gehuild van machtelooze drift en ellende. De zee klotste beneden tegen de rotsen en rook bitter. Dat zijn de nachten, dat er vuile bruine algen door het water slieren, die de golven doen lichten. Dan liggen er den volgenden dag honderden kwallen op de rotsen en het water is troebel en ruikt brak.

Wat kon de zee me nog te zeggen hebben? Ik heb dat geluid mijn leven lang gehoord en het hangt me genoeg de keel uit.

Maar nooit zal ik het geluid van de golven vergeten, zooals ik het hoorde, daar, in het donker, toen ik kwam van neef Sylvester. Zoo somber, zoo triest en zoo ellendig bekend.

Maar ik dacht, dat ik nooit den moed zou hebben om verder te gaan, om al die trappen op te klimmen en om dan voor mijnheer pastoor te moeten staan met mijn verhaal van schande en ellende.

En ik ben toch verder moeten gaan, want een mensch sterft niet van schaamte. Alleen mijnheer pastoor zou de menschen nog tot zwijgen kunnen brengen. Daar had Anne gelijk in. Dus moest ik verder.

Boven stond ik stil en leunde met mijn rug tegen het granieten kruis, dat sedert menschenheugenis voor den gevel van de pastoorswoning heeft gestaan.

Beneden mij moest het dorp liggen, maar alles was verborgen door het donker, behalve wanneer

het licht van den vuurtoren er over heen vloog. Dan zag ik enkele seconden lang de huizen spookachtig wit opkomen en de boomen waren als vingers die veroordeelden. Dan verdween alles weer in het donker.

Het was als een moment uit een droom; weggesmeten tegen de bergen lagen de bleeke spookhuizen en verdwenen weer zonder oorzaak in het niets.

Ik wist dat er in al die huizen over ons beiden gesproken werd, dat al wat wij in die laatste jaren gezegd en gedaan hadden herinnerd zou worden in een beteekenis, die wij er nooit aan gegeven hadden. Dat wij in stukken zouden worden getrokken tot er niets dan vuile flarden over zouden zijn. En waarin had ik gezondigd? Weer gleed de lichtbundel over de heuvels en toonde in een flits het marktplein en de bezitting van Jacques Toussaint Delaporte. Ik bleef stilstaan en speelde met de gedachte, dat ik een aartsengel was. Zoo'n wrekende aartsengel met een lang scherp zwaard. Ik beleefde in gedachte de verrukking, die het mij geven zou, wanneer ik eindelijk al die boosaardige menschen vernietigen kon met één enkele slag van mijn lichtvleugels.

‘Zie je, Clementientje, ik ben de aartsengel.’

‘Welke aartsengel?’

‘Je weet wel, die van het laatste oordeel.’

‘Goed, dan ben ik God.’

‘Zie je het dorp daar beneden?’

‘Hhmm.’

‘We zullen ze doodmaken, allemaal, allemaal. We laten niemand heel.’

‘Ja. maar met wie begin je?’

‘Och Clementientje, dat hindert niet. De menschen zijn slecht. Eigenlijk zouden we moeten huilen zoo slecht als ze zijn. Ach lieve God, waarom zijn ze zoo verdorven? Je hebt toch altijd het goede gewild? Zie je dat huis? Het is roze

met zwarte raampjes. Er staan stijve boompjes achter, net als in onze speelgoeddoos. Ik neem het tusschen vinger en duim en ploef... daar gaat het de eeuwigheid in!',

'Maar het onze laat je toch staan?'

'Nee Clementientje, het onze ook niet. Wat moeten wij nog met een huis wanneer we alleen op de wereld zijn?'

Oh, het heele huis zou ik van de wereld doen verdwijnen. Niemand zou ik sparen, noch Maria Bakkersvrouw met haar geniepige gemeene trots, noch Sylvester Brievenman, dat huichelende valsche stuk vergif met zijn idiote flesch, noch Anna met haar misselijk medelijden. Ik wil geen medelijden. Ik wil eerbied en achting. Ha... ik zag ze verschrompelen, omkrullen en in stof uiteenvallen. Allemaal. Allemaal. En ik, ik stond daar almachtig boven op de rotsen en slingerde vernietiging over mijn dorp met een slag van mijn lichtvleugels. Droomen zijn nutteloos. Zij leiden nergens toe. Je moet toch weer terug.

Ik stond daar, het vuurtorenlicht vloog over de huizen en daarna over zee en niets veranderde er door. Ik had slechts al mijn moed te verzamelen en naar mijnheer pastoor te gaan.

Het duurde lang voor zij werd opengedaan. Eindelijk verscheen er een lichtkier in het midden van de deur en een verlegen stem vroeg: Wie is daar?

'Constance.'

De deur ging open en de slobberige figuur van mijnheer pastoor lichtte op tegen het gangdonker. De oogen lagen verborgen in ronde vlekken van zwart, maar de kaars in zijn hand verlichtte zijn haar tot goud.

'Kom binnen.'

Zij liepen door de gang, waar Constance als kind haar catechismus leerde. Zij voelde naar het

vlechtje op haar rug. Neen, het hing er niet. Oh ja, ze was oud nu. De muren waren afgebladderd van het vocht en de kelderachtige kilte deed haar hoesten. Maar het kalmeerde haar tot de geresigneerde droefheid, die van haar verwacht mocht worden.

In de studeerkamer brandde een blokkenvuur, dat een deel der wanden en van het plafond zwart gerookt had, maar dat geen warmte verspreidde. Mijnheer pastoor maakte een vuur voor zijn boeken en niet voor zichzelf. Onze vroegere pastoor had geen boeken. Die had hij niet noodig, want die kende alles uit zijn hoofd. Dat was pas een geleerd man. Mijnheer pastoor was toen nog jong. Hij was veel jonger dan Clementine's zoon. Oh, veel jonger.

Mijnheer pastoor is niet van hier. Hij is van de stad. Hij is zacht en vriendelijk en barmhartig voor de armen. Maar hij geniet niet dezelfde achting als onze oude pastoor. De menschen van hier verwijten hem, dat hij zijn boeken meer liefheeft dan zijn parochianen. Ook kent hij onze gewoonten niet.

Onze oude pastoor was een zoon Delaporte, geboren tusschen onze akkers, opgegroeid tusschen onze wijnbergen. Hij proefde onze olie en onzen wijn. Hij nam een groote slok, bleef een halve minuut bewegenloos en met ingehouden adem staan en ademde dan langzaam en keurend door zijn neus uit.

‘Deze witte,’ zei hij dan peinzend, ‘komt van de velden, waar onze beek door stroomt, daar verderop, waar het berkenbosch begint, en waar het eerst de sneeuw blijft liggen.’

‘En deze donkere, roode, komt van de akkers bij het kerkhof. De kracht en het bloed van onze dooden gist daar in. Pah.... dat is pas een wijn.’

Dan smakte hij met zijn lippen, liet zijn oogen rollen en klapte met zijn tong. En wist, dat den

volgenden morgen een tonnetje den berg opgerold zou worden.

Hij was verwant aan iedereen in ons dorp. Een bloedband geeft inzicht.

Hij was sluw zooals wij sluw zijn, scherp op geld en op rechten en verder geen sentimenteele onzin.

Deugd is deugd en zonde is zonde. Er is geen middenweg. En als mijnheer pastoor je bijstond in je laatste oogenblikken dan wist je dat alle aardsche en hemelsche zaken naar genoegen door hem geregeld waren. Meer kan je van een pastoor niet vergen.

Maar deze nieuwe pastoor was een kind. En tusschen ons gezegd en gezwegen was hij een verloren kind. Maar ja, hij vertegenwoordigt God op aarde en dat is veel. Hier hebben wij nog respect voor God en zijn gebod, en leven wij naar zijn woord. Er zijn in den omtrek veel dorpen waar dat helaas anders is.

Velen van ons gaan om met de apostelen en de heiligen; kleine Sophia van den Varkensslager heeft de Maagd Maria gezien op den viersprong tusschen vier brandende braambosschen en velen van ons hebben met de engelen gesproken. Dat is waar. De paus is er van op de hoogte.

‘Ik kwam U om raad vragen, Eerwaarde vader.’

‘Er is toch niets met je zuster?... Zoo'n donkere avond? En dan heelemaal alleen.’

‘Eerwaarde vader... Clementine... een groot leed heeft ons getroffen.’

Wist deze jonge pastoor dat Clementine een zoon had? Hoe moest zij aan zoo'n kwajongen verklaren wat een verborgen kanker van jaren was geweest?

Hij hield zijn gezicht afgewend van het licht. Op zijn soutane rustten zijn handen, twee kinderhanden met inktvlekken aan wijs- en middelvinger Een onschuldige hand met afgebeten nagels.

‘U heeft niets gehoord in het dorp? Iedereen praat er over.’

Constance zweeg. Een harde koppigheid belette haar verder te gaan. Hij is maar vreemd, dacht zij stug. Net als Anne, die is ook vreemd. Mijn eigen menschen hebben ons uitgeworpen, nu moeten we ons heil zoeken bij vreemd.

‘Neen’ zei hij mat als raadde hij haar gedachte.

‘Mevrouw Duplessis, de vrouw van den bakker had een brief ontvangen van haar zoon uit Detroit. Daar stond het in.’

‘Wat stond erin?’ vroeg hij verlegen.

‘Mijn zuster heeft ook een zoon in Amerika.’

‘Clementine? Dat wist ik niet.’

‘Ja. Een schandekind. Hij is opgegroeid hier ver vandaan. Papa heeft betaald... Papa was rijk... Hij is nooit hier geweest. Wij hebben zelfs geen portretje.’

Mijnheer pastoor zat achterover in zijn stoel, het gezicht buiten den lichtcirkel. Het schijnsel van de vlammen in den haard deed de oude soutane glimmen op de knieën en verzachtte zijn handen, die kinderhanden waren.

‘In dien brief stond, dat Clementine's zoon dood was. Niet zóó maar dood... er waren dingen gebeurd...waar wij niets van weten. Vreeselijke dingen, schietende menschen in een straat met hooge huizen... Maria Duplessis weet wat er gebeurd is... vraag haar...’

Waarom zei mijnheer pastoor niets?

Waarom verweet hij niets?

Hij was een eerlijk mensch, hij kon verwijten en zich boos maken als de anderen. Hij zat daar en bewoog zelfs niet, alleen zijn handen luisterden intens en aandachtig, zooals kinderen dat kunnen doen. En heel zacht zei Constance:

‘De wet heeft dien mensch gedood, omdat hij zelf gedood had.’

Weer keek zij naar die handen. Zij waren zon-

der oordeel. Rustig en ernstig. Zij zwegen en alle boeken keken op hen neer. Zij had den zoom van zijn soutane kunnen kussen van dankbaarheid. Waar zij ook op gerekend had, hierop niet.

Maar na een stilte zei zij slechts:

‘Mijnheer pastoor, er bestaat geen enkele zekerheid dat het werkelijk de zoon van Clementine was. Er was geen zekerheid. Dat had Charles ook in zijn brief moeten erkennen. U kunt dat gerust bij de bakkersvrouw navragen.’

‘Ik geloof je wel, Constance. In zulke dingen liegt een mensch niet.’

‘Nee mijnheer pastoor, gerust niet.’

‘De politie zelf had geen zekerheid?’

‘Neen, mijnheer pastoor. Daarom ben ik bij U gekomen. Als er zekerheid was geweest, dan hadden wij oude zusters ons slechts te buigen naar Gods heiligen wil. Ja, mijnheer pastoor, wij kennen onzen plicht. Maar er is geen zekerheid.’

‘En jullie hebben zelf geen enkel bericht ontvangen? Geen brief van een consul of van eenige andere instantie?’

‘Neen mijnheer pastoor. Zelf hebben wij niets ontvangen. U kunt dat navragen bij mijn neef Sylvester, want die brengt de brieven rond.’

‘Heelemaal niets?’

‘Nee, niets.’

‘Een brief zonder eenige zekerheid, geschreven aan een vreemde is dus het eenige waar dit bericht op berust? Niets officieels?’

‘Nee mijnheer pastoor. Het staat in een brief van Charles aan zijn moeder. Dat is alles.’

Mijnheer pastoor had zijn ellebogen op zijn knieën geleund. Zijn hoofd rustte in zijn tot een kom gevouwen handen.

‘Ziet U, mijnheer pastoor, Clementine is een oude vrouw. Zij is over de zeventig. Dit bericht zou haar dood kunnen beteekenen. Wat er ook is voorgevallen, zij is zijn moeder, mijnheer pastoor.’

‘Ja...’

Mijnheer pastoor dacht na. Het lamplicht bescheen zijn ernstig jongensgezicht met den zachten peinzenden mond, wierp een lichtflonker op een vochtige onderlip maar liet de oogen in de schaduwen van de wimpers. Onder de soutane kwam een grove versleten schoen uit.

Dit was een pastoor voor de armen.

'Constance, wij moeten dit voor je zuster geheim houden. Dit is heel ernstig. Maria had moeten begrijpen, dat ze er in het dorp niet over had moeten spreken voor ze mij of mijnheer notaris erover raadpleegd had.'

'Ja mijnheer pastoor. Maar de menschen zijn slecht.'

'Dus jullie hebt zelf niets gehoord?'

'Neen mijnheer pastoor, niets.'

Twijfelde hij? Zag hij dat zij loog? Was hij dan toch uitgeslapener dan waar zij hem voor gehouden had? En wat dan?

'Och neen, mijnheer pastoor. Daar twijfelt U toch niet aan?'

'In dat geval is het mogelijk, en zelfs waarschijnlijk dat alles op een vergissing berust, een naamsverandering, een uiterlijke gelijkenis...'

'Of pure boosaardigheid, mijnheer pastoor. Van mijn lippen zal mijn arme zuster de waarheid niet hooren, maar er is het dorp. In het dorp zijn veel booze tongen. Wij zijn rijk en waar rijkdom heerscht daar woekert de afgunst. Maar U... voor een pastoor hebben zij respect... kunt U ze niet zeggen, dat ze zwijgen moeten... ze waarschuwen... het is niet menschelijk, mijnheer pastoor... er is geen enkele zekerheid. Wilt U ze dat niet duidelijk maken?'

'Het zal moeilijk zijn, maar ik zal doen wat ik kan. In die tusschentijd zal ik me in verbinding stellen met de autoriteiten in Detroit. Als jullie soms nog bericht mocht ontvangen, kom dan eerst hier.'

‘Ja mijnheer pastoor.’

‘Ik heb zelf een oude moeder, hier ver vandaan. Haar leven lang heeft ze gewerkt om me te laten leeren. Zij lijkt een beetje op je zuster Clementine. Maman is net zoo...’ Hij zocht naar een woord, staarde aandachtig in het vuur. ‘Ja dat is het woord, dienstbaar. Maman is net zoo onderworpen als je zuster, net zoo dienstbaar.’

Hij glimlachte.

Neen, deze nieuwe pastoor was geen zoon Delaporte. Hij mocht dan een best mensch zijn, van stand was hij niet. Wie zei nu van zijn oude moeder dat zij dienstbaar was! En onze oude pastoor zou mijn zusters schande breed uitgemeten hebben.

Zijn allesomvattende zachtheid, zijn intuitieve begrijpen, dat evenals bij Anne uit hun jeugd voortkwam, ontging haar, zooals het haar bij Anne ontgaan was.

‘Iederen herfst verkocht Maman gebraden appels en gepofte kastanjes langs de huizen. Zij had een grijs ezeltje en een groengeverfden wagen. Daar tilde zij de ijzeren potten op. Voor aam de kar bungelde een stallantaam, die 's avonds een oranje licht gaf. Wanneer het regent dan hoor ik haar nog roepen: Heetehe appelehe! Heehete appelehehe!

Zij liep onder een groene paraplu en haar stem zong oneindig droef het appelehe tegen de natgeregende vensters. Toch was zij blij met den regen, want dat beteekende goede zaken.

Alle wintermaanden door hing bij ons in de keuken de zurige lucht van de gepofte appelen, vermengd met dat zoetige van kastanjes. Om je zuster hangt diezelfde geur van warmte, rijpheid, van overdaad van eenvoudige goede dingen.

Op Vrijdag stond Maman op de markt met haar houtskoolpotten en verkocht geroosterde lever en ingewanden.’

Hij glimlachte stil voor zich heen. Hij moest veel van zijn moeder gehouden hebben.

‘En als zij een goede dag had gemaakt, kocht ze op de markt aan het boekenstalletje een boek van Karl May voor me, of Ivanhoe, of de avonturen van den Graaf van Monte Cristo. Ze was er trotsch op, dat ik lezen en schrijven kon. Dan las ik 's avonds voor van de kinderen van Kapitein Maryatt of van den man met het ijzeren masker, terwijl zij met een pook de kastanjes omroerde boven het vuur.

Weet je, Constance, het vuur is aan, het is koud buiten, ik zal je een appel poffen zooals Maman dat deed.’

Hij haalde een grooten appel uit de kast. Met een mes maakte hij er inkepingen in.

‘Zie je, dat is om de boter er in te laten trekken. Kijk.’

Hij besmeerde de schil met boter.

‘Nu nemen we een rooster en zetten dat op de heete asch.’ Hij zat voor het vuur en zijn soutane viel in slordige plooien om hem heen. Hij zat er zoo komisch, zoo zonder eenige waardigheid. Maar de appel piepte en mijn voeten werden warm. Het huis was wel oud, maar zoo vredig. Ik begon er slaap van te krijgen.

‘Ruik je de boter, Constance? Wij hadden thuis een rooster waar tien goudreineften tegelijk op gezet worden. Maman stond voor het vuur en prikte van den eenen appel in den anderen en ik as haar voor van de Indianen en van Don Quichotte. Later wilde zij, dat ik latijn las; niet dat ze het verstond, maar ze vond het zoo knap van haar zoon en het maakte haar rustig. Goede dagen waren dat.’

Mijnheer pastoor zweeg. Constance's hoofd viel zwaar op haar borst. Zij schrok wakker en ging recht overeind zitten. Zij kon zich zoo niet laten gaan. Dat had geen pas. Maar ze werd zoo heerlijk warm. En die jongen was zoo eenvoudig. Zij kon zich best eventjes laten gaan.

‘Mamans gezicht was net een appel, wanneer zij over het vuur gebogen stond. Roze en zonder rimpels. Zelfs nu heeft ze nog maar weinig rimpels. Hier en daar rond de oogen, anders niet.’

Hoe stil was het. Je hoorde de golven breken tegen het bazalt van de pier. Waarom zei die oude vrouw niets meer? Was zij in slaap gevallen?

Zij lag achterover in haar stoel, de mond opengevallen, de oogen gesloten. De handen in haar schoot bewogen regelmatig door een steeds terugkomende zenuwtrekking. De neus stond in het rotsige gezichtslandschap als een berg.

Hoe moe moet zij zijn, dacht hij verdrietig. Waarom al dat leed? Zij waren al zoo oud... Hij had een groote teederheid voor oude menschen, meer nog dan voor kinderen. Een oud mensch is zoo hulpeloos, zoo breekbaar. En het leven werpt ze op zij, spaart ze in niets. Zulke afgeleefde oude vrouwen moesten kinderen hebben om voor ze te zorgen, om ze lief te hebben, de enkele jaren, die hun nog restten.

Hij legde zijn hand op de hare. Constance schrok op: ‘Sylvester...’ Toen herkende zij hem. Een vage roode kleur steeg naar haar wangen:

‘Ik herkende U niet. Ik ben in slaap gevallen, geloof ik’

‘De appel is goed, moet je niet eens proeven?’

Hij deed den appel op een bordje. Trok de schil er af en strooide er suiker over.

‘Het is een zware beproeving, die God je beiden zendt. Hoe oud ben je nu?’

‘Drie en zeventig, mijnheer pastoor en Clementine een en zeventig.’

‘Gods wegen zijn wonderlijk. Wij begrijpen ze niet altijd.’

‘Ja, mijnheer pastoor. Die appel is goed. Je proeft de boter.’

‘Wij mogen nooit oordeelen, Constance. Alleen aanvaarden.’

‘Neen mijnheer pastoor.’

‘Brand kaarsen voor de Maagd Maria, die in je hart leeft en voor den heiligen Bartholomeus, want zij zijn een licht in de grootste duisternis. Bid, dat alles nog een vergissing mag zijn, maar ook, vraag om kracht naar kruis.’

‘Ja mijnheer pastoor.’

‘Vergeet dat nooit, Constance. Een licht in de grootste duisternis. En je kunt er zeker van zijn, dat ik alles zal doen wat ik kan om je zuster noodeloos leed te besparen en deze zaak tot klaarheid te brengen.’

Zijn ernstige, jonge oogen, dichtgeknepen door zijn bijziendheid, keken haar trouwhartig aan.

‘Ja mijnheer pastoor.’

‘Eet nu de rest van je appel op, dan zal ik je thuisbrengen. Het is te laat voor een oude vrouw om nog alleen over straat te gaan.’

Hij haalde een stallantaarn en met haar hand in de zijne was zij de trap afgegaan.

Het moest toch goed zijn om een volwassen zoon te hebben. Hij belichtte zorgvuldig iedere trede tot zij beneden waren. Zij liepen dan samen door de hoofdstraat met de in elkaar gedoken huizen. Zij lagen stil als slapende hoenders, wanneer het licht van de vuurtoren ze aanraakte. Zij waren niet vijandig meer. Zij hadden zich onderworpen aan den wil van dien stillen, verlegen jongen.

Constance wist dat zij op hem rekenen kon. In haar beiden eerde hij zijn eigen moeder.

Ja, zij waren veilig bij hem.

Bovendien had zij slaap.

Zij viel bijna om van den slaap.

Onder haar kersenboom hadden zij afscheid genomen.

‘Je zuster is al naar bed gegaan. Alle lichten zijn uit.’

De wind mischte door de bladeren van den palm, verder was alles stil. De hond kwam uit het donker te voorschijn en blies zijn adem in haar hand.

‘Ga in vrede, Constance, en vertrouw op God.’

‘Ja mijnheer pastoor en wel bedankt.’

‘Als er nog iets is, dan weet je me te vinden.’

‘Dank U... dank U wel.’

Hij lichtte zijn hand op, die onschuldige, onberoerde kinderhand. Was het een zegening, of een groet? Zijn lantaarn danste weg in den nacht.

Ah... het was goed, dat oude pastoor Delaporte onze herder niet meer was. Dan was het nooit zoo gemakkelijk gegaan. Die liet zich niets wijs maken...

In het donker zag ik de trouwhartige grijze oogen van den jongen pastoor voor me, ernstig, rustig.

Was hij wel zoo dom als hij leek? Wat vermoedde hij? Ach wat, niets natuurlijk...

Hij nam een makreel van de stapel gebakken visch, hield met beide duimen en middelvingers het dier bij den kop en bij de staart en zoog de vette, glimmende rug van de graat.

‘David, ben je in de stad geweest?’

Hij wees over de huizen van het dorp heen, over de olijvenbosschen naar de baai verderop aan de kust.

‘Nachtvisschen met Yves. Met de houtskoolpotten.’ Zijn oogen, blauwoverfloersd als die van een jongen stier, keken haar peinzend aan. Hij legde voorzichtig de graat terug op zijn bord, zocht zorgvuldig een stuk gebakken inktvisch uit en vervolgde:

‘Dat kreng beet en kronkelde... toen hij aan de speer zat. Yves hield hem boven de houtskool tot hij siste. Je had zijn gezicht moeten zien. Gek,

een inktvisch heeft een gezicht als een mensch, net zulke kwaadaardige oogen. Vanavond ga ik naar de stad. Ik moet iemand spreken over den verkoop van onze olie.'

'Vanavond? Kan je nog niet twee of drie nachten wachten? Het kan niet lang meer duren, en ik ben bang alleen.' Hij schudde koppig van nee. De kleine sensueele mond was boos samengetrokken, maar kinderlijk onschuldig toch als een bloem in zijn gave, jonge gezicht. De vacht van zijn krullen danste langs zijn ooren, die hij puntig had als die van een stier.

'David, waarom ga je toch steeds naar de stad?'

Zij Wist dat zij een fout beging, dat zij met die eene vraag het weinige weer verloor wat zij met haar geduld in lange maanden gewonnen had.

Hij nam zijn glas, dronk den wijn in een teug uit en zette het leeg voor zich neer. Dan vulde hij het weer langzaam bij uit de aarden kruik.

'David', zei zij weer en hield de oogen strak op den stapel visschen gevestigd en keek onwetend naar hoe zij lachten met al hun puntige tandjes bloot, 'David, zijn de vrouwen daarginder zooveel mooier dan hier?'

Zij had het willen vragen in een luchtigen spot, maar het werd een smeeken, een bekentenis van een ontbering en van een armoede, die zij voor hem verborgen had willen houden. Hij nam haar op met een langen keurenden blik, wreed en pervers eigenlijk van onverschillige minachting. Zijn oogen bleven rusten op haar zware, vooruitstekende buik, op haar bange oogen, bijna wild van intensiteit.

'Hoe zij van mij houdt', dacht hij in minachting. Hij lachte kort.

'De vrouwen in de stad, Anne, die hebben jurken aan van roode en blauwe zij met bloemen en vlinders bedrukt Zij hebben lange, zijige krul-

len en dragen schoenen met flonkerende gespen en in haar handen houden zij waaiers'.

'Waaiers?'

'Ja'.

'Wat is dat, een waaier?'

En David in zijn onredelijke lust tot kwellen vervolgde:

'Oh, dat zijn prachtige dingen gemaakt van de veeren van groote oostersche vogels. Die wuiven die vrouwen dan langzaam heen en weer om zich koelte toe te waaien of om zich achter te verschuilen wanneer zij niet willen, dat een man haar oogen ziet.'

'Waarom niet?'

Hij zette zijn voortanden in zijn roode, vooruitstekende onderlip en lachte.

'Tjah... waarom niet'. Hij neuriede het refrein van een dansliedje, maar zijn oogen waren hard en spottend en hij haatte haar vreugdeloosheid op dat moment meer nog dan anders:

'Ben je dat werkelijk vergeten, Anne? Heb ik je zoo weinig genot gegeven? Dat is toch jammer kind... voor jou... en voor mij...'

Een rood van schaamte steeg naar haar gezicht Zij stond op om de tranen te verbergen, die prikten in haar oogen en ging niets ziende naar den tuin. In de plooien van haar rok waren haar handen tot vuisten gebald.

Zij staarde door het netwerk van twijgen heen over zee. Het land was stil. Kleine wolken dreven door de blauwe lucht, meegesleept door een speelschen wind als lichte, blanke vogels. Het dorp lag zich te warmen in de plooi van den bergrug, die afdaalde naar zee, als een poes in den zonneschijn.

Zij nam een mes.

Zij sneed vijf bladeren van den palm voor het huis.

Zij schikte de vijf bladeren in haar hand.

‘Zeg David, dit is dus een waaier?’

Maar toen zij opkeek en zij Davids blik ontmoette, liet zij de bladeren vallen.

‘De hazelaars bloeien.’

Constance luisterde niet. Zij zat aan tafel een altaarkleed te borduren voor de kerk van den heiligen martelaar Bartholomeus.

Het was een rustige en vrome bezigheid, maar haar gedachten waren noch vroom, noch rustig. Zij zocht witte zijde voor de duif, die te vliegen kwam temidden van rechte stralen van gouddraad; in haar hoofd echter keerden en herkeerden de woorden uit den brief van Maria Bakkersvrouw, die vreeselijke woorden van politie en executie.

Schuw keek zij naar Clementine. Zij was weer de Clementine van voorheen. Haar grijze blik, altijd direct, scheen niets te vreezen, niets te hopen. Zij bezat die zeldzaam rustige waardigheid, die voortkomt uit een volledige resignatie, uit een negatie van persoonlijke belangen. Ja... de dood is geen persoonlijk belang, dacht de zuster bitter en de schande zeker niet. De dood betreft de belangen van een heele familie en de schande schaadt een heel dorp. En daar was het gezicht van die zuster, rustend in de pluizige witheid van haar haar als een paarlemoerige schelp of een heel breekbaar vogelei. Net zoo broos en net zoo blind.

Maar gebeuren er werkelijk zulke dingen als in dien brief geschreven stonden rond eenvoudige, goedwillende menschen. Is dat mogelijk?

Clementine haalde een zwart-wollen omslagdoek en een mand met een flesch wijn, een gebraden kip, wat eieren en een brood. Bovenop legde zij een tak hazelaars en een tak abrikozenbloesem.

‘Anne's zoon wordt vannacht geboren. Ik moet er heen. Je begrijpt nu David er niet is...’

Weer die vreemde zekerheid, dat beangstigende weten van een gebeurtenis, die ver buiten het menschelijk weten moest liggen.

In het groene schemerduister van den steeds bewegende palm, die jaar na jaar een zwaardere bronskleur in de kamer wierp, stond Clementine, een beetje gebogen, grauw, vreugdeloos en oud. Oud, ja, maar niet een oud van jaren een oud van eeuwen, dat alleen maar gemeten kon worden met klimop, met platanen en met de basten van verwrongen eiken. Een ouderdom, dacht Constance, en vergat hoe zij beiden, als zusters, elkaar gelijk waren, - en de ontsteltenis van haar gedachte dreef plotseling een dun, opgewonden rood naar haar wangen, - die buiten de kerk viel, die zondig was, zooals de nevels, de zwammencirkels en de heksen en dwaallichten zondig waren.

De heksen... De adem stokte in haar keel. Schichtig nam haar reeds beschuldigende blik die zuster op, dat zusje, dat zij gekend had, lang voor het zachte, roze vleesch van gezicht en handen zich verdonkerd had tot amber.

De viltpantoffels waren dezelfde met de vouwen en slijtplekken op de knobbelig vergroeide teenen. Dan de grijswollen kousen, die zij Clementine had zien breien voor het vuur, in de dagen, die zoo ver af leken, dat zij nog waardig waren, twee stille vrouwen op wie niemand iets te zeggen wist.

Een bruin met blauw geruite rok, het vertrouwde paarse schort, dat zij om beurten droegen, de broche met de twee zwaluwen, die een lint tusschen zich in droegen: Souvenir.

Het was alles gewoon, bekend en vertrouwd, en toch...

‘Zoek je nog iets, Clementine?’

‘Nee, ik dacht alleen, zouden de fresia's al uit zijn?’ Het was een gewone vraag. Wat alleen een verdenking het leven al veranderen kan.

In de zachte, vochtige winters bloeiden de bloemen dikwijls al in Februari. Onze fresia's zijn de mooiste van het heele land. Zij doen dan ook hooge prijzen op de Parijsche markt Ons dorp is er beroemd door, zooals Toulon door de violettes-de-Parme.

Onze fresia's zijn groot als lelies en goudgeel als honingdroppels. De bijen worden er vet en de honing zoet. Wij maken er goede prijzen voor en soms bij speciale gelegenheden zooals geboorte, begrafenis of een deftig communiefeest, zenden wij de bloemen naar kennissen of klanten als geschenk.

Maar wat was Anne?

Een dagloonerskind uit een vreemde provincie, een schraalhals, getrouwd met een jongen, die bezig was het erfdeel van zijn moeder te verwaarloozen.

Een armeluisvrouw op een verwaarloosde hoeve. Daar gooi je je goede producten niet aan weg.

En bovendien was er die wrok in Constance tegen Anne, die haar een medelijden betoond had, dat vernederend was voor de rijke zusters van den berg.

Heel het nuchtere van op zichzelf aangewezen oude vrouw verzette zich in Constance, meer nog tegen den donkeren onderstroom van onrust en passie, die iedere zekerheid van haar nauw, goed-geordend leven dreigde mee te sleuren, dan tegen de minieme verkwisting van een paar bloemen, die in overdaad groeiden in den tuin achter het huis.

‘Het is te winderig geweest, Clementine, en bovendien wordt de eerste pluk het best betaald.’

De ander zweeg, zooals zij zoovele jaren gezwegen had, de leiding van haar beider leven

overlatend aan de oudste, die tot op heden de sterkste geweest was.

Tot op heden.

Want het was alsof er een kracht bezit genomen had van Clementine, een stille booze kracht. Achter de facade van oude afgeleefde vrouw gebeurden onvermoede daden, een sedert jaren smeulend vuur was plotseling aangeblazen, een soortgelijk vuur, als in doode, vermolmde boomen leeft, nooit doovend, nooit oplaaiend, totdat het ineens, in antwoord op een windstoot, opvlamt en den voedingsbodem verteert in een enkel oogenblik van hartstochtelijk beleven.

'Ik ga dan maar. Tot ziens.'

Clementine keek Constance aan met dien klaren helderen blik van haar, strak en zonder oordeel als een blinde.

'Misschien zie ik je dus niet meer voor den nacht. Groet Anne van mij en wensch haar sterkte.'

Constance borduurde verder. Rood werd het oog van de duif, grijs waren de schaduwen van de vliegende vleugels en achter de duif was het blauw van het paradijs.

Constance zuchtte vermoeid en liet het borduurwerk zinken in haar schoot.

Onder het zwierende, steeds wisselende groen der tamarisken zag zij haar zuster gaan, dalend, steeds dalend, langzaam dalend. De berg was steil.

Constance dacht. Of liever, de gedachten namen bezit van haar, want zij kon ze niet leiden. Zij kwamen en gingen precies zooals zij het zelf wilden.

Was het mogelijk, dat er een rotte plek in Clementine was, een plek als een kanker, die jarenlang onopgemerkt gebleven was en toch aanwezig?

Clementientje, een schuw, levendig kind, bruin, zijig en ontwijkend als een eekhoorn. Clementientje van de vele beesten, het oranje vossenjong

waar zij op leek, de egelfamilie in de schuur, de tamme ekster en de vele kippen die zij namen gaf:

Dat is Anastasia met die gele staart. En die witte, dat is Fra Benedictus en die magere bruine heet Esmeralda. Je weet wel, van de edelsteenen.

Clementientje van de vele verhalen, de vertelsels over toovenaars, kabouters, heksen en reuzen, die zij 's avonds in bed aan het oudere zusje vertelde, fluisterend en gichelend onder de dekens, omdat tante. Ursule, die aan den anderen kant van het tusschenschot sliep haar niet mocht hooren. Weer herinnerde Constance zich, hoe zij als zestien jarig meisje nog huiverde van angst en opwinding wanneer Clementientje haar stem laag en dreigend maakte en gedempt achter haar hand bromde:

‘Ik ruik menschenvleesch!!’

Ja, zoo verschrikkelijk is het leven, dacht de oudste nu bitter, dat hoe rood een sprookje ook gekleurd wordt door het bloed der onschuldigen, het toch altijd een grond van waarheid inhoudt voor iedereen.

Het leven is een sprookje, alleen veel gruwelijker, veel onrechtvaardiger en veel onverwachter nog. Want in een sprookje wordt de onschuld aan het einde ontzet en de deugd beloond, terwijl in het leven...

Sluimert er dan toch, ondanks alles een kern van waarheid in die oude verhalen? Is het dan toch de verborgen, doch eenig juiste geschiedenis der menschheid, puur en naakt, zonder de opschik der ijdelheid? Is het werkelijk waar dat een schuldeloos kind kan uitgroeien tot een heks?

Want ook een heks is een kind geweest.

Reden die op heele kleine bezemstelen? Neen, dat bestond niet. Dat hoorde je nooit. Een kind was een kind.

Goed. Maar een kind groeide op tot jong meisje en van jong meisje tot vrouw. Waar was dan het moment, dat zij veranderde? Dat zij plotseling, of was het langzaam, iets anders werd dan de anderen?

En hoe? Van binnen uit als een amandel, die kanker heeft, of van buiten af als een appel, die heimelijk door wormen aangevreten wordt?

Clementientje, mijn zusje?

Was het mogelijk?

Zoo zilverig in den glans van haar jonge, teere huid?

Want je borst...

God, dat oude liedje, dat nooit, nooit in woorden gezegd mocht worden, zelfs niet gefluisterd, zelfs niet gedàcht.

Want dat was nog de grootste zonde, dat je het dácht.

Constance kon het niet meer uithouden in de kamer, waar de groene roerloosheid hing als een verstikkend watergordijn op den bodem van een put, afgesneden van al het levende, als een verdronkene, die geen rust kon vinden. Zij stond op, ging naar de keuken en schonk zich een glas wijn in. Zij sneed een plak van het brood en smeerde er boter op. Etend, drentelde zij naar buiten.

Het licht prikte haar in haar oogen. Of waren het tranen omdat zij alleen was en bang?

Haar omgeving verwazigde en verdubbelde en de grond was na den regen zoo drassig, dat zij een paar keer bijna uitgleed. Ook waarschuwden haar voeten haar niet meer waar de grindpaden eindigden en de perken begonnen. Maar koppig ging zij verder, schuifelend en struikelend, zij wist niet meer waar heen. Maar verder ging zij in een halsstarrige doelloosheid, langs den palm, waar roze en geel de late rozen spikkelden, langs de narcissen in knop naar de fresia's.

Ja, enkele knoppen waren al uit. In de harten flonkerden de regendroppels. Constance hurkte naast de planten neer, eerst in de oude bewondering, daarna in een plotseling wantrouwen tegen die waaiende goudkleur, tegen dat zoete waaiende, dat zij medeplichtig wist aan een donker, zondig drijven.

Uit heel den tuin die te dampen lag in het zonlicht stegen geuren op van mimosa, mint, violen, lavendel en tijm. Achter haar dreunde de zee.

De kilte trok op uit den grond, de kilte van angst en uitgesloten-zijn. De angst voor gebeurtenissen, die op haar neer konden komen zonder dat een gedachte, een handeling van haar hiertoe aanleiding was geweest. Wij zijn altijd gewaarschuwd. En niet alleen wij, maar ook de dingen, die ons toebehoorden, vermoeden wat komen gaat en keeren zich van ons af.

En op een dag zijn wij alleen, zonder bescherming.

Hier lag haar land. Jarenlang had haar familie het bewerkt, geduldig en trouw had het vrucht gedragen.

Ineens was het vijandig geworden. De olijven waren vergrauwd tot een bronskleur, de cypressen ontkenden haar en zagen haar niet meer en de appelboom wierp een afwijzende schaduw over haar heen. Zelfs de kippen waren anders geworden. In den moddervetten grond trokken en rukten zij aan dikke roze regenwurmen als aan de ingewanden der aarde. Het maakte Constance misselijk, zoo misselijk, die griezelige, kronkelende darmen van de aarde.

Zij zocht een steen, probeerde die nog tusschen de kippen te gooien, maar ook die steen had partij gekozen tegen haar en zwaaide op zij af naar het grasveld. Niets beter waren de dingen dan de beesten en de menschen.

De kippen trokken en rukten aan de wurmendarmen en Constance moest er naar kijken of zij wilde of niet.

Toen moest zij overgeven.

‘Laat dat toch, vuile beesten!’ riep zij nog, voor een ronddwarrelend duister haar omvatte en zij stilletjes om viel onder een olijvenboom, als een vogelverschrikker omvergeblazen door een rukwind.

Mijnheer pastoor had getracht inzicht te krijgen in dat oude drama. Hij was naar de menschen toegegaan. Het eerst naar de bakkersvrouw. Hij had den indruk dat zij hem verwachtte, al deed zij heel verrast. Niet houdend van omwegen had hij direct de zaak aangesneden.

‘Was het waar, dat zij een brief ontvangen had van haar zoon, zooals hij in het dorp gehoord had?’

‘Zeker mijnheer pastoor, dat was waar. Daar stak toch geen schande in?’

Maria schonk koffie in, sneed koek in plakken. ‘De berichten waren goed?’

‘Dank U wel, mijnheer pastoor. Ja, de berichten waren goed. Hun zoon maakte geld in het vreemde land en was tevreden. Hij sprak er zelfs van zijn ouders te laten overkomen om hun ouden dag te verzorgen. Een goede zoon.’

Zij kneep haar oogen half dicht: ‘Hij heeft geld staan op een bank. Op een Amerikaansche bank.’

Zij stond op, ging naar de kast en haalde de foto van haar zoon.

‘Kijk, zag mijnheer pastoor wel? Echt bont was dat op zijn jas en hij droeg witte slobkousen over lakschoenen en had ook een sigaar. Een mooi kind was hij geweest, een mooie man was hij nu.’

Mijnheer pastoor, met zijn gedachten bij

Clementine, legde de foto achteloos ter zijde.

‘Ja, ja’, zei hij zonder een blik op Charles' beeltenis, ‘heel mooi, heel mooi.’

Dat was een fout van mijnheer pastoor. Een van die fouten, die vergeven noch vergeten worden, en waarvoor vroeger of later de rekening aangeboden wordt.

Toen vroeg mijnheer pastoor, en hij haatte zichzelf omdat hij voelde dat hij kleurde, en dat het den scherpen oogen tegenover hem niet ontging:

‘Was het waar, dat Charles over den zoon van Clementine Sanzacos geschreven had...?’

‘Nee, mijnheer pastoor... dat is te zeggen, eigenlijk wel. Het is maar hoe je het beschouwt. Charles had niet zoo zeer geschreven over Laurent Sanzacos als wel over een misdadiger, die zij daar in Amerika ter dood hadden gebracht. Zij had aan Constance gevraagd of dat misschien de zoon van Clementine kon zijn en Constance had gezegd van nee. Daarmee was de zaak beslecht.

Zij hoopte niet, dat Constance haar vraag verkeerd had opgenomen en zich over haar bij mijnheer pastoor had beklaagd, want werkelijk, daar was geen reden voor. De twee zusters hadden het tot híer; nooit kon je wat zeggen of zij namen het verkeerd op. Een vraag is maar een vraag. Zij had geen kwaad willen doen, maar als je zoon dat zoo schreef, dan deed je toch even navraag, al was het alleen maar om gezellig terug te kunnen schrijven. Mijnheer pastoor kon vragen wie hij maar wilde: geen kwaad woord was er gezegd. Maar ja, wie venijn zoekt, venijn, ook daar waar niet is.’

‘Zou mijnheer pastoor de brief mogen lezen, althans het deel waar het instond van dien zoon?’

Maria trok gebelgd haar kin in, haalde bijna onmerkbaar de schouders op en ging naar de kast.

‘Als het U blieft mijnheer pastoor. U kunt alles lezen wat mijn zoon schrijft. In ons huis’, dit met een lichte nadruk op ons, ‘zou niemand geheimen vinden. Daar lagen geen brieven onder losse tegels in de bijkeuken zooals bij sommige menschen in het dorp. Hier gebeurde alles recht door zee en zij vreesden het oordeel der menschen niet. Zij zou mijnheer pastoor nog een kop koffie inschenken en neemt U nog een sneetje koek.’

Zij zat stokstijf rechtop en het ingetrokken vel van haar kin liet haar zwarte baardharen naar voren sprieten. Haar oogen staken. Mijnheer pastoor veegde zijn voorhoofd met zijn zakdoek droog. Het papier ritselde tusschen zijn vingers.

‘Tjah... tjah...’ zei hij. ‘Tjah...’

Wat viel hierop te zeggen? Het verhaal was onzinnig. Waar was dat bericht op gebaseerd?

Op een gelijkenis? Op een naamsovereenkomst?

In ieder geval niet op nuchtere, zakelijke feiten. Wat een verkropte haat sprak er uit die regels.

Een man gaat naar een nieuw land, begint een nieuw leven en neemt al zijn kleine teleurstellingen met zich mee. Het was mijnheer pastoor als zag hij den protserigen zoon van de verzuurde vrouw tegenover hem zijn valies uitpakken en het valies zat vol doozen. In iedere doos lag zorgvuldig in watten verpakt een kleine noodelooze en venijnige wrok klaar om te bijten.

Iederen avond voor het slapen gaan controleerde het kind Charles, nadat hij zijn bontkraag opgestreken had, of al zijn wrokken nog braaf in hun doozen lagen. Ja, alles was in orde. Alle wrokken waren er nog.

Er was er geen enkele verloren gegaan. En zij waren nog net zoo valsch en venijnig als in hun vaderland.

Hoe belachelijk en hoe triest. Mijnheer pastoor

zuchtte vermoeid. Zijn toon was eer kregel dan verstandig toen hij vroeg:

‘Gelooft U zelf niet, dat het beter was geweest over den inhoud van dezen brief te zwijgen en niet twee oude vrome vrouwen noodeloos in opspraak te brengen? Er was immers geen enkele zekerheid, dat schrijft uw zoon zelf. Ik zal mij in verbinding stellen met de kerkelijke autoriteiten in Detroit en wanneer die het schrijven van Uw zoon bevestigen, dan is het tijd genoeg om die arme Clementine voorzichtig en met liefde op de hoogte te brengen van het lot van haar zoon Laurent.’ Mijnheer pastoor legde een haast onmerkbaren nadruk op het woord liefde. Ook dat was een fout.

Eerst had hij niet naar het portret van Charles willen kijken.

Nu critiseerde hij de handelingen van Charles, die een brave jongen was en een steun voor zijn ouders.

Maria antwoordde driftig:

‘Van mij heeft Clementine geen woord te hooren gehad. En wat die malloot van een zuster betreft, die met molentjes loopt, niemand had iets onvriendelijks gezegd of bedoeld. Trouwens, wat ging haar de heele zaak aan? Het was Clementine, die hierbij geinteresseerd was en niet Constance. De oude zou beter doen haar bezit te beheeren inplaats van haar tijd te verdoen met jammerklachten bij mijnheer pastoor. Een schande was het zooals haar gronden achteruitgingen. De armenkas zou haar nog moeten onderhouden, haar en haar zuster, die de rijkste in het dorp geweest waren na de Delaportes.’

Zij schoof haar stoel achteruit, stond op en wachtte met beide handen op het tafelblad geleund het vertrek van mijnheer pastoor af.

Nooit zou zij zoo iets gedurfd hebben tegenover onzen ouden pastoor, die nog jaren na zijn

dood ‘onze èigen pastoor’ genoemd werd.

Het was waar, dat zij zelf voelde te ver gegaan te zijn, want wanneer er in de komende weken sprake was over Clementine en haar zoon of over Constance, dan zweeg Maria.

Zij klemde de lippen opeen, trok haar kin in, plantte de voeten op de sport van haar stoel en zweeg.

Of wel zei zij, starend in de richting van de kerk:

‘Ik kan hierover mijn meening niet zeggen. Eerlijke menschen moeten zwijgen, waar valschheid en geknoei recht van spreken hebben gekregen.’

Mijnheer pastoor wilde inzicht hebben in dat oude drama. Hij sprak met de menschen. Hij vroeg de ouden van dagen, die jong waren geweest in den tijd toen Clementine een jong meisje was. Maar de ouden van dagen keken over zee, of langs de bergen of naar een geheim in eigen schoot. Zij herinnerden zich niet goed meer... zoo lang geleden...

Clementine? Ja, die huwde een zekeren Sanzacos, een wijnkooper uit Bordeaux. Een zoon? Wie zal het zeggen, mijnheer pastoor, de laster woekert overal.

Mijnheer pastoor kreeg koffie, hij kreeg brandewijn, aardbeien, karnemelk, roode en witte wijn. Hij kreeg koek, worst en pasgebakken amandelbrood, maar de waarheid kreeg hij niet.

Uit niemand.

Want mijnheer pastoor was niet een van ons. En dan: wenschte mijnheer pastoor de waarheid wel? Of trachtte hij juist, zoekende, vragende, de waarheid te vermijden?

Achter de gesloten luiken woekerde de laster verder.

V

David had het koud. De huizen stonden donker om hem heen en de bochtige straten met de ronde glibberige keien leidden nergens heen. Tenminste niet naar iets menschelijks.

Zij kronkelden rond hoeken, vielen samen met stegen, verbreedden zich zonder reden of oorzaak tot een pleintje rond een boom, werden weer smal en viesgrijs als een olifantenslurf, klommen over een bruggetje en vielen dan pardoes in het water van de haven. Pets.

Een ontevredenheid knaagde in Davids buik, zoodat hij dacht, dat hij honger had. Hij zag Anne's gezicht voor zich, glimmend bleek met die triest glinsterende oogen, zooals zij hem had aangekeken met de vijf palmbladeren in haar hand.

'Dit is dus een waaier?'

Oh verdomme. Laat ze naar de hel loopen. Hij had het koud en het leven was een pest. Bovendien had hij honger. Dat was alles.

Hij moest eten. Vet en veel. Ja, hij zou me daar sentimenteel gaan worden op zijn ouden dag. Dat moest er nog bij komen. Een flesch roode wijn en een stuk goed vleesch en hij was een ander man.

Over de straat liepen een paar jongetjes met voetzoekers te gooien en vanuit een roodverlicht venster riep een papegaai: Goedenavond. Goedenavond.

En weer welde in David de bitterheid op tegen zijn vrouw, die hem door de regenstraten van de stad liet dwalen omdat hij zijn moeders huis met die vreemde erin niet kon verdragen op die lange winteravonden. Nooit zou hij Anne als zijn vrouw kunnen zien.

Nu zeker niet.

En later ook niet.

Hij deed de deur van een café-restaurant open.

Er stonden tafeltjes met geblokte kleedjes en bloemenvaasjes met klaprozen van fluweel. Chic was dat.

Er stond een vergulde kooi met een opgezetten papegaai, - die beesten achtervolgden hem gewoon - en kleine bolle karaffen met roode en witte wijn. Een wolk van tabaksrook dreef boven de hoofden van de menschen als een blauwige mist. Opstijgend van alle sigaren, van alle cigaretten in tientallen van handen, ging deze nevel steeds hooger, trok samen tegen het plafond en vormde onder den koepel rond de electrische lampen een hemel van grijze wolken.

Het was vol in het café. De mannen zaten er met van de regen glimmende bolhoeden en de schouders van de vrouwen waren verborgen onder de veeren van haar boa's.

Voor hen schitterden hun glazen met roode, gele, groene en bruine vloeistoffen en in de zaal van het café glansden de cylinders van de koffiemachine.

In één hoek van de zaal, daar waar het restaurant begon, stond een aparte tafel met een in punten gesneden abrikozentaart, kleine bakjes met bieten en stopflesschen met bloemkool in mosterdsauce.

Het was eigenlijk nog te vroeg om te eten, maar er zat al een mijnheer ‘De ware patriot’ te lezen en te wachten tot hij zijn soep zou krijgen. En een ander, diep voorovergebogen, dronk slurpend zijn bouillon. Een juffrouw met donkere krullende ponnie kwam achter een toonbank vandaan.

David zocht een plaats bij het raam uit maar tegelijkertijd dicht bij de toonbank, zoodat hij op straat kon kijken en ook naar de juffrouw, die nu puddinkjes stond om te keeren op een blad. Handig deed ze dat. Daarna een lepeltje roode sauce erover heen en klaar was het.

‘Geef mij een groentesoep.’

De lichtletters van het café-restaurant wierpen een rooden gloed op het natte trottoir en de menschen, die langs de roode lichtletters liepen leken plotseling vol van een innerlijk stralend licht, voor zij wederom namenloos in het duister van den regenavond verdwenen.

Aan den overkant, onder een lantaarnpaal stond een man Portugeesche oesters en alikruiken te verkoopen. De schelpen lagen op varenbladeren en glommen van lantaarnlicht en water.

'Eén groentesoep, één!' riep de juffrouw en een luik in den muur achter haar klapte open en vertoonde den grijnzenden kop van een nikker met kroeshaar.

Net zoo één had Davids grootvader er als tabakspot. De nikker schoof een bord op een plankje, grijnsde al zijn tanden bloot en klapte het luikje dicht. Pets. Poppetje gezien, kastje dicht. De juffrouw nam de soep van het plankje en bracht ze naar David. Voorzichtig, niet morsen.

De soep was goed. Er was vleesch in, en eelderij en doperwten. Het was moeilijk niet aan moeder te denken bij die soep, maar als je scherp oplette en niet aan Anne's broedende oogen dacht, dan ging het toch allemaal best.

David lachte tegen de juffrouw.

De juffrouw lachte tegen David.

'Hoe heet je?'

De juffrouw keek hem vanonder de gekrulde ponnie plagerig aan en gichelde:

'Gemma.'

'Ik heet David.'

'David en Gemma zijn twee mooie namen.'

'Die goed bij elkaar hooren.'

'Waar woon je, David?'

'Boven. Je kan het huis op heldere dagen van hieruit zien liggen omdat het een rood dak heeft. Maar het is toch erg ver weg. Een half uur met de autobus. Het ligt hoog.

Het leven is er beter dan in de stad. Wij kweeken er vijgen die zoo groot zijn als perziken en meloenen. Dat komt door het water. De bergen hebben ander water dan de steden. Levend water. Het water springt uit de rotsen en leeft. Ik heb ook een boot en een bosch van olijven. Die olijven smaken bitter en zout als het zeewater en hun olie is als vloeiend goud. Dat zei mijn moeder, wanneer zij de flesschen tegen het licht hield:

Kijk Davidje, vloeiend goud. Mijn moeder zei ook dat onze olijven waren als de tranen van Christus. Bitter en versterkend. Maar mijn moeder was al erg oud. Als je jong bent dan heb je geen erg in die dingen.'

Die soep was een donders goede soep. Daar trok zijn buikpijn van weg.

'Wij maken onze eigen olie en onzen eigen wijn.'

Hij dacht na, een rimpel boven zijn neus, en at zijn soep.

Hij is mooi, dacht Gemma en zijn mond heeft de vorm van een hart, net als mijn speldekussen.

'Ik heb een kleinen zoon, die groeit op tusschen onze wijnvelden. Hij is mooi, mijn zoon. De zon heeft hem bruingebrand en zijn haren zijn zijig en krullen zoo'n beetje als je ze om je vinger draait.

Hij gaat met me naar zee en vangt inktvisschen grooter dan hijzelf. Hij is een prachtige jongen, en zoo sterk.' Waarom lieg ik zoo, dacht hij, terwijl ik toch aan deze vreemde vrouw veel meer de waarheid zeg, dan ik ooit aan Anne zal doen. En toch zijn het leugens.

En David zag zijn zoon, klein en slank en bruingebrand baden in zee en de golven rolden over zijn schouders voor ze uit elkaar spatten tot schuim.

Mijn zoon, dacht hij in een machtig opwellende liefde. Mijn zoon.

Hij zal anders leven dan ik. Ik zal hem waarschuwen niet te zijn zooals ik. Hij moet genieten van de vrouwen, niet zich binden aan één enkele, maar zich geven aan allen, die hij begeeren zal. Ik zal hem leeren te leven voor de vreugde. Hij zal de patrijzen liefhebben en de jacht, de forellen en hun vangst, het persen van de olijven en ik zal hem, klein nog, leeren dansen op de klanken van de harmonica. Hij zal eens de bezitter zijn van ons land.

Ons.

Het sloot alles uit in een twee-eenheid.

Ons.

Mijn zoon en ik. Voor de moeder geen plaats, geen gedachte zelfs. En hij zei tot Gemma:

'Ik houd van mijn moeder en ik houd van mijn zoon.'

'Heb je dan geen vrouw meer?'

'Jawel. Mijn vrouw is thuis.'

De warme soep bracht een welbehagen in zijn ledematen. Hij werd slaperig en erg wakker tegelijk.

'Die soep is best, Gemma.'

Zij knikte en liet haar armbanden rinkelen. Zij had er zes aan haar rechterarm en zes aan haar linker.

De mijnheer met het avondblad liet zijn krant zakken. Hij keek David aan. Er was niets te lezen in dien blik. Zoo kijkt een kikker.

De mijnheer geeuwde achter zijn hand. De andere mijnheer, die van den bouillon en den bolhoed, die een lorgnet droeg, riep dan:

'Een gries met bessen!' en Gemma kiepte weer een puddinkje om en goot er roode saus over heen.

'Als de mijnstakingen in het komende jaar door gaan', zei de mijnheer lusteloos, en nam een groote hap van zijn gries, dan krijgen wij oorlog en dan is er niemand meer, die ons redden kan.'

‘Ik ben vanavond om tien uur vrij’, sprak Gemma tegen niemand in het bijzonder. Zij keek zelfs Davids kant niet op, maar hij begreep toch, dat die woorden voor hem alleen bedoeld waren. Hij kneep zijn oogen dicht en nam haar scherp op terwijl zij haar duim stond schoon te likken van de roode saus. De mijnheer slokte weer een hap naar binnen, liet de saus op zijn das loopen en gaf geen antwoord. Het luik klapte naar beneden en de nikker grijnsde weer en krabde in zijn kroeshaar. Beng, ging het luik weer dicht. David stak een sigaar aan. Hij hield niet van sigaren, maar het stond goed tegenover de vrouwen: manlijk en duur. Bovendien gaven zij een waardigheid. Dat zei zijn oom zaliger ook.

Gemma bracht het gehakt met de gestoofde prei, die hij besteld had en de mijnheer keek op zijn horloge en vroeg zwaarwichtig:

‘Gelooft U ook niet, mijnheer, dat een volgende oorlog het einde der westersche beschaving zou beteekenen? Ik wel. De geschiedenis geeft daarvan voorbeelden te over. Laten wij beginnen bij de Romeinen...’

‘Gemma, kun je niet eerder weg?’

Zij stond onder een kalendertje met een juffrouw erop, die tegen haar half ontbloote, half omgaasde boezem een ruiker rozen drukte en daarbij heldhaftig glimlachte. Die was niet bang voor oorwurmen. De zwellende boezem met de violette en groenige schaduwen, waar die in het gaas verzakte, stond David tegen. Hij keek naar Gemma, die klein en magertjes haar armbanden liet rinkelen aan de tengere polsjes. En hij zei:

‘Ik vind je aardig omdat je mager bent en niet zoo...’ en hij wees naar het plaatje op de kalender.

‘Dat is uit de mode’ zei Gemma. ‘Ik zal probeeren om half tien.’

‘Goed’ zei David, ‘dan blijf ik op je wachten.’

‘En je vrouw?’

‘Ik heb geen vrouw.’ En ook dat was een leugen en toch de waarheid. Dat lag aan Gemma. Bij haar werd iedere leugen waarheid. Je hebt van die vrouwen. Je weet niet waar dat aan ligt.

Het café liep langzamerhand leeg en er kwamen geen nieuwe gasten meer binnen.

‘Ga je aankleeden.’

‘Niet voor half tien. Dat mag niet van den patroon.’

‘Ik wil dansen Gemma. Waar kunnen we heengaan?’

‘Bij mijn oom Ferrario hebben ze een harmonicaspeler, en de brandewijn op kersen is er goed. Koppig en toch zoet. Je weet wel zoo'n stroopje..’

Er kwamen toch nog nieuwe menschen binnen. Een zeeman met een meisje. Het meisje bestelde en de zeeman zei niets. Op zijn blauwe trui stond in roode letters geborduurd: Petrarca Nominos.

Het meisje bestelde brandewijn en gestoofde pruimen.

‘Dat is een Griek’ fluisterde Gemma. ‘Die eten altijd zoo raar. Halve wilden zijn dat. Hun schip ligt in het droogdok voor reparatie. Zij gaan door naar Antwerpen.’

David riep: ‘Vier pruimen met brandewijn. Vier!’ En toen de glaasjes kwamen liet hij Gemma er twee brengen naar den Griekschen zeeman en het meisje. Eén was er voor Gemma.

‘Het is verboden met de klanten te drinken’, gichelde ze. ‘Het is hier een nette gelegenheid. Geen bar. Maar enfin. Voor één keer zal hij wel niks zeggen.’ Hij, was de onzichtbare patroon.

Zij schoven de tafeltjes bij elkaar en het meisje vertelde, dat de Griek Ulysses heette van zijn voornaam en Favias van zijn van. En Favias beteekent Tuinboon in het Grieksch. Die vrijer heet Ulysses Tuinboon in zijn eigen land. Ik lach me dood. Ulysses Tuinboon!’

De zeeman lachte ook en bestelde vier keer cognac als tegenbeleefdheid. Hij stak vier vingers in de lucht en riep: Cognacco!

Het meisje heette Agnes. Zij had een zacht gezichtje, doorzichtig bleek en mat als een geconfijte vrucht. De mondhoeken waren naar beneden gebogen door een moeheid en hopeloosheid van ver boven haar jaren. Aan haar vinger droeg zij een zilveren ringetje, waar het steentje uit miste.

Zij ging, gierend van het lachen, in een rap Fransch door den Griek te plagen met zijn naam. 'Ja, en zijn buurman heet Athanasius Doperwt en zijn neef Bolivia Aardappel. Dat is zoo de gewoonte in dat land!'

Zij besloten met hun vieren naar Ferrario te gaan. Buiten scheen de maan tusschen laaghangende wolken, die voortgezwiept werden door den wind. Het leek of de maan en de wolken wegvluchtten uit angst voor de aarde.

'De maan beweegt', zei het meisje, en haar mond beefde.

'Wel nee, dom kind, dat is de wind.'

'De wind?'

'Wel ja Sonia, de wind en de wolken.'

Door de zilverrimpelingen van het zeewater gleed traag een boot tusschen de pieren door naar buiten. Iemand aan dek speelde op een mondharmonica. Vaarwel Marie, ik moet je gaan verlaten. Het klonk zoo droef over het water.

Het meisje begon te huilen.

'Die kan niet tegen cognac' zei Gemma. 'Gaat wel over.'

David grinnikte.

De Griek grinnikte beleefd mee, maar wist niet waarom. Hij keek naar het schip, dat zoo donker tegen den hemel lag. Het droeg een netwerk van touwen hoog boven zich uit.

Gemma had een armoedig bruin manteltje aangedaan waar een konijnmbontje een mislukte

chic aan trachtte te geven. En zij hoorde niet hoe David tegen Anne zei: Toch heb je je belofte niet gehouden. Het leven met jou is bekrompen en muf.

Gemma stak haar arm door dien van David en liep met huppelende pasjes naast hem voort.

'Heb je geen hoed Gemma? En als het nu regent?'

Zij haalde in een gewilde nonchalance haar schouders op, maar haar oogen ontmoetten de zijne, half verlegen, half berekenend. In het donker stopte hij een bankbiljet tusschen haar vingers:

'Koop een mooie, Gemma, één met rozen erop, daar houd ik zoo van.'

Was het een belofte? Was het een verbond?

'Je bent een rare', zei Gemma. 'Maar dank je wel.'

Totdat de droppels van den avondregen begonnen te vallen had Constance bewusteloos gelegen onder haar olijven.

Zij werd wakker, doordat de droppels kriebelend en griezelig in haar nek begonnen te loopen. Haar hand tastte er heen, maar vond alleen een hart, dat als een vogel wenschte weg te vliegen uit haar lichaam.

Constance vroeg zich af of haar hart en haar ziel dezelfde waren, en of zij werkelijk bezig was te sterven onder de boomen en voortvliedende wolken, die troepen geesten geleken, voortijlend om aan hun verdoeming te ontkomen.

Zij werd bang, bang voor de eenzaamheid van sterren en planten rondom haar heen, bang òm te komen als een hond zonder het heilig oliesel te hebben ontvangen. Zij hield zich vast aan een laaghangenden tak en trok zich overeind. Zij knikte door haar knieën en staarde wezenloos naar de avondster boven den palmboom. Maar zij stond.

Dood, dacht zij, en het woord beteekende zwart.

Zwart van natgeregende vuile bladeren en van grand, waar brak water uit opborrelde.

Het woord had goud moeten beteekenen. Het goud van de bidprentjes, voorstellend 's hemels paradijzen. Maar het woord was nukkig en beteekende alleen maar zwart.

Vrees. IJzig koude vrees.

De vrees van Papa, die het leven vreesde en toch in den dood zich niet thuis te voelen wist.

De vrees van haar familie, die de dooden zocht en met ze verkeerde omdat ze net waren als de levenden. Maar toch anders, want waarom zou je anders de dooden verkiezen boven de levenden? Haar familie die van vader op zoon ademde tusschen leven en dood, en die zich niet wist over te geven aan het één zoomin als aan het ander. Wat zei tante Ursule ook weer?

'Op maannachten', zei tante Ursule, die met de geesten verkeerde, 'komen de dooden in zwermen naar omlaag. Dan is het beter niet te dicht bij een kerkhof te komen. Niet, dat ze boosaardig zijn, of ons kwaad willen... maar het is beter de voorzichtigheid in acht te nemen. Wij moeten niet vergeten, dat zij ons veel te verwijten hebben.'

De maan scheen achter melkwitte wolken. De aarde lag dampend en wit om haar heen. Beneden haar lag het huis van David. Soms dook het weg in de schaduw, soms kwam het plotseling weer te voorschijn en glansde groenig in het maanlicht. Eén venster was verlicht. Het huis leek in te krimpen en zich uit te rekken als een groenige rups, of als een onbekend dier in barensnood.

Het huis was levend geworden. In den witzilveren maannacht lag het huis te ademen, dampend en hijgend, zich samentrekkend en zich rekkend. Het licht in het huis ging uit en toen weer aan.

Constance had den tak losgelaten en holde over het achterpad. Zij struikelde in den zoom van haar rok, petste languit neer op het grind, voelde wèl hoe het bloed langs haar been drupte, maar voelde geen pijn. Zij holde verder in de beschuttende nabijheid van haar eigen, gewone huis. Zij rukte de keukendeur achter zich dicht.

In den haard gloeiden nog een paar kolen. Het rook naar gekookte kool en gebakken visch. Maar pas toen de petroleumlamp brandde en een troostend schijnsel wierp over de gebruiksvoorwerpen, durfde zij te gaan zitten en om zich heen te kijken. Zij was alleen en zij leefde.

Dat verschrikkelijke huis lag buiten.

Al het andere vaagde weg.

Maar zoo groot bleef haar angst, dat haar oogen den koffiemolen niet los durfden laten, de koffiemolen, die haar eigen koffiemolen was en niets dan koffiemolen.

Er komt een dag voor ons allen, dat wij achter alles wat ons omringt den dood aanschouwen.

Plotseling, in één kort moment van inzicht erkennen wij den dood en alles wat er voor ons persoonlijk mee verband houdt. De buitenwereld verandert om ons heen en wijzigt zich niet meer.

Dat is wat er met Constance gebeurde, den nacht, dat Anne's kind geboren werd. Het was niet alleen een kilte rond haar lichaam, maar ook een kilte rond haar denken. Voor het eerst van haar leven voelde zij zich sterven. Dikwijls had zij den dood om zich heen gezien, bij een stervende gewaakt, of geholpen bij het wasschen van een lijk. Dat was anders. Dat bleef een dood, die geen betrekking tot je had. Het verbaasde haar nu, hoe zij zoo lang had kunnen leven zonder te begrijpen dat ieder leven een langzamer of een vlugger sterven is.

De kleine doode beesten langs den weg, een

leeuwerik onder dorre bladeren, de platgeperste pad, waar een karrewiel over heen gereden was, de vallende bladeren van den noteboom, de geluidloos neerdwarrelende sneeuw. Dat alles was sterven en had toch altijd deel uitgemaakt van haar leven. Maar zij had het nooit gezien.

De leeuwerik was: jammer.

De pad: eng.

De bladeren: herfst.

De sneeuw: wit.

Maar dat was niet zoo. Het was anders.

De leeuwerik was: dood.

De pad was: dood.

De bladeren waren: dood.

De sneeuw was: dood.

Binnen enkele weken, enkele dagen misschien zou zij zelf niet meer bestaan, en alle strijd, alle leugens zouden voor niets geweest zijn. Want nooit was er iets of iemand teruggekeerd van het land van den dood.

Constance zat op haar stoel voor het vuur, de knieën opgetrokken en de knobbelige voeten op de sporten van den stoel. Haar kapotgevallen knieën begonnen pijn te doen, maar zij voelde het eigenlijk nog niet. In de kilte van den nacht wachtte zij. Maar zoo groot was haar misère dat zij zich niet herinnerde op wie zij eigenlijk wachtte. Was het op Papa, die terug moest keeren van de jaarlijksche verkoop van den wijn, of op Maman, die de manden violettes de Parme naar het station gereden had, op Clementine, die weg was gegaan, God alleen wist waarheen, of op Ursule, die pieterselie was gaan plukken langs de rivier?

Het was toch alles het zelfde.

Alles eindigde in een gat.

Een zwart gat, waar je in viel.

Vanachter den koffiemolen keek haar eigen dood haar aan.

Zij zei, verlegen vragend, en toch beangst:

Dood?

En de zak met aardappels in den hoek antwoordde:

'Ja. Dóód.'

Dood, verzekerde ook de knoflook tegen den muur.

Hartstikkedood.

Toen stond Constance op en schoof de gordijnen opzij. Davids huis lag groen in het maanlicht. Het kromp in elkaar en rekte zich uit.

Het huis keek haar aan en lachte al zijn tanden bloot.

Clementine stookte de kachel op. In het bed tegen den muur worstelde Anne al uren met de pijn van de geboorte. Iederen keer als een nieuwe vlaag van pijn haar kermend deed samenkrimpen riep haar onherkenbaar schelle stem:

David, David, David! in een litanie van pijn.

De oude vrouw, onberoerd, volgde stil haar eigen weg door het huis. Zij had de wieg van boven gehaald, warm water gemaakt, doeken gewarmd.

Het kind kwam niet.

Een keer was Anne uit bed gevlogen, vóór Clementine haar had kunnen tegen houden. Tegen den tafelrand had zij zich staande gehouden en haar oogen hadden getracht door de gordijnen heen naar buiten te zien, naar waar David was.

Maar in de daarop volgende kalmte was Anne uit zich zelf weer naar bed teruggegaan en daar lag zij zacht te steunen en onafgebroken persten haar handen op haar gezwollen buik.

Clementine had geen hulp gehaald. Een vreemde zekerheid dwong haar tot deze eenzaamheid met een barende. Zij gehoorzaamde aan een wet, die zij zelf nog niet begreep.

'Clementine, waar is David?'

‘Als ik het wist, zou ik om hem gestuurd hebben.’

‘Clementine, als ik sterf...’

‘Je sterft niet, kind.’

‘Ja, maar als... zeg hem dan... nee, niets. Het is beter zoo.’

Weer nam de pijn haar in een kramp, haar handen rukten aan de spijlen van het bed en deden de lamp op tafel flakkeren:

‘David, David, David.’ Het was geen roepen meer. Het was schreeuwen van pijn.

‘David! David! David!’

Dan zei Clementine's stem: ‘Het kind is er.’

Zij sneed de navelstreng door. Clementine nam het kind in haar handen en bekeek het geslacht onder het licht van de lamp. Het was een zoon.

Zij waschte het kind met brandewijn. Zij spreidde de vingertjes uit en hield het handje tegen het lampeschijnsel. Zij keek op den wekker. Kwart voor drie.

Hetzelfde uur. Kwart voor drie.

Het geboorteuur van haar eigen zoon.

Zij stond midden in de kamer. Zij stond. Het gezicht met de vele rimpels was uitdrukkingloos.

Zij wikkelde het kind in een warme deken. Zij goot een theelepel brandewijn tusschen de lipjes. Zij legde het kind op tafel.

Simpel was het leven. Zoo simpel.

Ja, en rechtvaardig. Het neemt en het geeft.

Een slinger, op en neer. Op en neer. Eén en twintig. Twee en twintig. Eén en twintig, twee en twintig.

Zij liep door de kamer. Trillend gleden haar handen over den wekker, over de flesch met brandewijn.

Aan de andere zijde van den muur trok een koe aan haar ketting en een klein kalf loeide klagelijk. Dan hoorde je het geschuur van een

troostende dierentong over een jong. Clementine zuchtte. Het was een zucht van welbehagen. De zee ruischte en de wind suisde door de boomen. Zij sloeg de gordijnen op zij.

‘Het mist.’

‘Je moet drinken kind.’

‘Maar het is zoo bitter, Clementine.’

‘Dat lijkt maar zoo. Het is melk met safraan en brandewijn en suiker.’

‘Clementine, leeft het?’

‘Natuurlijk. Kijk, het kan al een takje vasthouden.’

En ja, een dik rood handje, hulpeloos als een rups krampte zich rond een twijgje met twee bibberende hazelaarskatjes.

Clementine kuste de baby op het kleverig kuifje.

‘Het heeft al haar... en zooveel.’

De baby lag stil. Langzaam sloten zich de twee halvemaansoogjes.

‘Is David thuisgekomen?’

‘Neen, nog niet.’

Het hinderde niet. Het kind was geboren. Nu werd alles weer goed, want het was een mooi kind en een zoon. Nu ging zij slapen.

En boven haar gezicht met de gesloten oogen gluurden de wijdgeopende oogen van de oude vrouw in een griezelige intensiteit. Ja, Anne's oogen waren gesloten, maar de handen bewogen nog. Sliep zij werkelijk? Zij boog zich voorover om beter te kunnen zien en een fleschje tikte tegen haar knie als om haar te waarschuwen. Een leeg fleschje in de zak van haar onderrok.

Dan ging zij haar eigen gang. Zij haalde haar mand. Op tafel legde zij de takken van de hazelaars. Zij legde het kind erop. Naakt. Zij vlocht een krans van fresia's. Zij zette de krans op het kinderhoofd. Zij nam de takken van de abrikozenbloesem. Zij ritste de bloemen van de twij-

gen en sprenkelde ze over het roode lichaampje. Zij had het raam opengezet en de nevels trokken naar binnen en verborgen alle voorwerpen in sluiers van wit. De oude vrouw hoestte. Het kind huilde niet. Het lag te kijken met open oogjes.

Clementine, in elkaar gedoken en klein, het gerimpelde kopje onder het dunne pluishaar, had een verwonderlijke gelijkenis met het kindergezicht, donker en verschrompeld als een afgevallen wintermispel. Beiden hadden denzelfden blik van vermoeidheid, van in-zich-zelf-verzonken-zijn, het kind tusschen de bruine twijgen en de bloesem, en Clementine in haar kleurlooze gezicht van oude vrouw. En over hen beiden woeien de grijze, bewegende flarden van de mist.

Uit den zak in haar onderrok haalde Clementine wat ronds. Het was een kristal. Tegen elkaar aan hadden twee voorwerpen gelegen in den onderrokzak van een oude vrouw. Een fleschje met een gouden knop en een kristal. Zij zette het kristal tegen kindjes navel.

Zij zat roerloos en staarde. Staarde in het kristal en in de mist. Alle voorwerpen waren nu opgelost in nevels behalve de lamp die als door rook het kristal belichtte. De oude vrouw hief haar handen op tot schouderhoogte. De slappe mond begon te mummelen.

‘Je komt van ver. Water lag tusschen ons. En bloed en pijn. Dat is beëindigd. Hier hoor je. Hier blijf je. Hier is je rust.’

Het tandenlooze mondje van de baby begon zuigbeweginkjes te maken.

‘Je antwoordt’ zei de oude vrouw. ‘Je hebt me dus herkend.’

Zij nam het kind tusschen haar knieën, streelde over het roode buikje. Zij nam de bloemen van tafel, begroef het geslachtslidje onder de fresia's. Zachtjes wiegde zij het kind heen en weer.

Suja suja dodeine, kleine, pijne, voorbije glijen, suja kleine, dodeine, don.

In het bed kreunde Anne en draaide zich om. De oude vrouw schokte samen. Snel draaide zij het licht uit. Wachtte met kloppend hart in het donker.

Er gebeurde niets. In het bed bleef het stil. Clementine kreeg het koud. Met trillende vingers zocht zij lucifers, stak de lamp weer aan en draaide de pit zoo laag mogelijk. Maar de extase was weg.

Zij sloot het raam. Wreef het kind in met brandewijn tegen de kou en het vocht. Zij rolde het in een deken en legde het in de wieg.

Zij veegde de takken en den bloesem bijeen. Zij gooide hout op het vuur en wachtte tot de vlammen hoog op laaiden. Dan strooide zij met een religieuze ernst den bloesem op het vuur.

Zij zette de deur naar de gang open. De misten trokken slierend weg de gang in.

Zij ruimde de kamer op, zette alles klaar voor Davids ontbijt. Stukjes kip op een schaaltje, honing en eieren.

Naar Anne keek zij niet meer om.

Zij was óp van moebeid, viel in een stoel neer, en sliep.

VI

David stond tegenover de vrouw van zijn broer.

'Je moest je schamen', zei zij en haar blauwe oogen, die hij altijd vleiend en bewonderend gekend had, namen hem minachtend op, 'je hoorde thuis te wezen bij je vrouw.' David zweeg. Mokkend bedacht hij hoe zij allen partij kozen vóór Anne en tegen hem, allen, zelfs zijn vrienden van de haven. Alleen Gemma niet. Zijn broer, werkend in den boomgaard, had hem niet gegroet en de blonde Umbrische was stug en hard geweest als nooit tevoren, ja, hard tegen hem, David, alsof hij haar persoonlijk gekwetst had.

Hij zou een paard en een wagen koopen en wegrijden van den berg met Gemma, naar andere landen, naar vreemde steden, naar Parijs en nog veel verder, de Alpen over naar de witte sneeuw van Zwitserland en verder nog, veel verder, waar geen zeurende, zwaarwichtige vrouwen beslag op hem konden leggen om hem te dwingen tot een leven van zondagsche braafheid, waarin hij langzaam maar zeker verstikte.

De Umbrische keek naar zijn boos afgewend gezicht met de volle roode lippen in een kinderlijk koppige lijn. Een donkere krul viel over zijn voorhoofd en accentueerde nog het naïeve van zijn ronde oogen, glimmend en glanzend als rijpe kersen. In al zijn bewegingen onderdrukte de tijdelijke ontevredenheid het soepele speelsche van zelfvoldane jonge kat. 'David', zei zij, en haar stem was zacht van de oude spottende teederheid, 'David, ga je wasschen, trek een overhemd van onzen Georges aan en ga je zoon begroeten.'

De kanarie in zijn kooi wipte van den eenen stok op den anderen. Buiten werd hout gehakt. David veegde met zijn zakdoek over zijn voorhoofd, hij likte over zijn lippen en slikte. 'Hoe weet je...'

Hij was klein geworden onder den lach van de Umbrische, heel klein en wist niet wat te zeggen, wat te doen. De vreugde was in hem opgespoten als een fontein, alle gebeurtenissen en herinneringen van zijn korte bestaan drenkend, lavend en liefkoozend, iedere bitterheid oversprenkelend, wegspoelend iedere onverschilligheid. Hij was de akker na den regen, overdadig, dampend, bloeiend. Met één sprong was hij bij de Umbrische, kuste haar op beide wangen, in haar hals, op haar handen. 'Jij lieve', stamelde hij en begreep niet, waarom er plotseling tranen kwamen in haar ernstige blauwe oogen, tranen, die zij met een schuw gebaar van tekortgeschoten zijn wegveegde. Hij ging naast haar zitten en rustte met zijn voorhoofd tegen het blauwe linnen van haar mouw. 'Ik ben moe', zei hij, 'ik was bij Gemma vannacht. Terwijl mijn zoon geboren werd, sliep ik bij een vreemde vrouw. Den heelen nacht heb ik aan Anne moeten denken en ik wist niet waarom.' Hij lachte kort, omdat hij het leven toch onverwacht komisch vond. Maar de Umbrische streelde zijn haar en staarde naar buiten door het open venster, waar de morgennevels de winterkale appelboomen verwazigden tot een melodie van blauwen en grijzen, en streelde zijn haar en staarde naar dien eenen door den bliksem getroffen pereboom, die geen vrucht meer kon dragen. Haar hart was mild van een melancholieke zachtheid, die heel haar wezen doortrokken en haar berustend en wijs gemaakt had. 'Kom David', en zij trok hem lachend aan de weerbarstige krul op zijn voorhoofd, 'hier is zeep en een handdoek, een kam en een schoon overhemd.' Zij ging de kamer uit, een statige vrouw, iets te rijp voor haar jaren. Zij wist: zij had een deur gesloten.

'Pia', riep zij, 'Pia, waar is de doos voor tante Anne?' Haar blonde dochtertje kwam van buiten.

‘De doos is in de kast, heelemaal boven in de kast.’

‘Dan gaan wij die halen om aan oom David mee te geven.’

‘Ik weet wat er in zit.’

‘Wat dan, Pia?’

‘Een mutsje, een jasje en een klein gouden kruisje.’

‘Jij mag de doos dragen.’

Het kind klemde haar vingertjes om het karton, trok een rimpel van gewichtigheid boven het sproetneusje en stak het puntje van haar tong tusschen de samengespitste lipjes.

‘Weet je nog wat je zeggen moet?’

‘Als 't u belieft, oome David, en dit is voor tante Anne's nieuwen baby.’

David had zijn schoenen glimmend gepoetst, zijn haar met water gekruld en een rose roos in zijn knoopsgat gestoken. Hij tilde Pia met doos en al in de lucht en zette haar neer op zijn schouders. Hij sprong met malle stijve sprongen de kamer door, totdat de hond blaffend en brommend naar binnen schoot en in zijn broekspijpen begon te bijten. ‘Nu is het genoeg, Pia’, en ernstig opeens, maakte hij de doos open. De wol bleef haken aan zijn onhandige vingers. Bovenop lag het kruisje. David stak zijn hand uit en rustig legde de Umbrische haar hand in de zijne.

‘Het waren de doopkleeren voor onzen eigen eerstgeboren zoon, David, maar wij hebben alleen ons dochtertje.’ Voor het eerst in zijn leven maakte medelijden hem niet obstinaat maar zacht. Haar even afgewend profiel was blank en roerloos onder het rossige haar.

‘Maar’, probeerde hij onhandig, schuw en huilend bijna van een onmacht, die hem verhinderde met één enkel heldhaftig gebaar haar geluk voorgoed te verzekeren, ‘maar...’ Er is geen maar’, zei zij stil, ‘jouw zoon zal deze kleertjes

dragen', en voorzichtig vouwde zij het vloeipapier dicht. David trok de roos uit zijn knoopsgat en probeerde zijn krullend haar glad te strijken. Hij had een kleur van verlegenheid. 'Ik zal probeeren een goede vader te worden' - hij ontweek haar blik - 'een vader als de mijne.'

David beleefde in één kort oogenblik van intensiteit zijn eigen jeugd. Hij zag zijn vader over de wijnstokken gebogen staan; zijn jonger broertje sliep in een boodschappenmand in de schaduw van de frambozenhaag. Zijn vader... David lag in de bedstee. Door de deuren siepelde een streep licht. Hij luisterde naar de woorden van de volwassenen rond de tafel. Hij hoorde zijn moeder zeggen: 'Ik maak mij zorgen over David. Hij wordt te wild, hij werkt niet, hij groeit krom.'

En zijn vaders stem, toonloos reeds door den keelkanker, waaraan hij later gestorven was:

'Welneen, David is van ons geslacht.'

Heel de onderworpen trots van den wijnbouwer, van den kleingrondbezitter had in die woorden gelegen. Later had zijn vader hem bij de hand genomen - nog voelde hij de warmte van die mannenhand rond zijn vingers - en samen waren zij het land opgegaan.

'Wanneer er zon is, met een bollen wind zooals vandaag, dan is het kersenweer. De kersen verdragen geen mist, de hagel scheurt de kersen aan flarden en in den regen smelten ze. Nu is het bij ons in de bergen de tijd van de kersen, daarna komen de tomaten en daarna de kastanjes. Het is een mooi land, maar vergeet nooit, dat de menschen het gemaakt hebben van geslacht op geslacht. Hier zijn geen goede gronden, hier zijn goede handen.'

(Ik zou je handen nu, op dezen dag van de geboorte van mijn zoon, willen kussen, vader).

'In de bergen waren niets dan steenen. De mannen van hier hebben die steenen eerst gehakt

en toen gemalen tot zij tot aarde geworden zijn. Dat is de geschiedenis van je land. Onze kerseboomen groeiden in wilde bosschen, net als onze kastanjes. En toen jouw overgrootvader terugkwam van een reis naar Italië, toen heeft hij de eerste vijgestekken meegebracht en ze geplant tegen de bergen, waar ze beschut stonden tegen den noordenwind. Hier is onze haver. Zou die gegroeid zijn, wanneer ik ze niet geplant had, wanneer het land niet bevloeid werd? Zie je, mijn zoon, toen jouw vader het land kreeg van zijn vader, toen waren onze korenvelden er nog niet. Toen was dat alles woeste grond. Onze granaatappel is geplant op den dag, dat jij geboren werd, en toen je broer gedoopt werd, hebben de arbeiders de eerste wijnen neergezet op de linkerzijde van den berg. Vergeet niet, dat die wijnen nu onze grootste inkomsten vertegenwoordigen. En wanneer jouw zoon eens geboren wordt, moet de bezitting nog veel grooter zijn, een rijkdom voor jou en je broer met jullie vrouwen en kinderen. Daarvoor werken wij.'

Zijn vader en zijn vaders vader en verder het verleden in; zijn zoon en de zoon van zijn zoon en verder de toekomst in, een onverbreekbare keten van arbeidzaamheid en vruchtbaarheid.

Oorlogen mochten over zijn land komen, vreemde heerschers mochten tijdelijk de bevolking onderdrukken, het land bleef onverstoorbaar, wierp perziken af en wijn, graan en groenten, rozen en anjelieren; er waren vochtige jaren en dorre jaren, er waren goede ploegers en slechte ontginners, gelukkige zaaiers en vloekende maaiers... het land voedde hen, altijd.

Hij is van ons geslacht. Daarin alleen lag geluk.

David streelde over Pia's krulletjes. Al het gewone, het alledaagsche: zijn broer, de Umbrische, Pia, de boomgaard, de eg en de ploeg en de beesten uit den stal hadden een ander aanzien gekre-

gen, hadden een onveranderbaren vorm aangenomen, doordat een lang geleden uitgesproken woord, dat ongebruikt gelegen had in een hart, dat lachen wilde en niet luisteren, dat nemen wilde en niet geven, zich hoorbaar had gemaakt in een stilte van eerbied en medelijden, die dieper was dan eenige liefde, die hij gekend had. Hij had de liefde voor de doode moeder overgedragen op zijn zoon.

David stond buiten, waar de wind een geheimzinnige melodie klingelde uit de harde bladeren van de gomboomen. Door de morgenlucht woeien flarden felle kleuren, het rose van rijpende kersen, het geel van een paradijsvogelstaart. Een grijze rook steeg op tusschen de appelboomen, waar Georges het dorre hout en de afgevallen bladeren verbrandde in afwachting van het voorjaar. De boomgaard was vol zonneschijn. Een wonderlijk bittersterk accoord zong door de takken. De wind bespeelde de slanke cypressen als fluiten, uit alle madelieven droppelden vreugdetrillingen en het hartcirkeltje der margrieten was een zuiver afgestemde noot.

‘Georges’, riep hij, en de wind blies in den vreugdeklank als in een helder wit zeil, ‘Georges, ik heb een zoon, ik moet naar huis!’

In het voorbijgaan had hij haar toegefluisterd:

‘Kom vanavond als het donker is, ik moet je spreken.’

Zij zaten ieder aan een kant van de tafel en spraken over het weer.

‘De abrikozenoogst wordt bedreigd. De bloei was te vroeg en nu de vorst er nog overheen.’

‘De koolen waren vanmorgen wit van den rijp en in de bergen had het gesneeuwd.’

‘Ja, maar voor kool is vorst best.’

‘Maar niet voor de aardappels.’

‘Nee.’

Zij zwegen. Beider gedachten waren bij andere zaken dan waarover zij spraken.

‘Je bent ziek, nicht.’

‘Het is niets, neef Sylvester, ik ben gevallen eergisteravond in den tuin. Wij worden oud.’

Hij keek naar haar gezicht, vochtig en geel als oude kerkkaarsen en waarin de voegen en plooien in enkele dagen verscherpt waren tot diep-donkerbruine lijnen. Hij dacht: wat is ze op Emilie gaan lijken, dezelfde bitterheid.

Zij vroeg, haar blik over hem heenkijkend naar den groezeligen muur achter zijn hoofd: ‘Wat had je me te zeggen, neef?’ Hij aarzelde, schonk zich een glas brandewijn in.

‘Neem er ook eentje, nicht, dat is goed voor het hart.’

Zij haalde de schouders op. ‘Het hart, neef, dat wil niet al te best meer.’

Dus dat is het, dacht Sylvester en verbaasde zich, want jaren geleden had op dezelfde plaats een andere vrouw gezeten. Zij had haar hand op haar hart gelegd in hetzelfde gebaar en zij had dezelfde woorden gezegd: het hart, neef, dat wil niet meer. Hij had gelachen om zijn verbitterde liefde voor haar te verbergen.

‘Kom, kom, tante Emilie, u wordt honderd jaar.’ Zij had geantwoord: ‘Niet met dit, Sylvester.’

Zij had een opengescheurden brief van de tafel genomen en zij hadden elkaar aangekeken.

‘Je maakt je te veel zorgen over je Clementientje, tante Emilie.’

Zij had gezegd, en haar gezicht was zacht geweest in tegenstelling met haar woorden: ‘Je vergist je, Sylvester, ik maak me geen zorgen over Clementine. Ik denk alleen aan het goed en aan den naam. Clementine is verloren, niets kan haar meer redden, maar als geen vaste hand haar

leidt, zal zij ons allemaal meesleepen in haar val en dat beteekent den ondergang van het goed en de schande voor de familie. Jij zal het nog meemaken, neef, ik waarschijnlijk niet meer.'

Een jaar later had hij de rouwberichten huis aan huis rondgebracht. Nu zat Constance op haar plaats en weer haalde hij een brief te voorschijn uit zijn zak. Een oude, trieste geschiedenis, die zich eindeloos voortsleepte. Hij boog zich over de tafel heen naar haar toe.

'Maria Bakkersvrouw heeft een brief ontvangen van haar zoon in Amerika.'

'Een andere?'

'Ja.'

'Sylvester, o Sylvester, heeft zij niets gezegd? Heeft zij je niet verteld, wat er in stond?'

Hij kneep zijn kleine tranende oogen tot gleufjes. Zijn hand met de karaf brandewijn beefde boven het glas.

'Ik heb dien brief nog niet weggebracht, ik heb hem nog. De afzender staat er op en de geadresseerde. Wil je hem zien?'

Constance's oogen en neus lagen verborgen in de schaduw van de lampekap, maar haar mond, in matelooze angst, was fel verlicht door het gele schijnsel. Alle jarenoude voorzichtigheid sloeg zij in den wind.

'Sylvester, hoeveel vraag je voor dien brief?'

'Duizend franken, nicht.'

'Duizend?'

Zij leunde achterover in haar stoel.

'Duizend, zei je, Sylvester? Wij zijn niet rijk meer, sedert papa's dood is het goed achteruitgegaan.'

Hij dronk langzaam, als aandachtig, zijn brandewijn. Hij wist dat zij zou toegeven. Haar boerensluwheid won het tijdelijk van haar angst.

'Sylvester, als er nou in dien brief staat, dat het een ander is?'

‘Dan plakken wij den brief weer dicht en zenden hem door. Zou je dat geen duizend franken waard zijn?’

‘Duizend franken is veel geld, Sylvester.’

‘En als het uitkomt, weet je wat dat zou beteekenen voor mij? Oneer, schande en misschien wel het gevang.’

‘Ja’, zei zij moedeloos.

‘Luister, Constance, wij zullen den brief openstoomen boven den ketel. Staat er niets in, dan nog niets. Wil je hem houden of vernietigen, dan blijf ik bij mijn prijs.’

Begreep zij hoezeer hij zich blootgaf? Hoeveel inzicht hij haar gaf in zijn leven vol kleine, heimelijke knoeierijtjes, verborgenheden en oplichterijtjes? Hij stookte het vuur op in den haard en zette een ketel water op.

‘Voor een kop koffie, nicht.’

Maar zij wisten beiden, dat het niet alleen voor koffie was.

‘Mijnheer pastoor heeft goed werk gedaan. De menschen in het dorp durven niets meer hardop te zeggen en wat gefluisterd wordt, verstaat alleen de duivel. Hij is hier ook geweest, mijnheer pastoor.’

‘Hier geweest, bij jou?’ De oude vrouw greep zich vast aan den tafelrand. De laatste schaduw van kleur trok weg uit haar lippen.

‘Hier geweest? Waarom? Wat heeft hij gevraagd? Wat moest hij hier?’

Het antwoord kwam langzaam, dralend:

‘Nee, hij heeft niets gevraagd, tenminste niet direct. Hij sprak over Clementine. Of ik haar man gekend had? Waar haar zoon kon zijn en of ik dien zoon wel eens gezien had? En toen hij wegging, vroeg hij of er den laatsten tijd nog brieven voor jullie geweest waren? Wat kunnen wij weten van wat hij werkelijk denkt? Ik ben een simpel man.’

Hij lachte zijn droog, vreugdeloos lachje: ‘Ik versta geen latijn.’

‘Sylvester, je hebt toch niets gezegd?’

‘Nee, nicht, stel je gerust, hij weet niets.’

Weer boog hij zich voorover en zijn adem sloeg haar in het gezicht:

‘Hij was hier eergisterenmiddag om drie uur, tusschen mijn twee rondes. Anders heeft hij niet gevraagd. Hij heeft vol achting over Clementine gesproken en toen over de geruchten in het dorp. Hij zei, dat niemand daaraan aandacht mocht schenken, die de christelijke liefde en rechtvaardigheid wenscht te behartigen, zoo zei hij dat: behartigen. Wij mogen niet oordeelen, zei hij. Maria is kwaad, want het schijnt, dat mijnheer pastoor eenige onaangename woorden heeft laten vallen over de onnadenkendheid van haar zoon. Onze notaris heeft zich aan zijn zijde gesteld en openlijk verklaard, dat dat schrijven lakenswaardig genoemd moet worden. Mijnheer notaris heeft veel invloed, meer dan mijnheer pastoor. De schoolmeester, de notaris, de burgemeester en de twee broers Delaporte hebben eén blok gevormd, dat Clementine's goeden naam en eer verdedigt, totdat er antwoord komt van den bisschop van Detroit. Het schijnt, dat mijnheer pastoor over dit geval aan den bisschop geschreven heeft en die gaat nu weer schrijven aan den bisschop in Detroit.’

Toen zeide Constance bitter: ‘Je hebt gelijk, neef Sylvester, duizend franken is niet te veel.’

‘Ik wist wel, dat de dochter van Emilie dat zou inzien.’

‘Sylvester, als het inderdaad Clementine's zoon zou zijn en de bisschop weet het, dan zou dat mijn dood beteekenen. Dat is erger dan het dorp; dat beteekent, dat de schande ons vervolgen zal tot in het volgend leven.’

Zij zaten stil. In het verdorven hart van Sylvester lag stil zijn compassie.

'Het water kookt.' De oude man liet haar den brief zien.

'Wil je... zullen we...' Zij knikte. Hij zei troostend: 'Het is voor jou niet erger dan voor die arme Emilie. Het grootste deel van haar leven is zoo geweest.'

En hij opende den brief boven den stoom. Hij zocht zijn bril en zette dien vast op zijn neus. Hij streek het papier glad, keek nicht over de glazen van zijn bril heen aan en kuchte, hhmm, hhmm.

'Ik zal dan maar beginnen:

Beminde vader en moeder, Hebt U al met Rosa-Rosa gesproken over mijn aanbod? Ik heb verleden week een dure naaïmachine gekocht uit een faillissement. Die kan je met de hand draaien en met je voeten trappen. Ik kreeg hem goedkoop, maar ik betaalde er toch wel vijftig dollar voor, dat is meer dan tweeduizend frank. U ziet dus, dat het me goed gaat. Als ik zeker weet dat ik Rosa-Rosa kan verwachten, koop ik een electrisch strijkijzer. De zee hoeft haar niet af te schrikken, daar is geen gevaar bij. Er zijn hier veel meisjes, met wie ik dikwijls naar de bioscoop ga en die graag in het huwelijk zouden willen treden. Maar die spreken Amerikaansch en dan voel je je toch niet op je gemak. Ook wen ik niet aan het eten. Ze maken niets met rooden wijn en knoflook kennen ze niet. Ik zal wel blij zijn als Rosa-Rosa er is, want de avonden vallen me soms lang. - Ik schreef in mijn laatsten brief over den zoon van jullie Clementine. Voor de wet bestaat er geen zekerheid, maar ik ben er van overtuigd, dat het dezelfde moet zijn. Een vriend van me, die op dezelfde fabriek werkt, kent den cipier van de gevangenis en bij hem heb ik mijn licht eens opgestoken. Hij noemde zich Jean Couset, maar in zijn kamer werden twee andere paspoor-

ten gevonden, één op naam van Antonio Parèse en één, heel oud, waar hij opstond in een matrozenpak van de Fransche marine op naam van Laurent Sanzacos.

De cipier zei, dat hij tot het einde onverschillig was gebleven en zwijgzaam, maar dat hij aan zijn advocaat gezegd had, dat hij de misdaad al daarom niet gedaan kon hebben, omdat, wanneer hij naar zijn eigen land zou teruggaan, hij een rijk man zou zijn. Zijn moeder leefde nog, had hij gezegd, maar op de vraag van den advocaat hoe zijn moeder dan heette en waar zij woonde, had hij zijn hoofd geschud en gezegd: neen, zijn moeder was dood, en trouwens, hij had nooit een moeder gehad. Ik vroeg of ik dat paspoort kon zien, maar de cipier zei nee, dat had de rechter gehouden, dat lag in de dossiers, zei hij. Er was aan de veronderstelde familie geschreven door het Fransche consulaat. Ze hebben hem terechtgesteld op den electrischen stoel, zooals dat hier mode is. De cipier zei, dat hij geschreeuwd had, dat hooren en zien je verging. De heele gevangenis had het gehoord en toen was hij dood. Hij bezat voor de majesteit van het sterven geen enkele waardigheid, zei de cipier, en dat is hem door de hoogere instanties erg kwalijk genomen. Maar later moet de gevangenisdokter een verklaring hebben afgelegd, dat zijn hart ondersteboven gegroeid was, vandaar de misdadige inslag. - De winter is hier koud. Het sneeuwt veel en het meer ligt dichtgevroren. Ik verlang naar de avonden met mijn Rosa-Rosa en naar een goede aiolie, zooals Maman vroeger maakte. Dat moet ze Rosa-Rosa nog leeren voordat zij weggaat. En geef haar met haar bagage een tonnetje wijn mee van ons eigen land. Gelukkig is de fabriek goed verwarmd. Ik weet niet of ik u al heb meegedeeld, dat onze fabriek uitsluitend in ingewanden doet. U hebt geen begrip hoeveel geld daarin steekt.

De directeur rijdt in een auto en rookt den heelen dag sigaren. Eens zal ik ook zoo leven en dan zal ik Rosa-Rosa een bontmantel koopen. Zeg dat vooral aan haar vader. Rosa-Rosa hoeft niet meer te schrijven. Ik wacht haar nu iederen dag. Ik loop 's avonds dikwijls langs de haven en zie de oceaanbooten binnenkomen. Dan denk ik aan de derde arcade, waar zij mij haar woord gaf en hoe zij er toen uitzag. Beminde vader en moeder, hiermede eindig ik en verblijf uwe gehoorzame zoon Charles.'

Over het papier heen keken zij elkaar aan. Sylvester zoog zijn wangen in en schudde het hoofd.

'Jij had dien brief al eerder gelezen, Sylvester?' 'Wel nee, nicht, de brief was toch dicht?'

'Nou ja...'

'Weet je wie Meester Laclose uit Bordeaux is?'

'Nee', loog zij.

'Dat was de notaris, over wien je papa de gelden betaalde voor Clementine's zoon. Er is een brief voor Clementine van Meester Laclose.'

'Wat staat er in, Sylvester?'

'Hoe kan ik dat weten, nicht, ik maak andermans brieven niet open. Hier heb je hem.'

Hij scharrelde met den koffiepot, terwijl zij las. Hij hàd den brief niet opengemaakt, maar hij wist bijna zeker wat er in moest staan.

'Wist je werkelijk niet, dat die advocaat bestond?'

'Och jawel, Maman had het adres weggestopt in haar naaidoos tusschen het spiegeltje en het hout van het deksel. Ik vond het daar na haar dood... het spiegeltje brak.'

'Gebroken spiegels voorspellen ongeluk, nicht.'

'Dit is wel veel ongeluk voor één gebroken spiegeltje.'

'Drink je koffie, nicht, en vertel me wat die advocaat van jullie moet. Die advocaat is een

schoft. Alle advocaten zijn schoften, want ze leven van de misère van hun medemenschen, en koffie is de troost van de armen. Dat zijn twee groote waarheden nicht.'

'Hij schrijft, hij schrijft, wel, dat die man in Detroit inderdaad Clementine's zoon moet zijn. Hij zendt een foto en vraagt Clementine of zij haar zoon herkent. Maar Clementine kent dien man niet. Hoe moet ze hem dan herkennen?'

'Er is dus eigenlijk geen twijfel mogelijk, nicht?'

'Nee', zei ze mat, 'eigenlijk niet.'

'Denk je, dat je het geheim zult kunnen houden? Niemand is gebaat bij de waarheid, Clementine zeker niet.'

'Met jouw hulp wel, ja, als er geen brieven van Charles aan zijn moeder doorgegeven worden.'

'En den bisschop en den notaris, die moet jij antwoorden.'

'Ik?'

'Je schrijft bijna net als je zuster. Je onderteekent met C. Sanzacos en je zegt, dat je uit die foto je zoon niet herkent.'

'En als het uitkomt?'

'Waarom zou het uitkomen? Amerika is ver... Duizend?'

'Duizend, Sylvester.' 'Voor dien brief aan Clementine reken ik je niets.'

Duizend... Zij zag een lange rij brieven komen uit Amerika, uit Bordeaux, uit Zanzibar, uit Timbuctou, uit de hel... iederen dag één, die alle aan Maria Bakkersvrouw gericht waren. Zij telde een eindelooze rij bankbiljetten uit, duizend en weer duizend en weer duizend, allemaal banknoten met groene rugjes, het lijfsbloed van haar vruchten, het lijfsbloed van haar graan.

'Ik zal ze je vanavond brengen, maar verbrand de brieven, nu direct.'

Hij legde zijn rheumatiekhand over het papier.

‘Zoodra ik dat bankbiljet in de ééne hand houd, verbrand ik met de andere je brieven, niet eer.’

Zij keek hem aan met een blik vol haat. Al haar machtelooze woede tegen dien Amerikaanschen Charles, tegen Clementine, tegen den notaris uit Bordeaux, tegen het leven, dat zij onrechtvaardig wist, concentreerde zich op den dronkaard vóór haar. Haar mond vertrok. Zij zweeg. Ook tegenover Sylvester was zij machteloos.

‘Ik durf niet te wachten, Sylvester.’

‘Vertrouw je me soms niet?’ Zij zag den stijgenden weg naar huis vóór zich. Haar beenen deden pijn en haar knieën waren stijf. Die lange weg in het donker, dat zij vreesde... ‘Ga je met mij mee, Sylvester?’ Hij lachte zijn vreugdeloos lachje en zei, dat het hem speet, het zou hem een eer en een vreugde geweest zijn met zoo'n schoone blom over de wegen te wandelen, vooral in het donker, maar het was niet verstandig samen gezien te worden in een dorp, waar de boomen oogen hebben en de katers een menschelijke stem.

‘Wil je dan hier op me wachten, Sylvester?’ ‘Je zuster zal het vreemd vinden, dat je zoo laat nog uitgaat.’ ‘Clementine is bij Anne gebleven. Het was een zware bevalling, Sylvester.’ ‘Tot straks dan.’ ‘Tot straks.’

Bij de deur hield hij haar staande. ‘Nog één goeden raad, nicht: houd Clementine zooveel mogelijk thuis. Laat haar niet naar het dorp gaan en laat haar vooral met bij Anne blijven.’

‘Sylvester, wat is er nu nog?’

‘Niets nicht, niets, de menschen praten graag. Na wat er gebeurd is, is het beter, dat Clementine door niets meer enigen aanstoot geeft.’

‘Wat is er dan gebeurd?’ De oude vrouw leunde tegen den post en haar oogen waren strak op zijn gezicht gevestigd.

‘Niets, niets, werkelijk niets. Maar toen de jonge David den volgenden morgen thuiskwam, was het Clementine en niet Anne, die zijn zoon in zijn armen legde.’

‘Anne was te zwak. Zij was nog bewusteloos. Iedereen weet wat een zware bevalling het geweest is.’

‘Ja, maar iedereen weet ook wat voor woorden zij gesproken heeft.’

‘Welke woorden mijn zuster gesproken heeft?’

‘Ja, je zuster heeft David ontvangen in het voorportaal van zijn eigen huis, waar zijn vrouw bewusteloos lag. Zij had het kind gekleed in zijn doopjurk, zooals dat de gewoonte is, wanneer een vader, die zijn eerstgeboren zoon nog niet gezien heeft, thuiskomt van een lange reis. Dat is allemaal niet zooals het hoort. Zij sloeg de tule opzij als voor het heilig sacrament van den doop en zei, duidelijk verstaanbaar voor alle oude vrouwen, die binnen hypocras zaten te drinken in haar beste bombazijnen japonnen: Vader, zie uw zoon. Dat zijn plechtige woorden, alleen bestemd voor de moeder van den eerstgeborene, woorden, die een wijding zijn en die niet misbruikt mogen worden door een vreemde. Het heeft veel kwaad bloed gezet.’

Maar Constance zei driftig: ‘En met welk recht? Wie heeft zich ooit iets aan Anne gelegen laten liggen? Zonder mijn zuster had ze kunnen crepeeren als een hond. Zelfs David was er niet. Die vierde de geboorte van zijn zoon in een zeemanskroeg met de nicht van den rooden Ferrario. Vreemd blijft vreemd, dat was alles wat zij te zeggen wisten en nu, voor een glas hypocras en wat beschuiten met kindjessuiker zullen zij Anne plotseling gaan verdedigen? En tegen wie? Tegen een oude vrouw, die meer medelijden en christelijke liefde heeft betoond dan zij allemaal bij elkaar.’

Sylvester haalde de schouders op. ‘Het is mij om het even, nicht, doe wat je wilt, maar ik heb je gewaarschuwd. En ben je er werkelijk zoo zeker van, dat het christelijke liefde was, die ie zuster dreef?’

Streng en koud stond Constance in haar zwarten omslagdoek.

‘Je moest je schamen, Sylvester, je hebt een booze, verdorven ziel.’

De oude man antwoordde niet. In het gezwollen gezicht loerden dreigend de oogjes.

‘Tot straks, nicht’

Even aarzelde zij. Dan wikkelde zij zich nog dieper in haar omslagdoek, zoodat haar gelaat bijna onzichtbaar was.

‘Tot straks dan.’ Haar kleine, donkere figuur loste zich op in de nachtschaduw der boomen.

‘Tot straks.’

Constance en Clementine sneden de asperges voor de markt. Het vertrouwen was geschonden, daarom was het beter geen woorden te gebruiken.

Constance werkte zonder opzien. Achteloos gooide zij de asperges achter zich op een hoop.

Clementine werkte zorgvuldig. Zij legde twintig witte loten bij elkaar in een mand, bond ze dan eerst samen en sneed weer verder. Zij werkte met de snelheid van een jarenlange routine, met de zekerheid van iemand, die liefde heeft voor wat hij doet.

Achter de glazen aspergebakken begonnen de wijnlanden, in terrassen stijgend tot aan den kalen top van den berg. Daar eindigde het land. Het golfde als een veelkleurig tapijt den zuidelijken bergrug af, omvattend kweekerijen, moestuinen, korenveld, twee boomgaarden en dan den wijn, twintig hectaren wijn, die haar hoofdinkomsten beteekenden en haar aanzien in het dorp,

want de menschen van bij ons verschillen hierin van de menschen langs zee, dat hun rijkdom wordt gemeten in olijven, druiven, koren, perziken, bloemen en groenten voor de stad en niet in onzeker geld, wisselvallig en afhankelijk van stroomingen, ver buiten ons begripsvermogen.

Geld, wij kennen zijn trouweloosheid te goed. Het is als het menschelijk lichaam: krijgt het koorts... plotseling is men rijk. Krijgt het bloedarmoede... de ellende begint. Krijgt het vliegende tering... de deurwaarder is daar, vóór je amen kunt zeggen.

Neen, voor ons geen geld. Voor ons landerijen met akkers en vee.

'Het is toch een mooi bezit' zei Clementine hardop tot zich zelf. Een schoon geschenk...'

Zij waren rijk. Nog waren zij rijk. Clementine bevestigde het voor zichzelf. Ja, zij waren rijk. En die rijkdom moest verdeeld.

Weer werd een bos van twintig asperges zorgvuldig op een stapel gelegd. Rusteloos begon zij aan de volgende twintig. Onderwijl rekende zij. Groote getallen duizelden in plechtige cijfers door haar hoofd. Zij sneden op een dag als vandaag minstens twintig bossen. De markt betaalde vroeg in het voorjaar ongeveer tien frank per bos.

De fresia's hadden vanmorgen vijfhonderd franken opgebracht. Dan nog de kool, de veldsla en de viooltjes voor de stad. Natuurlijk moest je rekening houden met de loonen van de arbeiders, maar toch...

Volgende maand kwam de verkoop van de kalveren en lammeren aan den slager.

Ja, zij waren rijk. Rijkdom was macht. Zelfs voor een oude vrouw. Zelfs na je dood. Zelf eindigde je, maar het land eindigde nooit. Je kon dat land geven aan wie je wilde, zoo had de wet bepaald.

Zoolang je leefde stond je eigen lichaam je wil in den weg, gek was dat. Maar als je lichaam verteerd was dan bleef je rijkdom over en je rijkdom was macht. Macht was als een magneet. Niemand was er onverschillig voor.

Wanneer haar land verdeeld zou worden, wat was dan haar wettelijk deel?

Er waren twee boomgaarden, die hoewel oud, toch in volle dracht waren, en twintig hectaren rendeerend wijnland. Vijf koeien en twee paarden. Maar hoeveel korenland bezaten zij eigenlijk en hoe groot was de uitgestrektheid van de olijvenboomgaarden? Maman zou dat precies geweten hebben. Maar bij haar werd het land bebouwd zooals het uitkwam en groote stukken lagen braak.

Weer was een bos asperges klaar. Zonder rusten begon zij aan de volgende. Een koorts spoorde haar tot rusteloos werken aan.

Bezit.

Nooit had het iets voor haar beteekend, tevreden als zij was met wat brood, haar rood en landwijn en enkele vruchten; nutteloos en belachelijk als zij eigenlijk het drijven vond voor meer, steeds meer. Want wat had een oud mensch nog noodig? Een paar sneden brood, een slok rooden wijn, een doodshemd en een zerk. Meer niet.

Zij voelde zich oud vandaag. Ouder dan het gerimpelde gezicht naast haar. Ouder dan het trouwportret van haar vader en moeder boven den schoorsteen, ouder dan de tulpenboom aan de beek, die even gebogen en net zoo overgroeid was door mossen en chevelures als in haar jeugd.

Zij was oud.

Zij voelde zich jong vandaag. Jonger dan het groene koren op de velden, jonger dan Anne, die haar baby wiegde, jonger dan de hazelaarskatjes langs de wegen, die geroepen hadden, waarop een kind geantwoord had.

Zij had gebloeid, haar vrucht was gerijpt en afgevallen. Zij was verdord. Het leven in haar was tot stilstand gekomen als in een winterschen appelboom. Zij had zich slapend tot wederbloei bereid. De belofte was in vervulling gegaan. Zij was jong. Heel jong.

Zij had haar zoon terugontvangen uit den echoot van een vreemde vrouw, omdat haar eigen vleesch vergaan was in lange jaren wachten. Zij had geluisterd naar zijn harteklop. Zij had geluisterd naar haar eigen bloed. Het kind had haar aangekeken met zijn twee zwaarmoedige babyoogen. Zij had haar zoon herkend. De zoon had zijn moeder herkend.

Clementine werkte verder. Maar tusschen de plokken jong gras en wilde aronskelken zag zij een rood kopje onder een kuifje, twee belletjesblazende lippen en een handje als een rups rond een hazelaarskatje.

Hij was teruggekeerd.

‘Clementine.’

Het woord viel als een kiezelsteentje op een roerloos wateroppervlak.

‘Clementine.’

Constance was ongeduldig. Een drift lag de laatste dagen vlak onder haar stem, vlak onder de dofheid van twee spiedende oogen.

Drie keer had zij haar zuster gevraagd de rest van de asperges voor haar te willen binden, maar Clementine had niet geantwoord, verzonken als zij was in een gedachte of een herinnering, onbereikbaar ver van de gewone dingen.

Constance voelde haar onmacht. Het verbitterde haar. In niets voegde dat zachte zusje zich meer naar haar wil. Erger nog, zij bestond eigenlijk niet meer voor Clementine. Zij was lucht.

‘Ik vroeg je, of je mijn asperges verder zoudt willen binden. De manden staan klaar in de schuur.’

Clementine knikte. Het was haar om het even.

Constance hoopte: zou ze wat vragen? Zou het haar verbazen, dat zij de laatste dagen telkens uitging, zelfs midden in het werk, wanneer de wijnkooper komt taxeeren uit de stad?

De last was bezig haar te zwaar te worden. Had Clementine haar op dat oogenblik gevraagd waar zij heenging, dan had zij alles gezegd, dan had zij alles uitgesnikt van Maria en van Sylvester en mijnheer pastoor.

Zij zou haar gevraagd hebben, wat zij het beste zouden kunnen doen, want zij had anders niemand meer in de wereld. Maman dood, Papa dood, Oome Charles, Ursule. Niemand meer om haar te raden, om haar te troosten. Maar Clementine bleef gebogen over de aspergebakken. Zij praatte in zichzelf en twee ronde kleurtjes brandden op haar wangen.

Constance hoorde haar mompelen:

‘Zoontje van me, klein zoontje.’

Constance liep naar huis en haar lippen trilden van drift. Toch was zij bang en zij hield met moeite een scheldwoord binnen.

Het moment was voorbijgetrokken. Nooit zou de oudste zich meer uiten. Teruggaan was niet meer mogelijk. Hiermee had de laatste gelijkenis met haar moeder zich ongeweten voltrokken.

Jarenlang waren de beide zusters elkaar gelijk geweest, even grauw, even rustig, even onberoerd. Twee gedoofde vuren, schijnbaar zonder vonken. Twee luttele weken hadden de verandering gebracht. Zij waren uit elkaar gedreven, zij hadden haar eigen vorm vrij gegeven. De gelijkenis had opgehouden te bestaan.

's Avonds begon Clementine den strijd, voorzichtig, met de koppigheid der zachtmoedigen.

‘Ik heb veel nagedacht de laatste dagen, Con-

stance. Wij zijn beiden aan het einde van ons leven gekomen. Wat met het goed?'

Constance zat heel rechtop, de kin ingetrokken.

'Het goed gaat naar de kerk', zei zij beslist.

'Dat heb ik jaren geleden al geregeld. Het wordt ingedeeld bij het klooster van de Onbevlekte Ontvangenis.'

'Is het nooit bij je opgekomen, dat ik, als mede-erfgenaam mijn toestemming daarvoor moet geven?'

De ander kneep de lippen tot een toetje samen.

'Ik had gedacht hierin te beslissen naar jouw overtuiging en wil. Het land zal beheerd worden en de vruchten verdeeld onder de armen van de gemeente. Ieder jaar zal met Paschen een doodenmis voor ons gelezen worden in de kerk van den heiligen Bartholomeus. Op onze sterfdagen zullen kaarsen gebrand worden. Dat is een schoone en rustige gedachte.'

Buiten regende het, de avondregen van den winter. Vanaf den schoorsteen staarden de ouders in bruidskleeren de twee zusters aan. Het vrouwengelaat temidden van de witte tule en de oranjebloesem was hongerig, gulzig eigenlijk, de felle kop van een zeemeeuw turend naar zijn prooi. Het mannengezicht was voldaan, onverschillig onder den gelegenheidslach. De één schreeuwde om voedsel, de ander was zat.

Zij hadden in dezelfde stoelen voor het vuur gezeten en geluisterd naar den regen, den avondregen van den winter.

'Toch zal ik die toestemming niet geven, Constance'.

De wrok tegen Clementine verscherpte zich nog. Een ader in Constances hals begon te kloppen toeke toek. Constance volgde dat domme rhythme en wist niet waar het haar leiden zou.

'Ik heb een zoon, vergeet dat niet.'

'Die zoon is dood.'

‘Jawel...’, antwoordde Clementine vergoelijkend, afwezig pratend als tegen een kind, ‘Jawel Constance, dat weet ik wel, ik ben den brief niet vergeten... maar zie je, mijn zoon is teruggekeerd. Hier in het dorp is hij teruggekeerd, onder de menschen, maar niemand heeft hem herkend. Alleen zijn moeder... maar ik wist van zijn komst. Ik was gewaarschuwd.’

Was Clementine gek geworden? Vanaf den schoorsteen keken de twee dooden vanuit de eeuwigheid hun beide kinderen aan. Dat had je niet gedacht, schenen ze te zeggen, dat zulke dingen gebeuren, maar het is toch zoo. Dat zie je.

‘Je bent niet goed bij je hoofd’, zei Constance hard.

‘Niemand, die er beter van op de hoogte is dan ik, wat er in het dorp gebeurt. Er is niemand aangekomen.’

‘Jij begrijpt die dingen niet zuster, jij hebt nooit een kind gehad. Jij weet niet hoe dat voelt.’

‘Ik ben bang, dat dat mij ook niet erg interesseert. Tenminste niet op jouw manier.’

‘Nee... misschien niet... en toch...’

Dat ‘toch’ opende een stilte, een verleden, een ontzegging een eenzaamheid.

Zij zwegen.

Constance breide. Ondergoed voor de armen van de gemeente.

‘Mijn zoon heeft een grooter recht op het goed dan de kerk’, hernam Clementine koppig.

‘Je wordt kindsch, jij oude idioot’, snauwde Constance bits. ‘Wat in de wereld moet ik met je beginnen. Het lijkt wel of de duivel in je gevaren is.’

En toen de ander alleen de schouders ophaalde:

‘Je zoon is dood. Daar is geen terugkeeren meer aan. Reken er maar op, dat ik me daar van overtuigd heb. Dood is dood, en dat is een zegen voor de nabestaanden. Laat dat je gezegd zijn.

Die prachtige zoon heeft ons genoeg ellende veroorzaakt.'

Constance werd zelf bang voor de passie, die haar leven ging beheerschen, de passie van haar zuster, waar zij zelf geen aandeel in had. En tegelijkertijd hongerde zij naar de genegenheid van dat zusje, dat Clementientje, dat in de zilveren glanzing van haar huid de grootste teederheid van haar leven was geweest.

'Clementientje....' De stem beefde.

Maar Clementine luisterde niet. Tenminste niet naar haar zuster. Zij luisterde naar den wind door de boomen, naar het kloppen van de amandeltakken tegen het raam, naar het aanrollen en wegebben van de golven op het strand, naar het groote geruisch van het losbarstende voorjaar.

Constance's handen trilden. Nooit had zij zich meer bewust arm gevoeld na de jaren... maar dat wist zelfs Clementine niet, want haar zuster was toen ver van huis.

Zij breide en zij breide in vergrimde haast, de naalden tikten, het haarknoetje boven op haar hoofd wiebelde mee in benauwde drift. Zij zou zich niet gewonnen geven. Zij deed niet mee aan die zonde, die zij nog niet begreep, maar waarvan zij de aanwezigheid om zich heen voelde.

Zij zette haar voeten vast op de stoof en er was een piepend geluid in haar ademhaling, dat Clementine kende uit haar kindertijd en dat haar had moeten waarschuwen.

Maar Clementine dacht heelemaal niet aan haar zuster.

'Wanneer wij niet tot een oplossing kunnen komen, Constance, dan moet het goed verdeeld.'

De zin stond in de kamer als een roofdier.

Dan moet het land verdeeld.

Wàt de oudste ook verwacht had, dit niet.

Wat, dat prachtige goed verdeeld, waardeloos gemaakt door een zinlooze verdeeling? De on-

zichtbare vonken van haar bijna doode wezen werden aangewakkerd door een storm van haat.

‘Jij tuig, jij vod, hoer, vuile gemeene straathoer. Wie was de vader van je kind? De voddenraper soms?’

De tafel stond tusschen de twee zusters in als een zeewering. Over dien dijk sloeg een golf van beleedigingen, van verdachtmakingen en laagheden. Het duurde slechts het onderdeel van een minuut.

Het legde een eeuwigheid van leegte open, een ongekend landschap van doode kraters, van opgedroogde rivierbeddingen, van steriele boomgaarden. Dan sloot de duisternis zich weer en wat overbleef was een lamgeslagen zijn, een wegebben van Constance's bewustzijn.

Zij had mijnheer pastoor beloofd: geen woord, geen woord over dien moordenaar, zoolang mijnheer pastoor geen bevestiging uit Detroit had ontvangen.

De eer van de familie werd bedreigd door haar drift. Zij slikte. Zij zweeg. Want tezeer vreesde zij een ingrijpen van haar zuster in haar onderhandelingen met mijnheer pastoor en neef Sylvester.

Zij verborg haar gezicht in haar handen, knokige rheumatiekhanden, die spraken van een geduldig, arbeidzaam leven.

‘Vergeef me’, zei ze dan.

Clementine glimlachte. De woede van haar zuster had haar niet bereikt. Zij luisterde, luisterde naar dien anderen storm, naar het groote geruisch van het losbarstende voorjaar, naar de wilde geboorte van bloesem en wind.

VII

In antwoord op Uw schrijven d.d. 3 Januari j.l. moet ik U de volgende feiten mededeelen. Ten eerste: zekerheid omtrent de identiteit van No. A 384178 bestaat er niet. Wel een zeer groote waarschijnlijkheid. In zijn bezit werden namelijk drie paspoorten gevonden, één op naam van Jean Couset uit Marseille, matroos, leeftijd drie en veertig jaar en zeven maanden, één op naam van Antonio Parèse, geboren te Milaan, leeftijd acht en dertig jaar en drie maanden, wijnhandelaar van zijn vak, en één op naam van Laurent Sanzacos. Dit laatste paspoort was vier en twintig jaar geleden reeds verloopen. Opgegeven leeftijd 12 jaar. Beroep: bootsjongen. Plaats van afgifte: Marseille.

Op ons schrijven naar de gemeentehuizen van deze steden vernemen wij het volgende:

a. Een Jean Couset van drie en veertig jaar staat niet ingeschreven in de boeken van het gemeentearchief. Wèl een Jean Couset, zoon van Emmanuel en Sara Couset-Rodriguez, die naar Touggourt was gegaan en daar een palmentuin beheerde voor een zekeren Thorez; hierop volgde een lijst van negen in Marseille ingeschreven Jean Couset's, waarvan echter de leeftijden en antecedenten geen van alle kloppen met de bijzonderheden, in het paspoort alhier vermeld.

b. De Burgerlijke Stand van Milaan antwoordde slechts, dat een Antonio Parèse, geboren in dat jaar niet in hun registers voorkwam.

c. In het derde en oudste paspoort vonden wij een vergeeld kaartje van een notaris uit Bordeaux, een zekeren mr. Laclose, kantooradres Wijnhaven te Bordeaux.

Het Fransche Consulaat stelde zich met dezen notaris in verbinding, doch hij bleek inmiddels te zijn overleden. Zijn zoon had het kantoor van den

vader overgenomen. Deze zoon deelde ons mede, dat hij de stukken had ingezien en kennis had genomen van den inhoud. Hij deelde ons verder mede, dat een jongen van dien naam indertijd via het kantoor van wijlen zijn vader werd onderhouden door zijn grootvader, een zekeren Clement Viori, woonachtig in het dorp Uwer kerkelijke gemeente en inmiddels overleden.

De jongen, die nooit had willen deugen, had Frankrijk op jeugdigen leeftijd verlaten door dienst te nemen op den Franschen schoener L a L o r r a i n e .

Hiermede hadden de relaties tusschen Mr. Laclose en Clement Viori opgehouden te bestaan.

Hij gaf mij het adres van de moeder van den jongen Sanzacos, een zekere Clementine Sanzacos, die U ongetwijfeld bekend zal zijn. Wij stelden ons oogenblikkelijk, via het Fransche Consulaat hier ter stede, met haar in verbinding en zonden de door de politie-autoriteiten gemaakte foto's ter identificatie aan haar op. Deze Clementine Sanzacos heeft zich echter tot op heden nog niet met ons in verbinding gesteld.

Op te merken valt nog, dat Clement Viori tijdens zijn leven aanmerkelijke sommen heeft moeten betalen om de diefstallen van het kind Sanzacos te dekken. Dit lijkt mij een sterke aanwijzing voor de identiteit.

Mijnheer pastoor beet zenuwachtig op zijn nagels. Dus toch... zei hij verwijtend tegen zijn geliefde boeken, dus toch... Constance heeft gelogen... Sylvester heeft gelogen... Niemand heeft vertrouwen in me gehad. Hij voelde zich buitengesloten en waardeloos, vooral waardeloos.

Daar deze Clementine Sanzacos de eenige is, die A 384178 zou kunnen identificeeren en de zaak in de boeken van de Staatsgevangenis in Detroit

kan doen afsluiten, zend ik U de foto's, die van hem zijn genomen door de politie in Detroit, (dezelfde dus, waarvan ook genoemde Clementine Sanzacos afdrukken heeft ontvangen) alsmede een paar kleine kiekjes, gevonden in de kamer, die hij onder den naam van Jean Couset bewoonde op de 7de verdieping van Strattonstreet 198 te Detroit. Deze afdrukken hebben voor ons geen enkel belang meer.

De feiten, waarop A 384178 ter dood werd veroordeeld door de Rechtbank in Detroit op den 26sten Augustus van het vorig jaar, waren de volgende:

Op den veertienden Februari van hetzelfde jaar werden twee wisselloopers van de Morris Bank overvallen door een gemaskerd individu en zonder meer neergeschoten. Dit gebeurde om half twaalf in den morgen, het drukste uur in de hoofdstraat van Detroit. De voorbijgangers, bijgestaan door gewapende agenten en een toegesnelden kolonel wisten het individu te ontwapenen en hem zijn revolver afhandig te maken, echter niet dan nadat hij nog eenige schoten in het wilde weg had afgevuurd, hiermede een dame met een kinderwagen verwondend en de étalage van een juwelier beschadigend.

De daad in haar krankzinnige roekeloosheid, die geen enkele kans van slagen bood, leek het drijven van een waanzinnige. Hierop berustte dan ook de verdediging van zijn advocaat. Echter waren de gevangenisartsen eenparig van meening, dat, hoewel men hier met een individu te maken had van een lage ontwikkeling en van zeer beperkte verstandelijke vermogens, de man toch geheel verantwoordelijk te stellen was voor zijn daden.

Daar gedurende het verhoor bleek, dat de overval reeds eenigen tijd van te voren beraamd was, moest wel worden aangenomen dat men hier te

doen had met moord met voorbedachten rade.

Hoewel ik in mijn functie van geestelijke herder in de staatsgevangenis van Detroit herhaalde malen getracht heb het vertrouwen van dezen veroordeelde te winnen en de laatste levensdagen van dit donker en misdadig bestaan te verzachten, ben ik er niet in mogen slagen eenig inzicht te krijgen in het verleden van dezen eenzame. Eens vertelde hij mij, dat zijn oude moeder nog leefde, en dat, als hij terug zou keeren naar zijn land, hij een rijk man zou zijn. Bijna al deze misdadigers komen met dezelfde verhalen; hem geloofde ik.

Toen ik hem echter vroeg, waar hij vandaan kwam, sloeg hij zijn oogen neer en sprak den heelen verderen avond niet meer. Hij was een enkeling zonder vrouw of kinderen, een verdwaalde, wiens slechte instincten hem een uitgeworpene hadden gemaakt van de kudde.

Ik liet hem inkt brengen en papier, want dikwijls komt het voor, dat een ter dood veroordeelde, wiens lippen gesloten blijven, verlichting zoekt in een complete biecht op papier. Vooral wanneer zij weten, dat hun aardsche zaak verloren is en alleen de hemelsche gerechtigheid hen nog kan redden van het vagevuur.

Hij scheen echter, evenals velen van zijn slag, noch te kunnen lezen, noch te kunnen schrijven. Daar hij één of twee aardige poppetjes had geteekend met een olifantje en een boompje, en dit hem scheen te vermaken en zijn vrees voor den dood scheen te verminderen, liet ik hem eenige kleurpotloodjes brengen.

Dit scheen hij te wantrouwen, want de potloodjes werden in een hoek van de cel gelegd, waar wij ze op advies van den gevangenispsychiater lieten.

De avond van zijn executie zat hij stil voor zich been naar den grond te staren, bewegenloos,

en (hier ben ik van overtuigd) versteend van angst.

Op mij rust de treurige plicht deze ongelukkigen bij te staan in den laatsten nacht van hun leven, en ik heb geleerd de symptomen van hun angst en wroeging in te deelen naar vaststaande klassen in een kleurenschema. Binnenkort verschijnt hierover van mijn hand een leerzaam boekje, waarvan ik U gaarne een presentexemplaar zal doen toekomen.

Ik heb met hem gesproken over Gods liefde, over het eindeloos medelijden van onzen Zaligmaker en over Zijn erbarmen, dat niemand uitsluit. Over de schoone woorden door Hem gesproken aan het kruis tot de twee moordenaars, die geroepen waren Zijn zwaar lot te deelen en zoo de verzoening hunner zonden deelachtig te worden.

Heden zult gij met Hem in het paradijs zijn! riep ik hem toe. Dit scheen hem echter niet op te beuren. Hij luisterde zelfs niet. Zijn gedachten waren ver weg. Hij had een stuk papier genomen en, zander te weten wat hij eigenlijk deed - daar ben ik zeker van - teekende hij daarop een rood speelgoedtreintje met veel rook, zooals kinderen dat doen. Hij raakte in groote opgewondenheid. De psychiater van onze gevangenis is van meening, dat dit eventueel een sleutel zou kunnen zijn tot een deel van zijn wezen. Ik zend U dat teekeningetje, dat misschien via zijn moeder een toegang kan zijn tot dit trieste, verborgen leven. Voor mij was de man een simpele, die slechts leefde naar zijn instincten. Is het oordeel van de rechtbank te zwaar geweest?

Zijn vonnis heeft hij ondergaan zonder eenige christelijke gelatenheid, moed of waardigheid. Vier man waren er noodig om hem naar de electrische stoel te trekken. De doodsstrijd duurde ongewoon lang, vijf minuten en zeven seconden.

Maar zijn ziel was reeds bij God, want mijn

eenige voldoening is, dat hij stierf voorzien van de sacramenten der stervenden als een goed en geloovig Katholiek.

Mijnheer pastoor legde den brief naast zich neer. Het was koud. Een gure wind viel door den schoorsteen naar binnen en deed de asch vervliegen als een sneeuwbui van grijs.

Ik moet Clementine laten komen, dacht hij. Het is beter wanneer ìk het haar zeg.

Hoewel, zou het eenig verschil maken wie het zei? Hij borg den brief in de lade van zijn schrijftafel, beet op zijn nagels en staarde naar de witte koppen die de zee tot aan den horizon bedekten.

Clementine was gierig geworden. In dat hardwerkende vrouwenleven was een moment gekomen, dat zij zichzelf een luiheid verweet, die nooit bestaan had. Zij spoorde zichzelf tot een werken aan, dat ver boven de krachten lag van een oude vrouw.

Zij knibbelde op alle prijzen en was onbetrouwbaar geworden in het uitbetalen van de loonen. Maar zij merkte het niet meer, wanneer Constance met een bemoedigend woord en een extra fooi het pijnlijk incident vergoelijkte.

Alles, waar zij nog aan dacht was geld. Geld voor het kind, opzij gelegd en vermeerderd tot na haar dood.

Eigenlijk wenschte zij dien dood, want leven beteekent geld uitgeven. Pas na haar dood zou zij in een volledigen overvloed haar gaven kunnen doen toekomen aan het kind.

Iederen ademtocht, die haar nog restte moest zij gebruiken om dien zoon te verrijken.

Geld beteekende rijkdom. Rijkdom beteekende macht. Het kind moest groot en machtig wor-

den in zijn eigen dorp. De menschen moesten hun hoed afnemen en diep buigen, en tot elkander zeggen, wanneer hij Langs gegaan was: Daar ging een groot man voorbij. Groot in zijn rijkdom en groot in zijn daden. Zie zijn houding! Hij is een vorst onder de menschen en wij hebben hem voortgebracht. Wij kunnen trotsch en gelukkig zijn.

Hierin waren haar gedachten gelijk aan die van David. Zij droomden ongeweten van elkaar een gelijken droom. Maar Clementine merkte het niet meer, wanneer het geld verloren ging door een gat in den zak van haar onderjurk. Zij was verloren in haar droomen over de grootheid van haar zoon en de menschen op straat ging zij in zichzelf mompelend voorbij. Zij merkte niets van de vreemde en nieuwsgierige blikken, die zij op haar wierpen.

Zij werkte overdag en zij werkte 's nachts. Niets kon haar remmen. Zij werkte op het land om het loon van een arbeider uit te sparen. Zij kloste kanten in het donker van de avonden zonder de lamp aan te steken, want dat kostte petroleum. Zij klom naar de hoogste bergweiden om morilles te zoeken omdat zij gehoord had, dat die op de Parijsche hallen zulke hooge prijzen haalden dit jaar.

Maar zij merkte niet, dat zij midden op den dag in slaap viel onder een meidoornstruik, dat de rollen kant niet langer werden en dat de vermoeidheid haar ongemerkt overmande. Dagen lang spaarde zij haar eieren en haar boter en leefde van droog brood met een slok wijn, maar toen zij naar het kasteel ging, waar in die jaren een Amerikaan woonde, vergat zij, waar zij heen moest.

Zij kwam terug zonder mand en later vond Constance de gebroken eieren op het pad.

Toen haar zuster vroeg: ‘Ben je gevallen? De

eieren waren stuk', antwoordde zij vaag en ontwijkend:

'Gevallen? Neen. Er was een vos...'

De dingen verdwenen onder haar handen. Zij waschte de vaat en de suikerlepel verdween. Zij ruimde de kast op, weg was het zijden theekleed door tante Ursule nagelaten.

Constance zweeg.

Zij keek.

Zij was mager geworden en in haar puntig gezicht waren de wantrouwende, rustelooze oogen als die van een rat. En op een avond zag zij de schim van haar zuster het pad naar de beek inslaan. De nevels omhulden haar gestalte, maar de maan brak net door de wolken en verlichtte den strak om de schouders getrokken omslagdoek.

Clementine was door het maanlicht verraden.

Het maanlicht had haar geheim prijs gegeven.

De zuster glimlachte sluw. Het was minder erg dan zij gevreesd had. Alles bleef op het goed, waar geen vreemde oogen spieden zouden, waar geen vreemde vingers tastten naar wat hun niet aanging.

Clementine kwam binnen.

Zij zaten weer aan weerszijden van het vuur, de knieën opgetrokken boven een stoof. In de avondstilte begon Constance's stem als alle andere avonden:

'Ave Maria, gratia plena, benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui.'

'Gratia patri et filio et spiritu sancto...', antwoordde Clementine.

'De jacht op korhoenders is gesloten...'

'Vroeg dit jaar.'

'Anne's David is gaan werken na de geboorte van zijn zoon.'

'Zij zal er nog een goeden man aan krijgen...'

'Althans een goeden vader voor haar kind...'

'Het kind is vreemd...'

‘Ja, maar David is ten goede veranderd.’

‘David. Oh David.’

David.

David, die de tule opzij geschoven had voor een kindergezicht en die gezegd had: ‘Lijkt hij op me?’

Clementine had geantwoord: ‘Heelemaal niet. Hij lijkt op zijn moeder.’

‘Toch heeft hij mijn oogen’, had David geantwoord, half boos en half lachend. En toen:

‘Ik wíl dat hij op mij lijkt. Hij is mijn zoon.’

Hij geloofde werkelijk, dat je kinderen kon vormen naar je beeld. Hij begreep niet, dat zij buiten je om opgroeien en dat zij hun eigen wegen volgen. Hij bedacht niet, dat hij zelf zeker niet den weg van zijn vader gevolgd had.

David, lieve, domme, blinde David.

Maar den volgenden morgen was Constance zelf naar de beek gegaan naar de plaats waar de wilde appelaar over het water boog. Zij had haar hand op zijn stam gelegd en de maretakken op zij gebogen. Daar was de holte in den stam, waar zij als kinderen hun schatten verstopten, die niet door de groote menschen gezien mochten worden. Een blauw gespikkeld musschenei, een stompje rood krijtpotlood, een ringetje uit een pistache met een groen steentje. Dat is een smaragd, zei het Clementientje van de vele beesten.

En later had Constance er de brieven verborgen van Trygveh den Noor, de laatste wanhopige liefde van een oudgeworden meisje. Na Trygvehs brieven had de boom leeggestaan. En nu dit.

Constances hand met de gezwollen knokken was bijna te groot geworden voor het gat. Eén benauwd moment dat de hand niet terug zou kunnen, dat zij de gevangene van dien boom zou blijven en dat haar zuster haar dan betrappen zou. Dan had zij het...

Tusschen duim en vinger hield zij een zilveren theelepeltje, dan een vingerhoed, een lapje pepermuntstokroze zijde, een tweefrankenstuk, een krijtje en dan eindelijk een gouden munt.

Er was geen twijfel mogelijk.

Constance hield het geldstuk zoo, dat de zon er in glansde. Puur goud. Een gouden louis.

Daar lagen nu die dingen bij elkaar in haar schoot. Haar vingers gleden er langs. Waar kwam dat geldstuk vandaan? Niet uit het huis.

Weer bonsde haar hart met onregelmatige slagen. Kende zij nog wel iets anders dan den angst, die toenam tot het bijna ondragelijk was en dan weer afnam tot een onverschilligheid, maar die altijd in haar denken den boventoon voerde als een te bekend geworden melodie? Zij legde het tweefrankenstuk terug in het gat met de roze lap, het vodje tule en het krijt. Want haar instinct waarschuwde haar, dat wanneer zij het gat leeg zou laten, Clementine een andere schuilplaats zou zoeken, terwijl zij het gemis van een paar kleinere stukken, al waren het de kostbaarste, niet merken zou.

De gouden munt en den vingerhoed nam zij dus mee naar huis. Haar moeders vingerhoed deed zij terug in het naaidoosje, waar een waterval op geschilderd stond.

Zij staarde lang naar het plaatje.

Een mevrouw met een parasolletje en een mijnheer met een wandelstok stonden voor een paar streken blauwe verf. Eronder stond geschreven: Waterval van Schaffhausen.

Een waterval, dat was dus zoo?

Gek, dat had zij nooit geweten.

Het suikerlepeltje zette zij terug in de melkkan op tafel. Zij nam haar borduurwerk uit de kast. Het was nog steeds de vliegende duif voor de kerk van Bartholomeus.

De waterval van Schaffhausen.

De kerk van Bartholomeus.

Voor het eerst van haar leven bedacht zij hoe eenvoudig het moest wezen om een martelaar te zijn.

Onaangenaam maar simpel.

Je volgde den rechten weg van het geloof en aan het einde van dien weg stond de martelpaal te wachten. Je hoefde niet te zoeken. Hij stond klaar. Daar werd je dan aan vastgebonden tegen een achtergrond van blauwen hemel. De poorten van den hemel openden zich voor je en een duif vloog er uit. Klaar was je.

Of die mevrouw en die mijnheer voor die paar streken verf ook martelaars waren? Je wist zoo weinig van al die menschen af.

Deze gedachten rond zij zondig en zij sloeg een kruis. De gedachten bleven echter, omdat zij de waarheid ervan niet ontkennen kon.

's Avonds bij het koffieschenken zei zij:

‘Ik heb het koffielepeltje teruggevonden. Ik was het kwijt.’

In de klare grijze blik tegenover haar kwam geen vertroebeling.

‘Waar heb je het teruggevonden?’

Zij aarzelde. Dan met een vaag gebaar naar het raam waar de sterren stonden in een lentehemel: ‘Buiten... Had jij het soms weggegooid?’

‘Niet dat ik weet.’

‘Ik hecht aan die dingen. Het is nog uit de erfenis van die arme tante Ursule. Zoo goed als de vingerhoed van Maman. Heb jij dien de laatste dagen nog gezien?’

‘Die zal in de naaidoos zijn, zuster. Ik zal eens gaan kijken.’

Clementine ging naar het buffet.

‘Ja, hier is-t-ie, net als anders.’

Zij keken elkaar aan. Het was Constance, die het eerst haar oogen neersloeg. Clementine ruim-

de de koffiekommen op. Haar handen beefden, maar dat deden ze al zoo lang.

En toen Constance haar eigen handen bekeek, was het of er kleine dieren leefden onder haar vel, die naar buiten wilden. Die naar den waterval wilden omdat zij dorst hadden.

Zoo ging het in het leven; de dieren werden dorstig en gingen naar het water, en de menschen... ja, wat met de menschen? Waar konden die heen?

‘Goedennacht zuster.’

‘Goedennacht.’

De jonge mijnheer pastoor zat achter zijn bureau en schreef. Over de tafel lagen papieren, foto's en een teekening verspreid, een teekening van een rood treintje met veel rook.

Clementine wachtte.

Haar blik volgde het krassende geluidje van de pen over het papier.

Bleef rusten op het treintje.

Gedurende één moment stond er geen menschelijk gezicht meer voor hem, maar een doodskop met een kapothoed.

Hij zag het niet.

Hij had de foto's en het treintje op zijn tafel gelegd om onopgemerkt haar plotselinge reactie te zien, maar zijn ingeboren kieschheid en verlegenheid hielden zijn oogen krampachtig neergeslagen op het blad papier voor hem.

Mijnheer pastoor zag niet op. Mijnheer pastoor schreef door.

Hopende, dat tòch, ondanks alles, dat Amerikaansche drama niets te maken zou hebben met die oude vrouw, die voor hem zat.

- Het werk hier, lieve moeder, brengt zijn moeilijkheden met zich mee. Ik ben nog zoo jong, en vooral de ouden van dagen hebben hun

lasten hier, zoowel als overal elders. Zij voelen zich dikwijls achterafgezet en alleen. Ik breng soms een kleinigheid mee, een snoeperijtje of een peer. Maar zij begrijpen mij niet altijd en wantrouwen mijn bedoelingen. Eenzame oude menschen zijn nog triester dan eenzame kinderen, want een kind heeft het leven nog voor zich, terwijl een oude vrouw alles reeds verloren heeft. En zij zijn zoo wantrouwend. Ik probeer in alles zoo te handelen, dat jij het zou goedkeuren, moeder. Maar het is niet altijd gemakkelijk. Soms voel ik mij alleen maar onhandig en dom. Het werk wacht mij en ik zal je erg noodig hebben. Schrijf spoedig. Je liefhebbende zoon Georges.

Hij eindigde zijn naam met een krassende krul om te waarschuwen, dat de brief klaar was en dat hij dus op zou kijken. Hij legde zijn pen neer, leunde achterover in zijn stoel en keek Clementine aan.

Zijn oogen knipperden zenuwachtig achter zijn brilleglazen.

‘Clementine...’

‘Mijnheer pastoor?’

‘Heb je... Ik wilde je vragen...’ Mijnheer pastoor trok een zakdoek uit zijn mouw en veegde er zijn handen en lippen mee af:

‘Gaat bij jullie alles goed?’

‘Dank U mijnheer pastoor, heel goed.’

‘En je zoon?’

Mijnheer pastoor voelde zich een wonder van geslepen berekening, en schaamde zich. De hitte sloeg hem uit en hij plukte onafgebroken aan zijn zakdoek.

‘Goed mijnheer pastoor, heel goed, dank U.’

Geen schaamte, geen verbazing, geen weifeling in den aandachtigen grijzen blik. De ronding van kapothoed en strik verinnigde de schoonheid van het oude gezicht. Alleen het gouden klokje, symbool van rijkdom en stand, sprong op

en neer als een musch op de plaats van het hart. Het gezicht in zijn droeve rust nam mijnheer pastoor aandachtig op. Maar het was de aandacht van een dier, oordeelloos, aandeelloos.

'Ik wilde je het portret laten zien van iemand, die eh... ik vroeger gekend heb. Een vriend van me... ach, hoe heet hij ook weer.'

Hij gaf haar het portret van haar zoon, met het wijkende misdadigersvoorhoofd en de uitstaande, eenigszins vergroeide oorschelpen; daar lag het in de holte van haar hand. Clementine zocht haar bril. Boog zich dieper over de beeltenis van haar zoon. Niets bewoog in dat oude gelaat, waarover het namiddaglicht paarlemoeren glanzen wierp.

'Ken je dat gezicht soms, Clementine?'

'Ik?... Nee mijnheer pastoor...'

'Hier is hij nog eens, van op zij. Zegt dat je iets?'

'Neen mijnheer pastoor.'

De klok tikte. Mijnheer pastoor veegde zijn voorhoofd af.

'Hij lijkt een beetje op jou, Clementine. Lijkt soms op je zoon?'

Een glimlach gleed over haar gezicht, verinnigde de blik tot een intense rust.

'Maar dit is een leelijke jongen, mijnheer pastoor, en bovendien een oud man. Erg leelijk, vind U zelf niet? Ik hoop dat ik U niet beleedig, omdat hij een vriend van U is. Ik zou hem niet graag in het donker tegen komen.'

Mijnheer pastoor sloot zijn oogen. Wist zij hoe zij onbewust haar zoon beschuldigde? Of was er toch nog een vergissing in het spel? Mijnheer pastoor wist van niet. Maar hij wilde dat zichzelf niet bekennen.

'Ach mijnheer pastoor... mijn kleinen zoon... U zou hem moeten zien... zijn oogen zijn blauw als de klokjes van de campanula's en groot, en hij heeft krullen, die je zóó om je wijsvinger kan

winden... Mijn zoon is een mooi kind, mijnheer pastoor.'

'Dit zou dus nooit de beeltenis van je zoon kunnen zijn?'

'Kom nou, mijnheer pastoor. Dat griezelige gezicht mijn zoon?'

De jonge pastoor leunde achterover in zijn stoel. Het was benauwd in de kamer.

Hij stond op en zette het raam open. Beneden hem klotste de zee en de golven braken tot schuim tegen de pieren. De zoute zeewind woei langs zijn roodverhitte wangen. Hij staarde lang over het water naar waar de horizon zich oploste in een donzig grijs.

En de oude vrouw, loerend naar zijn rug, stak haar hand uit. Tusschen duim en vinger hield ze de teekening van het roode treintje. Schichtig keek ze om. Nee, de rug was roerloos. Het treintje verdween in het gaatje van haar handschoen.

Mijnheer pastoor zuchtte en sloot het raam. Hij vond het leven moeilijk en noodeloos hard. Hij keek naar de oude vrouw, die op zijn moeder leek. Het oude gezicht was ondoorgrondelijk. De neergeslagen oogleden verborgen den grijzen blik.

'Wij gaan onweer krijgen, mijnheer pastoor.'

Dan voelde hij haar oogen klaar en vol op hem gericht boven de spottende lijn van haar mond.

Hij wist, dat zij hem uitlachte, maar niet zooals een mensch lacht, maar zooals water kan spotten of een vogel.

Zij stond op.

'Ik eh... dat is waar ook, ik had graag een tonnetje van jullie goeden rooden wijn.'

Het was zijn eerste luxe, zijn eerste, ongewenschte luxe. Maar hij moest zich een houding geven tegenover Clementine. Hij kon niet alleen achter blijven in zijn kamer met haar spot.

'Ik zal er voor zorgen mijnheer pastoor. Goedenavond.'

Hij hield zwijgend de deur voor haar open. En zag haar weggaan, een kleine gebogen gestalte. Maar hij zag niet meer, hoe zij tegen een boom geleund moest overgeven. Hoe zij het teekeningetje uit haar handschoen haalde en het dicht voor haar oogen hield.

Hoe zij het kuste, lang en aandachtig.

Hoe zij het wegborg op haar hart.

Mijnheer pastoor stond lang voor het raam en staarde over zee. Grijs was de zee, diepdonker grijs. En troostend. De zee troost het troostelooze in den mensch. Ook de olijvenboomgaarden waren grijs. En Clementine's oogen waren grijs.

Mijnheer pastoor wist niet, waarom hij zoo bitter was, zoo bitter en zoo alleen.

Hij stond stil en nadenkend voor zijn raam en zag zijn eigen eenzame leven doelloos voorbijgaan.

En toch was deze schuwe, verlegen jongen, die als pastoor benoemd was in dat kleine visschersdorp de eenige, die had weten te naderen tot de kern van dat drama. Zijn instinctieve liefde voor het heel oude, geboren uit een dankbaarheid jegens zijn eigen moeder, verklaarde hem dingen, die voor de anderen onzichtbaar gebleven waren.

Mijnheer pastoor was jong, mijnheer pastoor was onervaren, maar hij was niet dom. Dien avond schreef hij twee brieven, één aan de autoriteiten van Detroit en één aan zijn bisschop. Beide brieven hadden ongeveer den zelfden inhoud: Naar mijn overtuiging is A 384178 niet de zoon van Clementine Sanzacos. Waar boete gedaan werd voor bedreven zonde, kunnen wij, naar mijn bescheiden oordeel de zaak beter laten rusten. Waartoe dient de aardsche naam van een doode, waar hij reeds voor God verschenen is? Voortgaan op deze treurige zaak zou m.i. slechts onnoodig leed kunnen berokkenen. -

Nee, té beslist was Clementine's ontkenning ge-

weest Ja, maar in hoeveel jaren had zij dien zoon niet gezien? Dien avond kon hij niet slapen. Hij lag in zijn smal ijzeren ledikant en dacht. De maan scheen door het venster naar binnen en belichtte zijn deken met de donkere vierkanten van ingenaaide stukken.

Mijnheer pastoor keek in een grijze wereld. De zee was grijs en het schuim dat opspatte tegen de rotsen was grijs. De blik van Clementine was grijs. Een blik zonder vrees en zonder oordeel.

Zou die blik een zoon ontkennen omdat hij gezondigd had?

Mijnheer pastoor wist: neen. Wat er ook vroeger gebeurd was, welke zonden en driften er in verzonken jaren bedekt waren met leugens en bedrog, de Clementine van heden zou zich niet meer schamen over dien zoon. Een leven van zwijgen en gehoorzamen had haar inzicht gegeven. Inzicht en moed. Want de vrouw die dien middag voor hem had gestaan, bezat een blinden moed, die misschien nooit tot uiting zou komen en misschien nog tot matelooze dingen in staat zou blijken te zijn.

De ratten renden over den zolder en de trap kraakte van het vocht. Het was niet uit schaamte, dat zij haar zoon verloochend had. Maar waarom dan wel. Van één ding was hij zeker, met die onverklaarbare, innerlijke zekerheid, die zich nooit vergist: Clementine had in de opgezonden fotografieën wel degelijk haar zoon herkend.

Zij had het roode treintje mee genomen, omdat zij de boodschap van dat onnoozele teekeningetje had weten te lezen. Hij dacht aan zijn eigen moeder, aan haar groote liefde en aan haar kleine leugens van oude vrouw. Hij wist dat daar de waarheid lag. Verborgen in dat ondoordringbare rijk van het zeer jeugdige en heel oude. Een rijk, waarin andere waarheden en andere maatstaven gelden dan in het leven der volwassenen. Waar

een illusie werkelijkheid, en werkelijkheid een illusie wordt.

Hij tastte verder.

Hij zag Clementine's lange eentonige leven voor zich afrollen, gehoorzaam, onderworpen die wond verbergend, die amputatie van haar meest noodzakelijk orgaan: haar kind. Hij begreep, hoe zij zich, geheel afgescheiden van haar familie, van de werkelijkheid rondom zich heen, een hol, een toevluchtsoord geschapen had, samen met haar kind. Daar leefde zij, daar koesterde zij, daar praatte zij met dat kind, dat in haar eigen oogen iederen dag in schoonheid won, naarmate haar pijn en haar eenzaamheid toenamen. En in zeker opzicht was zij rijker dan andere moeders, want haar kind groeide nooit op. Toen zij het portret van haar zoon onder oogen kreeg, herkende zij de vleeschelijke gelijkenis, maar de geestelijke gelijkenis met het kind van haar droomen bestond niet en vandaar haar ontkenning, niet uit schaamte tegenover hem, maar tegenover zichzelf.

Ja, dat was het. Daar lag de waarheid.

In dat gezicht, dat zijzelf als dat van een moordenaar qualificeerde, had zij wel degelijk haar zoon herkend.

Mijnheer pastoor wist: van hem zou zij de waarheid niet hooren. Om een naam in te kunnen vullen achter een dood cijfer, zou hij een oude vrouw het grootste leed ter wereld niet aandoen, ook niet wanneer het van hem verwacht werd.

Hij stond op en stak een kaars aan. Hij liep heen en weer in de donkere kamer, waar zelfs 's zomers nog de kilte van het vocht niet te verjagen was.

Hoe wil ik - vroeg hij hardop, zoodat de ratten wegritsten boven zijn hoofd - de menschen ooit begrijpen, laat staan leiden? Wie ben ik?

Hij bleef staan voor het spiegeltje boven de lampetkan en bracht zijn bijziende oogen tot bijna tegen het glas.

In zijn linkerhand bibberde de kaars.

Vanuit een troebel vlak staarde zijn gezicht hem aan, zijn goedig, zuiver jongensgezicht, verheimelijkt en verzwaard door diepe schaduwholten en verzachtende goudglanzen van kaarslicht.

Hij zette de blaker op het blad van het nachtkastje en het licht vergleed uit zijn oogen en versomberde zijn voorhoofd.

Hij zag zijn mond, van onder belicht, dik en wellustig naar voren treden, het eenig geaccentueerde in een vlak van schaduwen.

Ik ben onwaardig, dacht hij.

Hij blies zijn kaars uit en stond stil in het donker, zijn handen afhangend langs zijn dijen.

In de dagen, die volgden was Clementine weer teruggevallen tot wat zij geweest was, uitgebluscht en zacht als asch. Mocht zij dan al veranderd zijn, de verandering werd bijna ontkend door die in haar zuster. In het dorp zei men: Constance leeft niet lang meer. Constance wordt opeens oud.

Constance was dor geworden in haar verwijt. Haar pupillen hadden zich vergroot en om den dunnen mond speelde een lachje, dat een uitdaging moest zijn, maar dat een onophoudelijk beven werd.

Zij hadden zich weer naar elkaar gevoegd, ieder beladen met haar wrok.

Clementine had gezegd: ‘Misschien kwam het alles verkeerd. Misschien was het alles maar een vergissing, zuster... ik weet niet goed...’

Maar Constance, onder Sylvesters dreiging en met de wetenschap van wat daar gebeurd was in Amerika, verweet haar zuster bitter haar onwetendheid. Zij kon niets zeggen, want zij was het zelf, die Clementine in die onwetendheid leven deed. Maar zij keek.

En tusschen haar beiden stond een boom.

Een boom met een holte in den stam.

De holte vulde zich.

Er kwam een glazen knikker in, een stuiter met een ijsbeer, waarover het sneeuwde, wanneer je den knikker omkeerde. Er lag een waardeloos medaillonnetje in van een hart met een roodglazen steentje, een balletje zilverpapier en een popje met één been. Er lag ook het gouden horloge van den burgemeester in en een bloedkoralen dasspeld, die aan Stephane Delaporte behoord had. En in de schaduwen van de langer wordende avonden speelde Constance een vreemd spel.

Een groote vogel, Abenezar, bracht schatten aan van het hooge Noorden, van het land, waar Trygveh koning was. Hij zond haar geschenken, myrrhe, wierook en goud, zooals koningen daar sinds onheuglijke tijden de gewoonte van hebben, net als in den Bijbel. Maar hij zond meer. Hij zond haar een lap, die was als het blauw van violen onder sneeuw, een ijsbeer van zijn woeste zeeën, (zie je wel Clementientje, hoe het sneeuwt?). Dat zijn de droppels van den waterval van Schaffhausen. Ben je er wel eens geweest? Ik wel, toen ik op de huwelijksreis was met Trygveh.

In den avond nam zij haar schatten in haar hand, peinzend, verstild in een dor geluk. De schatten gleden door haar vingers en zij verborg ze tusschen haar borsten. Haar hand wuifde tegen de kraaien boven haar hoofd. Zij vlogen in zwermen om een plaats te vinden in de toppen der boomen voor den nacht.

Gegroet mijn koning, mijn vorst... gegroet gij schoone vogel Abenezar van over de bergen en de zeeën... gegroet. Uw koningin groet U.

Zij stond in het gras en wuifde, wuifde naar de wolken, die voorbijzeilden op een harden voorjaarswind. Haar oude stem snerpte tusschen het gekras van de kraaien.

Zoo leefden zij tot de kersen bloesemden. De holte in den appelaar leegde zich. Clementine merkte het niet. Maar een gat in een oude stroomatras op zolder vulde zich. Tusschen het verpoederde stroo lag een stuiver verborgen, een lapje blauw fluweel, dat de kleur had van winterviolen onder sneeuw, een vodje pepermuntstokroze tule, een beenen kraal. Dat waren de geschenken van Trygveh, de vorst

Maar toen de kersen bloesemden was Anne genezen van haar lange ziekte na kindjes geboorte en toen veranderde het leven van de twee zusters.

VIII

Reeds hielden de boomen den nacht gevangen in de gang en in de kamers. De avondkilte trok op uit den tegelvloer. Het rook vaag naar zuren wijn, naar vocht en schimmel, naar oude dingen en oude menschen.

'Ik zal vuur maken. De avonden zijn te kil voor het kind, en ook voor jou Anne. Ben je weer heelemaal beter? Het is goed, dat jullie gekomen bent... en zoo'n groote verrassing... Constance, waar is de brandewijn?'

De lamp brandde in een vertrek, waar sinds meer dan een halve eeuw niets veranderd was. Het was een deftig bezoek, deze eerste visite van een jonggeborene en daarom had Constance de pronkkamer opengemaakt.

Dat was de kamer der groote gebeurtenissen. Daarom was ze deftig en duur gemeubeld. Op een tafeltje bij het raam stond een bronzen herderinnetje met een glazen libel op haar uitgestrekten vinger. Het herderinnetje droeg een tafzijden strik rond haar hals; het roze was verschoten tot een vuilig lila, maar het was nog hetzelfde lint van vijftig jaar terug.

Het 'Zullen wij vanavond het herderinnetje niet aansteken?' beteekende een Christelijke feestdag of een gebeurtenis van familiebelang.

De olielamp walmde onder een kap van lintjes en strikjes en plooitjes en ruchetjes, van draadjes en kraaltjes en krulletjes. In de hoek van de kamer lachte een biscuit Cupidoo'tje met een bos pijlen en een rood pluchen roos in zijn armen tegen een verweerde spiegel die de kamer niet meer weerkaatsen kon door een vracht van verbleekte foto's en omgekrulde prentbriefkaarten.

Het was licht genoeg in de kamer, waarom stak Clementine dan het herderinnetje aan? Dat was een beleediging voor de oude ouders. Het herderinnetje branden voor vreemd?

Ach, zij waren wel afgezakt. Clementine had zelfs de oude familiewaardigheid vergeten.

Het vuur wilde niet branden. Een blauwige rook vulde de kamer en deed Constance hoesten. Het prikkelde haar nog tot scherper ergernis om die zuster.

Clementine, op haar knieën voor den schoorsteen, blies en blies, veegde haar gezicht af waar de tranen overstroomden en blies weer. Anne zag de twee uitgeloopen zolen van haar pantoffels en de twee scherpe bekkenbotten, die een glimmende plek hadden gemaakt aan twee kanten van haar zwarten satinetten rok. Een zenuwachtig plapperend vuurtje overwon eindelijk den rook.

Clementine stond op.

'Nu eerst brandewijn en een dot voor het kind.'

Constance zei niets. Zij had nauwelijks gegroet. Anne deed de baby zijn schapevachtje af. Roze bloesemblaadjes vielen uit de plooien en uit de capuchon. Het kind bewoog niet. Het lag in zijn moeders armen, zijn oogjes even geopend op twee streepjes blauw, het donkere kuifje rechtovereind.

Toen glimlachte Constance toch.

'Hij is lief', fluisterde zij en David pochte dadelijk:

'Hij huilt nooit. Hij is als zijn vader. Hij lacht, maar huilen, ho maar. Daar doen we niet aan. Daar houden de meisjes niet van. Je hoort hem nooit.'

Constance kende David vanaf den dag dat hij geboren werd. Zij had hem naar de kerk gedragen, toen hij gedoopt werd. Zij had hem leeren loopen aan den leiband.

Constance nam hem scherp op.

David lachte en praatte even druk als vroeger, maar er was toch iets anders in hem. Zij keek naar zijn oogen, zijn handen, zijn vel. David was bang. Dat was het. David was bang. David vreesde voor zijn kind.

Zij liet haar horloge dansen aan den ketting. Zij hield het klokje tegen zijn oortje, zoodat de baby het beestje, dat erin woonde, tik tak kon hooren zeggen. Maar de baby bewoog niet. Hij lag stil, keek plechtig in het rond en liet zich wiegen.

‘Hoe hulpeloos...’ zei Constance, en haalde de kristallen glaasjes voor den brandewijn uit dekast, ‘en te denken dat wij allemaal zoo geweest zijn.’

‘Waar is het groene trommeltje met de kandij?’

Clementine had gelijk. Dit eerste bezoek van een jonggeborene was een groote gebeurtenis. Maar zij had toch het herderinnetje niet moeten aansteken. Dat was misplaatst.

Neen, in zoo'n teer hulpeloos kind school geen gevaar. En bovendien was het niet gezond. Net een verlept bloemetje. Stakker zoo'n kind.

Nee, wat ook de verandering in Clementine teweeg gebracht mocht hebben... dit niet. Dit was schuldeloos. In de afwezigheid van haar zuster voegde Constance zich weer naar het leven, dat zij simpel wist: drie volwassenen rond een kind, pratend over visschersbooten, schapen, lammeren en wijn, over de beste methode voor het planten van granaatappelboomen, over het opkomen van het winterkoren.

Clementine in het donker van den deurpost keek en luisterde onopgemerkt naar de anderen. Haar blik glansde over hen heen naar een ander leven, dat voorbij was. Zij wist: het was háár zoon, die daar lag in den schoot van die vreemde vrouw. Hij was van haar weggegaan, maar verloren had zij hem nooit, omdat haar bitterheid zich niet tegen hem gekeerd had. Hij was teruggekeerd. Maar die vreemde vrouw had er niet moeten zijn. Die was koppig en hield zich staande, tegen den wil van Clementine in.

De oude vrouw glimlachte spottend. Wacht maar, zei ze, wacht maar, wie de sterkste is op den duur...

En zij luisterde naar de woorden van liefkoozing en teederheid, die de kern van het wonder niet raakten en die haar toch deden beven van niet te verkroppen jalousie. Toch raakten die woorden hun beider wonder niet, want de kern lag bij de berken en de fresia's, bij de anemonen en de regens, bij de heuvels en de beken, tusschen de wortels van den wijn.

Clementine trad naar voren in den lichtcirkel van de lamp.

'Hier is brandewijn, brood en worst. Wij zullen drinken op zijn geboorte.'

Constance schonk de glazen vol. Zij zwegen. Dit was een gebeurtenis. Het was toch wel goed, dat het herderinnetje brandde.

Clementine doopte een stuk brood in den brandewijn, maakte het fijn tusschen vinger en duim en bond het papje in een stuk satijn, dat de kleur had van verdorde theerozen. Zij stak de fopdot tusschen baby's zachte zuiglipjes. Zijn mond vouwde zich naar den vorm van den broodbal; het kind was voldaan. Het sabbelde en smakte. Twee ronde, verbaasde oogen sloten zich weer.

Constance had haar leunstoel weggeschoven uit den lichtcirkel. Zij had het stuk theerooskleurig satijn herkend. Een lap van Clementine's trouwjapon. Zij klampte de handen rond de leuningen van haar fauteuil. Haar glas bleef onaangeroerd op tafel staan. Hier werd kwaad gedaan.

Maar waar stond Anne, aan háár zijde, of aan Clementine's kant?

Wat dacht en wilde die vreemde vrouw uit een heel ander deel van ons land? Kunnen wij ooit vreemd vertrouwen? Constance wist van niet. Wij hadden geen vreemd noodig in ons dorp.

David. David, dat was wat anders. David was van hier. Hij was één van ons. Wij hadden hem geboren zien worden. Constance had hem koekjes en aardbeien gegeven toen hij klein was en bij

zijn bedje gezeten toen hij kinkhoest had. Nee, in David lag zekerheid. David was van hier.

Anne reikte Constance haar glas aan. De bevende hand van de oude vrouw morste den brandewijn in haar schoot. Over het glas heenkijkend ontmoette zij Anne's oogen, donker en zeer zacht van treurig zijn. Wezenloos tuurde Constance naar het blauw van het kristal. En dronk niet en zag niets dan blauw. Ik ben hiervoor te oud, veel te oud, klaagde zij in zichzelf. Al die dingen hadden moeten gebeuren toen ik jonger was, toen ik me nog verzetten kon. Maar nu... ik weet niet eens wat er eigenlijk gebeurt... of verbeeld ik mij maar dingen, en gebeurt er eigenlijk niets?

Het glas hing scheef in haar hand. Zij merkte het niet.

...'Zoodat, toen wij het net ophaalden er toch een kanjer van een inktvisch in zat! Yves hield hem met zijn grijparmen boven de houtskoolpotten tot het siste...'

Clementine hing aan Davids lippen.

'En was hij zwart, David? Was hij erg zwart?'

'Zoo zwart', zei hij, en nam een teug brandewijn, 'zoo zwart als de zonde.'

Hij likte genietend zijn lippen af. Constance doezelde weg. Zij voelde zich verzinken in een schemering, die zij sedert eenigen tijd steeds nabij wist. Een zachte, troostende schemering, die zij toch vreesde. De lamp hing als een bleeke bol midden in de kamer; drie witte kinderbalonnen schommelden erom heen. Dat waren de gezichten van Clementine, Clementine de heks, David, David den betrouwbare, en van Anne. En Anne?

De oude vrouw rechtte haar rug. Waar ging het gesprek over? Zij moest zich doen gelden. Zij moest iets zeggen, waardoor zij allemaal naar haar kijken zouden. Maar wat? Wacht, het gesprek ging over de prijzen van de visch, over roggen; garnalen en inktvisschem. David beloofde aan Clementine een zeepaling.

‘En zoo dik als mijn arm met biceps en al. Geen haar minder. Daar kun je op rekenen.’

‘Oh David’, zuchtte Clementine, ‘Oh David en zij gichelde en keek verlegen neer in haar schoot.

Davids glas was leeg. Constance stond op en vulde het bij. Zij trok haar stoel terug in den lichtcirkel.

‘Drink jij heelemaal niet Anne?’

‘Ik durf nog niet...’ Verbeeldde Constance het zich of gleed haar blik schichtig naar Clementine?

‘Ik herinner me, dat in mijn jeugd...’, Constance's dunne stem zeurde door, dun en schril, met telkens een gat van stilte. Zij wist zelf niet wat zij zei, waarom zij zoo lachte. Zij kon zelfs niet meer ophouden met lachen en de tranen biggelden langs haar wangen. Haar maag kneep samen en in haar ooren was een geruisch als van een waterval. Oh ja, dat was de waterval van Schaffhausen.

En toch wist zij door alles heen: Clementine drinkt te veel en Anne is bang voor Clementine. Ik moet oppassen, dat mijn zuster niet verraadt van dien brief. Hoeveel zegels zaten er ook weer op? Och ja, vijf. En de wijze waarop zij naar David keek was schaamteloos.

En die domme, hooguitslaande gichel. Onteerend was dat. Sylvester had gelijk. Zij moest haar zuster van nu af aan van de menschen gaan afhouden. Zij zou hen beiden in opspraak brengen.

Er was iets met Clementine.

Iets raars, wat Maman trouwens altijd gevreesd had.

‘Je sprak over zeepalingen, David. Nooit heeft iemand die weten te vangen als een Noor, een zekere Trygveh Andalsnos. Dat is een mooie naam, vooral wanneer je hem langzaam zegt: Trygveh An-dals-nos. Hij kwam iederen zomer hier met zijn zeilboot, de Ole Per.’

Het zalige uitspreken van dien naam. Zij kon heen en weer wiegen in haar stoel en dien naam zingen. Tryg-Veh, Tryg-Veh... Trygveh, een crescendo van herinneringen, een opkomend getij.

Hier in deze kamer had zij na het vertrek van Clementine gesmeekt: 'Vader, laat mij dien Noor. Vader, als je iets om me geeft, wanneer ik je kind ben, laat mij dan trouwen met dien Noor.' Zij had haar vader gesmeekt, zij had hem vervloekt. Ja, zoo sterk was zij geweest in haar liefde, dat zij haar strengen vader had durven vervloeken. Mijnheer pastoor had haar geholpen.

'Laat het kind...' had hij geraden. Beter arm dan... en hij had zijn schouders opgehaald, vermoeid door den koppigen weerstand van de grondbezitters, triest door de leegheid en wanhoop, die hij te lezen wist in de wrokkende oogen hunner ouder wordende dochters. Dochters die week na week harder naar de kerk liepen, en die hij, vroomgeloovige, die hij toch was, er niet wenschte.

Maar Papa had niet toegegeven. Na den dood van mijnheer pastoor, toen zij het verzet alleen te voeren had, was haar opstandigheid vervloeid tot resignatie en haar resignatie tot vergetelheid. Trygveh was niet teruggekomen. Was ook hij haar vergeten? Of had zijn roekeloos varen hem toch den dood gebracht? Er kwam nooit meer bericht. Ook was Clementine terug gekomen, en dat scheelde veel.

'Neem nog een klont kandij, Anne. En Clementine, schenk Davids glas nog eens vol. Maar die Noor kende onze kust beter dan onze eigen jongens. Hij was roekeloos, hij schoot in zijn boot door grotten en stroomversnellingen. Hij woonde bij een waterval, zei hij. Die heette de waterval van Schaffhausen. Je moet dat uitspreken met de nadruk op vàn. Hij ving meer dan één van onze jongens, en veel meer dan jij, David.

Hij was een uitverkorene onder de menschen, en hij beminde mij met heel zijn hart.'

Constance's oogen fonkelden groot en donker in haar glimmend gezicht, waar de donkerbruine lijnen in haar tanige gelaatskleur iets sombers en verwordens aan gaven.

Zij zweeg en veegde de tranen uit haar oogen.

Zij moet vroeger mooi geweest zijn, dacht Anne. Waarom lachte David? Geloofde hij haar soms niet? Ach David, Trygveh heeft mij nooit vergeten. Hij is een machtig man in een ver land. Hij heeft me een mantel gezonden, die de kleur heeft van winterviolen onder sneeuw, en een bruidssluier van perzikbloesemroze gaas. Zijn vogel Abenezar brengt mij geschenken op een geheime plaats in het bosch, alleen bekend aan hem en mij.

Dat wist je niet, hè David?

Ik kan het je ook niet zeggen, want zijn land is een somber land en zijn onderdanen zijn bloeddorstig. Als zij wisten dat hij een jonkvrouw liefheeft uit een verre streek, dan zouden zij hem onthoofden met het gruwelijk zwaard Hardolibib en mij zijn bloedend hoofd zenden in een gouden schrijn.

Al die dingen wist je niet hè David! Dat had je nooit van een stille oude vrouw gedacht. Zoo is het leven, mijn jongen.

Anne voedde haar kind. De lamp wierp sombere schaduwen over haar aandachtig voedende lichaam.

Jouw lichaam heeft zich nooit verdeeld, Constance. Waarom had mijn zuster dat gezegd? Kende zij dan geen medelijden?

Nee, nu ben ik geworden wat de oude pastoor het meest voor me gevreesd heeft, een extatische oude vrouw, bezeten van eenzaamheid, pochend over een jeugdliefde om een armoede te verbergen, die ondraaglijk geworden is.

Ach, zij wist het wel. Zij zag zichzelf nog wel zoo als zij was. Jarenlang had zij zich in haar stilte ingemetseld als een oester in een schaal. Een kind had die schelp geopend en haar getoond wat zij was: waardeloos, kwetsbaar. Haar tastende hand sloeg tegen het glas, dat op den tegelvloer aan scherven brak. Een stilte, waarin alleen het kind zoog.

De doode dingen in de kamer leken zich uit te schudden in die stilte als grauwe hoenders. Een schaduw gleed over den cupido, een briefkaart viel uit den spiegel.

De klok sloeg vijf.

In hun aller leven was een periode afgesloten.

Het oude was dood.

Het nieuwe begon.

Begon met de zachte, volkomen beheerschte woorden van Clementine:

'Ik ben besloten dit kind tot mijn erfgenaam te maken.'

De lamp walmde. Een nachtvlinder was over de pit gevlogen. Een beetje zwart poeder viel op het tafelkleed.

Zij hadden zich verdeeld.

In twee partijen stonden zij tegenover elkander.

David en Clementine.

Anne en Constance.

De oude orde was gebroken.

De nieuwe strijd begon.

'Neem nog een kandijklontje, Anne.'

'Heel graag.'

'Mijnheer notaris zal alles regelen. Want alles moet gebeuren volgens de letter van de wet'

'Het regent.'

'Het huis valt er buiten. Dat blijft aan mijn zuster.'

Het huis valt er buiten.

Het huis viel.

Constance zag het vallen. Zij zag het huis, klein

en roze geverfd als de speelgoedboerderij waar zij en Clementientje mee speelden. Groene boompjes, koetjes, een kerk met een toren. Alles met touwtjes vastgenaaid in een doos.

Het was Clementientje, die het huis weggooide, zilverglanzend Clementientje van de vele verhalen, van de vele beesten.

Een groot zwart gat en het roze huis, dat viel, viel.

Zie je wel. Clementientje, het valt.

Er buiten. Buiten. Dat zijn de oude boomen, de wijnstokken, het vee. Buiten onder het hooge gras, in den zachten regen liggen de graven van Papa en Maman, van Oome Charles en Tante Ursule.

Maar het huis valt.

Er buiten.

En er is niemand meer, die het opvangt.

‘Het is een schitterend aanbod Anne.’

Hun lichamen liepen naast elkander voort over het pad.

‘Wij kunnen het niet aannemen.’

‘Niet aannemen? Ben je gek geworden? En waarom niet?’

‘Omdat het geen pas geeft.’

‘Geen pas?’

Dat begreep David niet.

‘Je gaat toch, hoop ik, de toekomst en het geluk van je zoon niet op het spel zetten voor... ja waarvoor eigenlijk? Voor ouwewijvengeklets?’

Anne's armen waren leeg. David droeg het kind. Het maakte haar schraal. Het maakte hem rijk.

‘Het is een groot geluk voor ons beiden, Anne. Constance en Clementine hebben niemand meer in de wereld. Het is de kleine of het klooster. Laten wij er dan tenminste de vreugde van hebben.’

Zij keek op.

‘Ik zal mij hiertegen met al mijn macht verzetten, David. Ik heb me in alles naar je gevoegd. Ik heb gezwegen wanneer je mij alleen liet. Ik heb gezwegen toen je den nacht van je zoons geboorte bij een vrouw van de straat lag. Dacht je dat ik dat niet wist? Meen je werkelijk, dat in dit dorp iets geheim blijft? Maar hiertegen zal ik me verzetten, want het is slecht.’

Zij ontmoette zijn oogen. Zij beefde. Toen zei hij die harde woorden: ‘Mijn moeder had gelijk. Nooit had ik een vrouw moeten trouwen beneden mijn stand. Wat weet jij van bezit? Wat weet jij van stand?’

‘Ik heb mijn huwelijk genoeg betreurd.’

De deur sloeg achter hem dicht. Zij leunde tegen den muur. Het kind was wakker geworden van den slag en begon te huilen.

Zij wiegde het heen en weer en luisterde naar de voetstappen in den nacht.

Zij ging naar binnen en maakte licht. Zij was volkomen kalm, maar zoo koud. Van boven het buffet keek Davids moeder haar aan. Alles in dat trotsche gezicht boven den gitten ketting leek te zeggen: Foei, wat doe jij hier? Wij zijn menschen van stand. Een innerlijke woede maakte Anne nog kouder.

‘Jou haat ik’ zei zij in de stilte.

Het vrouwengelaat in zijn eentonige grijzen bleef minachtend zwijgen en staarde over haar heen naar den anderen muur.

Anne klom op een stoel. Zij haakte het portret van den spijker. Zij sloeg het glas stuk op de punt van de tafel. Het portret scheurde ze in snippers. Hard en zonder aarzelen ging zij van handeling tot handeling, in de matelooze drift der zachtmoedigen.

‘Dit is míjn huis. Dit is mìjn zoon.’

Haar tanden klapperden.

‘Je David kan je houden. Dat stuk ellende wil ik niet meer. Ik haat hem. O God, hoe ik hem haat! Hoor je wel, ik haat hem!’

En tegelijkertijd zag zij zijn volle roode lippen voor zich en de vervloeiende lijnen van zijn jonge soepele lichaam. Zij sloeg haar handen voor haar gezicht en barstte in een wild snikken uit. Want zij wist, dat zij hem verloren had, en dat zij hem niet missen kon. Dat zij ondanks alles zou probeeren hem vast te houden, zelfs ten koste van de diepste vernederingen.

Het gordijn bolde zachtjes in den tocht en boven het buffet dreef een ovale donkere plek als een eiland. Anne staarde er naar. Vanuit dat eiland stroomde de angst de kamer in. Dikke brijachtige angst.

De angst vulde het huis.

De angst hoorde aan het huis.

Haar zoon lag in haar armen en sliep.

Zij bleef wakker en in al haar eenzaamheid en ellende wist zij toch, dat zij op dat ééne punt niet toe zou geven.

Drie vier vijf, schoppenboer.

Zeven acht negen, ruitenvier.

Constance waschte de kaarten en begon op nieuw.

Hartenvrouw, drie vier vijf.

De kaart van het huis. De kaart lag gekeerd. Dus toch. Een reis over het water en een brief. Een brief van een blonden man.

Maar tante Ursule, ik ben te oud geworden om te reizen. Het maakt me bang. Laat me hier, tantetje, temidden der bekende dingen. Het duurt niet zoo lang meer...

Klavervijf dekt schoppennegen. Een huwelijksaanzoek. Dat is Trygveh, Ursule, maar waarom kwam hij niet eerder? Ik wil niet meer... ik ben bang geworden...

Gij zult een verre reis ondernemen. Een donkere vrouw zal Uw ergernis wekken en U bedriegen.

Dat is Anne, Ursule. Ik had het inzicht der kaarten niet noodig om dat te weten. Oh God, Ursule, is er niets aan te doen? Jij hebt hier toch ook gewoond? Weet je nog, hoe je altijd onder den moerbeiboom zat?

Wees gewaarschuwd. Dat zal plaats vinden binnen drie dagen, drie weken of drie maanden.

Elf twaalf dertien. Schoppenvrouw op dertien. Dat beteekent ongeluk Constance. Het noodlot is niet te wenden. Alle bedreiging ligt in schoppenvrouw. Clementine is gelijk aan schoppenvrouw. Alle noodlot komt door Clementine. Dat weet je nu toch wel? Het geld en de opoffering van een generatie heeft ze gekost. Wie weet dat beter dan jij? Jij was altijd de dupe...

Een twee drie, ruitenvier. Geld op ruitennegen. Ruitennegen ligt gekeerd. Geldelijke verliezen mijn kind...

Ja tante. Dat beteekent Sylvester... waar moet dat heen Ursule, jij die met de geesten herkeert, kan je me niet helpen? Ik ben zoo oud...

Je moet een hoerenhoop leggen, mijn kind. Het is zondig, maar niets ontsluiert de toekomst zekerder dan dat.

De geheele toekomst ontsluierd, en de zonde koop je af met een paternoster en een kaars.

Geloof je tante Ursule, mijn kind. De dooden weten veel.

Neem je zelf als hartevrouw. Je geheele leven was aan één liefde gewijd. Wie heeft dan meer recht op de titel van hartevrouw?

Constance legde alle kaarten in een krans om hartevrouw. Krans. Bruidskrans.

Te beginnen met klaveraas van onderen.

De krans der gebeurtenissen ontsluierd van geboorte tot dood.

Met de linkerhand, - denk er aan, mijn kind, altijd aan den kant van het hart, dat is voor het fluïdum, - telde zij vanaf de onderste kaart tot zeven. Met den zonnewending mee. De zevende kaart, nichtje, leg je omgekeerd op hartevrouw. Weer zeven. Een twee drie vier vijl zes zeven. Zeven maal zeven. Zoo. Nu liggen er zeven kaarten op hartevrouw. Zeven is een magisch getal.

Constances hand beefde, toen zij de bovenste kaart om keerde.

De kaart met de zwarte beeltenis van het gekeerde huis.

Ruitenvrouw. De donkere vrouw, - Anne -, die Uw pad zal kruisen. Wees op Uw hoede!

Schoppen twee. Onaangenaamheden in hartsen liefdesaangelegenheden. Wanhoopt niet. De wraak is niet ver meer.

De wraak ligt in Uw eigen hand.

Schoppen zeven.

Haar hart stond stil. Schoppen zeven. De doodskaart. God zij ons genadig. Het einde aller dingen is nabij. Bedenk de macht van het graf.

Zij draaide de laatste kaart om. Hartennegen. Een brief van over het water. Wanhoopt niet. De liefde is U. Liefde overwint alles, zelfs het graf, mijn kind. Ach Ursule, het is alles te laat... Een schemering... Wat wil je nog meer weten, liefje? Kies er drie... Constance legde de kaarten opzij. Schoppen zeven, harten negen en klaveraas.

Zoo, Constance, nu schudden we de rest. Denk nu sterk aan wat je weten wilt. Kies een kaart met de linkerhand. Beblaas die met je adem. Leg de kaart op schoppen zeven.

Goed.

Kies nu een volgende, nichtje. Neen, niet die, die je van te voren gemerkt hebt, omdat het de liefdeskaart is. Wees niet bang, je kunt het noodlot toch niet veranderen. Niet ten goede en niet ten kwade. Alles komt zooals het komen moet. Zoo.

Langzaam keerde Constance de kaarten om.

Schoppenvrouw dekte schoppenzeven.

Schoppenvrouw dekte de doodskaart.

Schoppenvrouw.

Maar wie was schoppenvrouw?

Hartennegen onder ruitennegen.

De brief van over het water brengt voorspoed. Rijke geschenken staan je te wachten, nichtje, van je koning, je vorst.

En klaveraas werd gedekt door het plaatje met het graf. Een graf onder een treurwilg. Een weenende engel legt een krans.

Zijn de engelen werkelijk net zoo, Ursule?

Precies zoo, Constance. Het is een goedgelijkend portret.

De wraak zal tot U komen door het graf.

Zoo is het leven, mijn kind. Een komen en gaan. Ik, die al jaren dood ben, kan het weten. Het graf heeft geen geheimen meer voor mij. Leven en dood zijn gelijk. Je gaat door het leven, en dan zie je een schemering om je heen. Die schemering omvat al es, boomen, bloemen, een huis... je hoeft niet bang te zijn, Constance. Een schemering troost, die verzacht het leven... Achter alle dingen ligt de schemering... Geloof me, leven en dood zijn gelijk. Alleen wordt je doorzichtig. Dat is raar in het begin. Je bent bang je te stooten en dan glij je door alles heen. Maar dat went ook, en het is niet naar... Transparant heet dat in de taal der dooden.

Wij zullen nu aftellen wanneer. Het is altijd beter om voorbereid te zijn.

Schud de kaarten. Zoo. Leg nu maar uit. Dat wordt dus: binnen drie dagen... een twee drie, nee nog niet. Verder. Binnen drie weken... een twee drie. Nee, nog niet. Een twee drie, binnen drie maanden. Dat klopt. Binnen drie maanden zal de wraak tot U komen door het graf. Zoo rechtvaardig is het leven. De onschuld wordt ge-

wroken door een horde van engelen... Dat wist je niet, hè... geloof je tante Ursule...

Een hoerenhoop, dat is onfeilbaar. Maar het is een zware zonde, Constance. Ga nu naar de kerk en brand kaarsen voor de heiligen en een dure voor de maagd Maria. Zij zal je vergeven, want zij is zelf door zooveel heengegaan. Misschien heeft zij zelf ook wel eens een hoerenhoopje gelegd, wanneer Jozef niet keek. Wie zal het zeggen? Wat weten wij van onze heiligen af? Het waren toch menschen...

Ja, zoo sterk zijn de banden van het bloed. Na al die jaren van eenzaam dood-zijn kon Ursule nog den weg naar het aardsche bestaan van haar nicht terugvinden en haar dienen met inzicht en raad. En zij hielp haar zoo goed als in haar vermogen lag.

IX

Verweg in de bosschen liep Clementine, haar hoofd in een wollen doek gewikkeld. Zij had een stok in de hand, die het binnenste was van een paraplu en daarmee sloeg zij op het pad, dat hard was en glad van de dennenaalden.

Zoo nu en dan was er geritsel in de struiken.

Dan zei Clementine: ‘Ga weg, al jullie konijnen, marters en eekhoorns. Ga onder mijn voeten vandaan jullie sprinkhanen, torren en rupsen. Ik mag niet gezien worden in het bosch.’

In haar hand zwiepte de wandelstok tegen de struiken om de dieren bang te maken.

Dan ging ze op den berm zitten om uit te rusten. Zij spreidde haar zakdoek uit op het gras en vouwde haar handen om haar knieën.

Een kleine jongen in een lichtblauw pak kwam naar haar toe en reikte haar een rood houten speelgoedtreintje.

‘Dank je wel, dat is heel vriendelijk van je. Daar kunnen we mooi mee spelen.’

Maar toen zij haar hand uitstrekte, toen was er alleen maar haar hand in de lucht en om haar heen ruischten de boomen.

Toen ging zij maar verder tot zij aan een korenland kwam. Zij merkte niet, dat ze haar stok had laten liggen op den berm van den weg.

Er bewoog iets groots, iets zwarts en bottigs daar ginder in het koren. Het was bovendien geruischloos als een geest.

‘Spook’, zei Clementine kwaad, ‘wiens geest ben jij? Ben jij soms de geest van mijn gestorven zoon?’

Maar er kwam geen antwoord. Alleen het plapperen en dansen van vodden in den wind.

Zij sloot haar oogen van angst en beroerde voorzichtig de mouw van een jas.

‘Je kunt je moeder wel een hand geven na al

die jaren. Je hoeft niet zoo eenkennig te doen.'

In de mouw bevond zich alleen een kille leegte en in die leegte bevond zich een stok.

De vogelverschrikker ging door met de musschen en de spreeuwen weg te jagen, maar zei niets terug. Hij stond te schommelen in den wind en luisterde zelfs niet.

'Je bent nog net zoo onhebbelijk als vroeger', zei Clementine kwaad.

Daarna ging zij verder tot zij aan een karrepad kwam, waar de klaver bloeide tusschen de wagensporen. Het pad verdween weer in het bosch. Dieper en dieper daalde het af tusschen twee hooge bermen. Boven haar hoofd ontmoetten de toppen der dennen elkander en over het pad huiverde de koelte en lag de schemering van een kelder.

Een hond schoot tevoorschijn uit het pijpkruid langs de greppel. Zij dacht aan andere dingen en was niet voorbereid op gevaar.

Toen de hond naar haar toesprong sloeg zij naar hem met haar stok. De stok was er niet meer en zij tuimelde voorover in de greppel. Zij probeerde rechtop te gaan zitten, maar de greppel was te nauw. Ook herinnerde zij zich niet goed meer, hoe zij daar kwam en wat zij daar wilde doen. Zij begon te praten met de stilte op een booze, kribbelige toon.

'Stilte' zei ze, 'dat is nou ook wat moois. Dat is nou alles goed en wel dat je zoo stil bent, maar nou moet er wat gedaan. Ik kan zoo niet blijven liggen, dat moet je zelf inzien.'

Zij keek naar boven en zag den bruinen hond, die naar beneden keek met hangende ooren en een kwispelenden staart.

'Clementine' zei de oude vrouw hardop, 'die hond heeft je naar beneden gegooid en nu kwispelt hij met zijn pluimstaart. Dat had die hond niet moeten doen.'

Het stemde haar toch tot groote tevredenheid en zij ging gemakkelijker liggen tusschen de kruiden van de greppel.

‘Er groeit hier kruizemunt’, zei zij tot den hond. Toen viel zij in slaap.

Het was al bijna donker toen Simon Vrachtrijder langs kwam met zijn kar en haar vond. Het piepen van de wielen had haar wakker gemaakt.

‘Wel ouwe, wat doe jij daar nou?’

‘Ik lig hier op mijn rug als een tor’, zei de oude vrouw kwaad. ‘En niemand zet me overeind.’

Zij strekte haar armen uit en met een forschen ruk trok hij haar rechtovereind op het pad.

‘Klim nou maar op mijn wagen, dan rijd ik je naar huis.’

Maar hij moest haar tillen om op den bok te komen. Daar zat zij stil en inééngedoken naast Simon Vrachtrijder. De boomen gleden langs haar heen en verdoezelden in den nevel. Tegen den avond werd de wereld blauw. Het paard bewoog zijn ooren en tusschen die ooren lagen twee boerderijen, een boompje en een hooiberg.

Gek, dat huizen zoo klein konden worden, dat een paard ze tusschen zijn ooren kon dragen. Wat ging zoo'n beest daar nou mee doen? Verkoopen? Mocht wat, als paard zijnde deed je niets met geld.

Clementine wilde dat aan Simon Vrachtrijder vragen, maar die staarde recht voor zich heen en floot een melodie tusschen zijn tanden. Hij had een wit gezicht waar met zwarte letters verboden toegang op geschreven stond. Artikel 461 strafwetboek.

En toen Clementine weer naar de ooren van het paard keek waren de boerderijen er niet meer, alleen lucht.

‘Houtekop’, zei Clementine tegen Simon Vrachtrijder, en stak haar tong uit, ‘leelijke houtekop.’

Die hoorde niets en ging door met zijn lied, dat half geneuried, half gefloten werd.

De boomen liepen nog langzamer dan straks, zeker omdat ze in het donker niet goed konden zien. En als een boom valt, dan valt hij hoog. Oppassen dus.

Met dat paard was het ook niet pluis, want die droeg nu de maan op zijn kop en dat betaamt een behoorlijk opgevoed paard niet.

Clementine wilde er net wat misprijzends over zeggen tegen Simon Vrachtrijder, die toch verantwoordelijk was voor het gedrag van dat paard, toen zij bedacht, dat zij haar paraplu vergeten had. Zij trok met een plotselingen ruk aan de teugels en het paard stond stil.

‘Wij moeten dadelijk terug, want ik heb mijn paraplu verloren. Waar is mijn paraplu?’

Zonder een woord te zeggen gaf Simon het paard een tikje met de zweep en de boomen begonnen weer te loopen.

‘Ik wil mijn paraplu...’ klaagde Clementine droef.

‘Ik wil mijn paraplu... Ik durf niet thuis te komen zonder mijn paraplu... Mijn zuster zal mij slaan. Ze was toch al zoo kwaad vanmorgen.. Zij zei dat ik een dief was, en als ik nou thuis kom zonder paraplu, zal ze me zeker slaan...

‘Je had geen paraplu. Lig niet te ouwehoeren.’

De oude vrouw huilde stilletjes voor zich heen.

‘Ik wil mijn paraplu. Ik wil mijn paraplu. Geef me nou mijn paraplu...’

Zij was verloren temidden van blauwe nevels, waar gouden sterren in dropen. Wanneer zij haar oogen afveegde werden het weer kleine sterren en dan zwollen zij op tot kokkerds en dan werden het sprietende ballen, die begonnen te druipen. Gek was dat. Weer keek zij naar de boomen. De boomen gleden geluidloos langs den wagen. Het waren plechtige boomen, die te lang en

te donker waren voor een gesprek. Een alleenstaande cypres zei goedenavond. Die gaat mijn paraplu halen, dacht Clementine en was getroost.

'Het hindert niet,' zei ze tegen Simon Vrachtrijder, 'mijn paraplu liep net langs, die komt wel thuis.'

Het paard droeg nog steeds de maan tusschen zijn ooren, maar de boomen liepen niet meer langs, die hadden zich verscholen in het donker en lagen nu op de loer.

Clementine legde haar hand op de knie van Simon. Die zei nog steeds niets. Hij staarde voor zich heen in den diepblauwen avond, dacht aan zijn borrel en floot tusschen zijn tanden. Maar zijn knie was warm en rond en zoog allen angst in zich op.

Dichter schoof Clementine naar Simon toe. Zijn blauwe werkkiel rook troostend naar tabak en pepermunt. Oome Charles rook ook naar pepermunt. Hij had een rond nikkelen doosje. Als je op een onzichtbaar knopje drukte dan vloog het dekseltje open en in een holletje lagen roze en witte pepermuntjes.

De wagen hobbelde en piepte voort. Het paard schudde weer met zijn ooren; het hielp niet, de maan klom tusschen de ooren uit maar liet zich dan weer zakken. Net een spin.

De maan lag in een oorenwieg en liet zich wiegen. Geef die maan ongelijk. Op en neer, op en neer. Heen en weer en sujadodeinedon. Oome Charles moest de maan maar in slaap zingen, dan had dat arme paard er ook minder last van. En de schemering viel over den geur van suikeren pepermuntjes, over de maan, die gewiegd werd, over een kinderblik, zoo blauw als de nacht, en ergens klaaglijk nog, over de pijn om een verloren paraplu... Clementine sliep.

'Je bent thuis', zei Simon Vrachtrijder, en zette

haar neer onder den kersenboom. De wagen reed door. De wielen piepten, eerst hard, toen zachter, verstomden tenslotte.

Clementine wilde er juist achteraanhollen om naar haar paraplu te vragen toen een gestalte zich los maakte van het donker onder de boomen en een hand op haar arm legde.

'Clementine ik ben het. Davids Anne.'

'Heb je mijn paraplu soms gezien? Die zou langs komen.'

'Nee Clementine, ik heb je paraplu niet gezien. Ik wilde je spreken. Alleen. Zonder David en zonder Constance. Daarom wachtte ik hier op je.'

'Waarover dan?'

'Ik wilde je spreken over wat je gisteravond gezegd hebt. Waarom doe je dat Clementine?'

De oude vrouw slikte. Eerst dat griezelige paard en nu dit weer. Wat werd er nu weer van haar verwacht?

En opeens begreep ze.

Niets laten merken. Je leefde in twee werelden.

De één en de ander.

Zij kwam uit de één en stapte over op de ander.

Niets laten merken. Voet bij stuk houden. Het was háár zoon. Het was háár grond.

'Waarom ik dat doe?... Ja... waarom doe ik dat eigenlijk? Ik weet het niet.'

'Wij zijn geen familie van je. Ik ben zelfs niet eens van het dorp...'

'Nee, niet van het dorp...' Zij nam Anne vijandig op.

'Je bent vreemd. Je bent een indringster. Je bent een gemeene indringster. Een gemeene indringster, die aast op mijn rijkdom.'

'Waarom laat je alles wat je bezit na aan den zoon van een indringster? Is het om David? Wat wil je van David? Je stond hem op te wachten in zijn boomgaard, toen we hier aankwamen. Ik heb

je wel gezien. Je hebt mij aangekeken... en sedert dien is David nooit meer als vroeger tegen me geweest.

Is het om David of is het om het kind?'

'Euh', gichelde Clementine, 'euh, euh, euh, misschien was het om David, misschien om het kind, misschien om beiden. Wie zal het zeggen?'

'Clementine, ik heb het recht dit te weten...'

'Recht, recht, wie praat er over recht? Een kale luis ben je, ik heb medelijden met je toestand en ik schenk je een vermogen. Dat praat over recht? Een luis ben je, een kale luis, een kale...'

'Ik wensch je vermogen niet. Ik weiger je grond. Hoor je Clementine? Ik weiger je grond. Ik weiger je geld. Ik weiger. Zoolang ik leef, wordt mijn zoon geen eigenaar van jouw gronden.'

'Je weigert mijn gronden? Jij luis... kale stinkende luis...'

'Clementine, waarom deed je vergif in mijn melk? Wat had ik je voor kwaad gedaan?'

De wind ruischte door het riet. Een nachtegaal begon te zingen. En zweeg weer. Clementine legde een bevende hand op Anne's arm.

'Je wist het? Je hebt het aldoor geweten? Waarom heb je niets gezegd.'

'Ja, ik wist het.'

Weer begon de nachtegaal, hooger ditmaal, zekerder. En water kabbelde tegen het riet.

...'Is het daarom dat je niet wilt... ben je bang?'

Het was zoo donker, dat zij elkaar niet konden zien. Beiden luisterden zij naar het kolken van het water en wisten niet dat zij het hoorden.

'Nee, niet daarom.'

'Waarom dan?'

'Om de bloedvloek.'

'De wat?'

'De bloedvloek... omdat dat land aan je zoon

moest toebehooren. En je zoon was een moordenaar.'

'Mijn zoon een moordenaar?'

'Iedereen in het dorp weet het. Mijnheer pastoor, mijnheer notaris, vraag maar wie je wilt. We hadden niets willen zeggen, maar het is toch beter dat je het weet. Je zoon was een moordenaar.'

Een moordenaar?

Het zei Clementine niets.

Nou ja, goed, iedereen is een moordenaar. Een moordenaar, dat is iemand, die een ander dood slaat. Waarom is een slager dan geen moordenaar? Omdat hij geen mensch maar een beest dood slaat? Maar dat is veel erger, want een dier kan zich niet verdedigen en weet niet waar het over gaat. Neem mijnheer pastoor. Mijnheer pastoor was een goed en eerlijk man, dat zei iedereen. Maar hij had toch maar die adder doodgeslagen met een stok. Hij was er nog op blijven meppen toen het beest allang dood was.

En waarom had hij dat gedaan?

Hij was niet bang voor adders.

Zoo maar, om iets dood te slaan.

Ja maar, dan was mijnheer pastoor ook een moordenaar. En zijzelf. Zij had een aftreksel van aronskelken aan Anne te drinken gegeven in haar melk. Want Anne stond haar in den weg. Haar rol van levengeefster afgeloopen, had zij slechts te verdwijnen. Tien druppels en safraan en suiker.

Toch zou niemand er over denken haar een moordenares te noemen. Zij was een eerbare oude vrouw.

Als Anne doodgegaan was, zooals haar opzet geweest was, dan zouden de menschen gezegd hebben: Overleden in barensweeën. In dat geval was zij dus geen moordenares, zoo min als mijnheer pastoor met zijn adder. En nu Anne springlevend voor haar stond te ademen was er

heelemaal geen sprake van een moordenaar.

En wat haar zoon betrof, hoe kon een kind in de wieg een moordenaar zijn?

Maar voor haar oogen zweefde het beeld van het portret met het lage voorhoofd en de uitstaande ooren. Zij voelde zich zoo verlaten, dat zij niet meer wist wat te zeggen, of wat te doen. En als Anne het tegen de politie zei, wat dan? Zij moest niet zoo vreeselijk beven, dan dacht die kale luis nog dat ze bang was.

En ze was niet bang.

Heelemaal niet bang.

'Goed, goed', zei ze sussend: 'Ik ben een moordenaar, mijn zoon is een moordenaar, mijnheer pastoor is een moordenaar. Het spelletje van moordenaar. Wie is hem? Maar wat heeft dat te maken met het goed? Het graan heeft toch niet gezondigd en de wijnen niet en de abrikozen niet?'

In de stilte van den lentenacht zei de jongere:

'Het land van een moordenaar is moordenaarsland. Er ligt de bloedvloek op moordenaarsland.'

De maan wierp lichtflonkeringen over een zwarte zee. De boomen stonden zwart tegen den hemel. Zwarte gedachten in een zwart land.

Ongezien de ééne door de andere sloegen de beide vrouwen een kruis.

'Ik had je dit niet moeten zeggen, Clementine... Het zijn geen dingen, die hardop gezegd moeten worden... vergeef mij, maar wat kon ik doen?'

Waar het begrip moordenaar langs de oude vrouw heengegleden was, daar trof bloedvloek doel.

'De bloedvloek? Over mijn gronden? Mijn mooie gronden? Maar dat kan niet... je weet niet wat je zegt...'

En al dien tijd wist zij, dat het waar was. Daarvoor had mijnheer pastoor haar bij zich laten komen. Het gezicht, dat in de holte van haar hand

gelegen had, was hetzelfde gezicht dat haar wrokkend begluurd had vanuit den hoek van een sombere kamer in de Landes.

Dat had in den brief met de vijf zegels gestaan.

Daarom was Constance zoo raar geworden.

Daarom had Maria geweigerd haar brood te verkoopen.

Daarom keken de menschen haar na op straat.

Dat was het.

En al het andere... was niets.

Daarom was het roode treintje terug komen rijden uit de eeuwigheid.

Als een aanklacht.

‘Geloof me, Clementine, ik heb je geen leed willen doen. Niemand wilde je de waarheid zeggen, maar mijn zoon is zoo klein en zoo hulpeloos, en David begrijpt die dingen niet David zegt, dat de bloedvloek niet bestaat.’

De bloedvloek.

Bloed dat opborrelt uit den grond en de planten doet verrotten.

Stengels en stammen purper kleurt.

Bloederige kwijl, dat de aarde vervangt, zoodat alle gewas verslijmt.

Daarna de verdorring tot alles van binnenuit verkoold is.

En dat zou niet waar zijn?

Daar durfde David mee te spotten?

Het was het eenige ware in een wereld, die Clementine altijd gevreesd had. Dat en den duivel en het ongeluk, dat je altijd vervolgt en loert en aanvalt tot je eindelijk verslagen bent en rijp voor de hel. Dat was het leven. Dat was de waarheid.

‘Beloof me Clementine, dat je dien grond niet zult laten overschrijven op mijn zoon? Je wilt toch geen kwaad?’

De bloedvloek over haar land. Het einde van haar akkers, het einde van haar boomgaarden, het einde van haar wijn.

Wat viel er dan nog over te schrijven?

Zwarte stinkende brij, waar torren door kropen en bloedzuigers vet in werden. Een zwarte uitgestrektheid, waar een bloederige regen over viel, dag in dag uit, en geen licht aan den horizon.

Dat kon je iemand niet aanbieden. Dat gaf geen pas.

De menschen uit het dorp zouden je nawijzen met den vinger en zeggen:

'Die ouwe zottin heeft niks dan zwarte brij nagelaten. Toen het testament geopend werd liep er een dikke zwarte pap uit, zoodat mijnheer notaris zijn handen moest gaan wasschen onder de kraan.'

Nee, de menschen zouden lachen en zeggen: 'Nou, dat is me ook wat moois.'

En mijnheer notaris zou haar misschien wel aangeven bij het gemeentehuis en dan kwam zij in het gevang. Dat kon niet. Je moest aan je goeden naam denken. Daar had Anne gelijk in.

'Ik beloof het je... Ik heb je altijd gehaat, maar ik beloof het je.'

'Zweer je het bij den Almachtigen God?'

En de oude vrouw richtte zich hoog op op haar teenen, stak een hand op met uitgestrekte vingers en voelde zich gewichtig en gelukkig toen ze, naar boven kijkend naar een hemel, waar wit de maan in draalde, de woorden uitsprak:

'Ik, Clementine Sanzacos, ik zweer bij den Almachtigen God mijn gronden niet over te doen schrijven op den zoon van David en Anne!'

'Zoo is het goed. Je bent toch niet boos op me, Clementine?'

'Wel nee kind. Maar je hebt me noodeloos opgehouden. Je begrijpt, met dien bloedregen, dien we nu gaan krijgen, moet ik mijn paraplu hebben en die heeft Simon Vrachtrijder gestolen.'

Toen hoorde Anne een geritsel naast zich, alsof een korhoender opvloog uit de jeneverbessen.

Meer niet. Zij stond alleen op het pad. Om haar heen waren wolken en flarden maanlicht en dreigende bergen. De zee gromde tegen de rotsen. Beneden zich zag zij in haar eigen huis een licht opgaan.

David.

David, die was teruggekomen. Een eed verbrak je niet. Het land zou niet worden overgeschreven. Zij was de sterkste geweest. Zij zou nu naar huis gaan, haar hoofd op zijn knieën leggen en zeggen: David, laat het weer goed zijn tusschen ons. Wij zullen samen werken. Wij zullen alles samen doen, maar laat het weer goed zijn tusschen ons.

Het huis lag blauw in het maanlicht. Tevreden en rustig samengekropen rond zijn oranje venster. Vreemd, zoo levend als dat huis was.

Aan de baai lag het visschersdorp. Een witte huizengroep rond dansende booten. Het waren gewone huizen door menschen gebouwd van steen en van kalk om in te eten en in te slapen.

Maar hun huis was als een dier.

Een dier dat ademde en liefhad.

Ja, of haatte.

En zij stond daar alleen in de bergen en er was geen band tusschen haar en het huis.

Als David zijn hand op een muur legde, dan voegde het huis zich naar zijn liefkoozing. Maar wanneer zij het huis tot zich riep dan verweerde het zich en werd een steenklomp.

David en het huis vormden een geheel. Zooals een man met zijn hond.

En haar zoon?

Haar zoon was een wapen waar zij haar man en haar huis mee dwingen kon.

Dwingen tot gehoorzaamheid.

Dwingen den rechten weg van den plicht te gaan.

Zooals dat behoort.

Misschien waren David en dat huis wel den rechten weg van den plicht gegaan, hoewel het zeer te betwijfelen blijft, wanneer Anne niet gestruikeld was over een boomwortel. Zij viel en schaafde haar knie. Zij ging aan den berm van den weg zitten en wreef over haar been. Zij huilde zachtjes voor zich heen, omdat zij geschrokken was en omdat de schaafwond pijn deed. Daarna huilde ze omdat ze moe was en toen omdat ze nooit den moed had, na wat ze gedaan had, naar David toe te gaan.

Toen zag zij een hand op het pad liggen Een hand met gekromde vingers. Zij wist meteen dat het Clementine's hand was en dat de boomwortel, waar ze over gestruikeld was, Clementines arm moest zijn. De rest van het lichaam was verborgen door de jeneverbesstruiken waar het in weggezakt was. Wat lag die arm stil, geen vinger bewoog.

‘Clementine, ben jij dat?’

Stilte.

‘Clementine, wat is er dan? Ben je ziek?’

Stilte.

‘Clementine, oh Clementine!’

Stilte.

En daar in het donker, bij het roerlooze lichaam van Clementine Sanzacos huilde Anne, huilde ze, zooals ze nooit in haar leven meer huilen zou, zelfs niet bij den dood van haar kind. Zij huilde over de mislukking van haar leven, over verlatenheid en over haar bitterheid en over dat namelooze leed, dat in ieder van ons woont en dat nog nooit iemand een naam heeft weten te geven.

Zij huilde tot zij leeg was van binnen en toen trok ze de oude vrouw uit de jeneverbesstruiken en legde haar midden op het pad. Lang en dun was ze in het maanlicht en de nachtegaal begon weer te zingen.

Zij moest hulp halen.

Zij durfde niet te roepen omdat de bergen zoo griezelig een menschenstem weerkaatsen. Zij durfde niet naar David te gaan en nog minder naar Constance.

Clementine zou wel dood zijn. Niets dat leefde was zoo bewegenloos. Waren het haar woorden, die de oude vrouw gedood hadden? Had zij niets moeten zeggen?

Zij ging naast Clementine op den grond zitten en dacht. De maan bescheen Clementine's gezicht met een wit licht. De oogen waren gesloten en het was als lag een spottende glimlach verstard om de dunne lippen. Het haar pluisde onder den afgegleden hoofddoek uit en woei zachtjes heen en weer op den wind.

Er was geen wrok meer in Anne. Ook begreep zij niet meer waarom zij zoo gehuild had. Vanaf haar kinderjaren had zij immers geweten, dat het nutteloos is tegen het leven in te gaan? Het is de wind, die beslist, of het water. In ieder geval iets onnoemelijk vers, dat de wolken drijft en de dorre bladeren en den regen. Dat de bergen gevormd heeft en de visschen, de anemonen en de wolken. Dat jou vormt en kneedt naar zijn inzicht.

Want wat had die oude vrouw gewild? Wat wilde zij zelf? Het eenige wat ons overblijft is teederheid, zachtheid voor elkaar. Zij strekte haar hand uit om even, zacht, te streelen over het pluizige haar van Clementine Sanzacos. Haar vingers werden kleverig en zwart in het maanlicht.

Zij stond op om David te halen.

‘Wat heb je die oude vrouw aangedaan? Als ze dood is en ze heeft dat land nog niet laten overschrijven...’

Hij bleef plotseling staan.

‘Zoo... dus dàt is het. Zoo ver durfde je te

gaan. Maar bij god, als die oude dood is, dan sleep ik jou voor het gerecht. Daar kan je donder op zeggen. Houd die lantaarn vast. Je hebt me altijd in den weg gestaan en nu nog dit.'

Zij nam de lantaarn over en zweeg.

'...omdat het geen pas geeft', bauwde hij haar na. 'Omdat het geen pas geeft... oude weerlooze vrouwen dood slaan op eenzame wegen, dàt geeft pás. Dàt is zooals het behoort. Je man en je kind dwingen te leven in een stinkende armoede door oude vrouwen dood te slaan. Dat is fatsoen. Dat is keurig! Oh verdomme, waarom heb ik je ooit getrouwd! De eerste de beste slet zou me minder last bezorgd hebben dan jij!'

'Zwijg nu David. Hier ligt ze.'

'Hou die lantaarn lager. Lager, zeg ik je!'

'Is ze dood, David?'

Over Clementine's lichaam heen keek hij haar aan. Zij was even wit als Clementine.

'Weet je wat de menschen zeggen zullen?

Als het land overgeschreven is, dan zullen ze zeggen, dat ik haar doodsloeg uit winstbejag. En als het niet is overgeschreven zullen ze zeggen, dat jij haar dood sloeg om mij te dwarsboomen. Je kan er op rekenen dat Constance, zoo gek als ze is, haar mond zal opendoen.'

'Zwijg nu David. Is Clementine werkelijk dood?'

'Dat zal jij beter weten dan ik.'

Zij keek hem aan.

'Houd jij de lantaarn vast. Zoo. Lager David. Stil nu. Met schelden kom je nergens. Haar oogleden beven. En de wond aan haar hoofd is niet erg. Alleen maar een schram van de jeneverbessen. Die zijn zoo scherp. Ze leeft, David.'

'Hoe weet je... dat ze nog... dat ze niet...'

'Haar hart klopt. Heel flauw, maar het klopt.'

Zij keken elkaar aan. Twee witte gezichten zonder uitdrukking.

‘Als ik dien nachtegaal tusschen mijn vingers krijg, draai ik hem zijn nek om.’

‘Wij moeten haar thuisbrengen. Zij kan hier niet op dien vochtigen grond blijven liggen.’

‘Je weet zeker, dat ze nog leeft? Want als ze dood is kom ik er niet aan. Dan zal een ander haar wel vinden.’

‘Nee, ze leeft. Ik heb een fleschje brandewijn in den zak van je jas gestopt.’

‘Nee, anderen kant. Help me even. Houd haar hoofd wat op. Zoo.’

‘Zij is zoo koud. Griezelig. Weet je zeker, dat ze niet...’

‘Zeur niet. Houd haar hoofd hooger. Kijk zelf maar.’

En David keek neer op Clementine's ontwakend gezicht. Haar huid had een patroon van oneindig zich vertakkende rimpels. In het midden van haar voorhoofd stond een complete kleine boom met takken en zijtakken. Een goudkleur begon te smeulen achter dat voorhoofd en de twee jukbeenderen werden verlicht door een okerglans onder de huid.

‘Zie je dat ze verandert? Het bloed komt terug.’

Zonder het te weten hielden ze beiden hun adem in. Steeds dieper liet David de lantaarn zakken tot het licht op Clementine's borst rustte.

Clementine zuchtte. En wendde het hoofd af van het licht. Een pad sprong langs, bleef zitten en keek.

‘Haal wat water aan de beek. Als we het bloed wegwasschen van haar gezicht ziet ze er niet meer zoo griezelig uit. Neem de lantaarn maar mee.’

De pad sprong verder. Mee met het licht van de lantaarn. Het licht vergleed tusschen het riet en de pad plompte in het water.

Anne maakte Clementine's blouse los. Zij legde een natten zakdoek in haar hals. Zij veegde het bloed weg van haar voorhoofd. Zij streek

het haar naar achteren. Clementine keek haar aan. Haar oogen waren twee blinde glanzen, anders niet.

‘Kun je opstaan, Clementine, of zal David je dragen?’

Clementine antwoordde niet. Zij lag plat op den grond en staarde naar de maan.

‘Kun je me verstaan, Clementine? Ik ben het, David. Je kent David toch nog wel?’

‘Je zult haar moeten dragen David. Ze... ik geloof dat ze verlamd is, David.’

‘Denk je dat ze ons verstaat?’

Anne haalde haar schouders op. ‘Wat doet het er toe. Wij kunnen haar zoo niet laten liggen.’

‘En als ze sterft onderweg? Wat dan? Wat kunnen we zeggen?’

‘Als jij haar niet thuis brengt doe ik het.’

Hij keek haar strak aan en fluisterde:

‘Goed. Maar wij hebben haar samen gevonden. Hier op het pad. Zij ligt op ons terrein. Nog een geluk. Niemand zal kunnen zeggen dat wij hier niets te maken hadden. Iedereen kan op zijn eigen grond loopen.’

Zij knikte. Zij was te moe om tegen zijn wil in te gaan.

X

Clementine is dood. Zoo maar, inééns. Toen David haar thuis bracht was ze heel gewoon. Ze kon haar linker arm en haar linker been niet meer bewegen, en ze knipoogde aan één stuk door op een wijze, die onbetaamlijk was. Maar verder was ze heel gewoon. Zoolang je nog knipoogen kunt als een man in de buurt is ben je heusch niet ziek.

David had haar op haar bed gelegd, en daar lag ze rond te kijken zonder iets te willen zeggen. Gewoon stommetje spelen. Vroeger bracht ze ook heele dagen door zonder iets tegen me te willen zeggen. Dat maakte me vroeger ook zoo kribbig.

'Zeg toch wat', zei ik dan.

Zij keek maar daar op dat bed, en zei niets. Zij was zoo gewoon, dat ik het belachelijk vond om den dokter te laten halen. Van dien arm en van dat been kwam vanzelf wel weer in orde, wanneer zij uitgerust was. De ouderdom komt nou een keer met gebreken. Clementine had bovendien vroeger ook wel van die kuren; dan hield zij zich ziek, om mij het werk te laten doen.

Bovendien houd ik niet van dokters. Zoolang een dokter niet zegt, dat je ziek bent, ben je ook niet ziek. Maar een dokter is iemand, die leeft van andermans ellende die verklaart je ziek, wanneer je niks mankeert. Want waar zou hij anders van eten? En menschen als Clementine maken daar misbruik van. Blij dat ze niet hoeven werken en op hun rug kunnen blijven liggen.

Toen David mijn zuster thuis bracht had ze niets. Een beetje moe, een beetje geschrokken, omdat ze gevallen was. Maar toen ik gevallen was en een heele open knie had, heb ik toch ook den dokter niet laten komen? En dat was veel erger.

Toen kwám de dokter, en een drukte dat die maakte! Mijnheer pastoor moest gehaald, en er kwamen instrumenten bij te pas. Je zou denken,

dat Clementine wonder wat had. En nu ze dood is, moet ík de rekening betalen. Een schande noem ik het. Ik was de eenige, die mijn hoofd bij elkaar hield. Ik maakte koffie; niet dat al dat onverwachte bezoek mij aangenaam was, verre van dat, maar je moet de eer aan jezelf houden. Je komt gemakkelijk genoeg in opspraak.

Toen Clementine den dokter zag, kon ze opeens wèl praten, maar mij werd geen woord waardig gekeurd.

'David', zei ze, 'haal jij mijnheer notaris. Ik wil mijn aardsche zaken regelen.'

Tegen mij geen woord. Ik had lucht kunnen zijn. Dat was mijn dank voor al die jaren zorgen. Zij heeft me zelfs geen blik waardig gekeurd.

David moet in het dorp zijn mond voorbij hebben gepraat, want één voor één kwamen de ouden van het dorp naar ons huis om de wacht te houden bij mijn zuster, zooals dat bij ons de gewoonte is, wanneer er iemand stervende is.

Zij kwamen druppelsgewijs, en ik moest steeds maar weer op staan om de deur voor ze open te doen. Alsof ik nog niet genoeg te doen had. Zij kwamen binnen en gingen zitten zonder iets te vragen, en er waren er twee, mannen van goede familie en achtenswaardige levenswijze, die hun handen over hun stok vouwden en hun kin weer op hun handen steunden om te spelen van torentje, torentje bussekruit. Daar kan je aan zien, dat ook zij niet geloofden, dat er werkelijk iets aan Clementine scheelde, want menschen als zij weten zich te gedragen aan een doodsbed, en maken daar waarachtig geen kinderspelletje van. Steeds kwamen er meer. Stephane de wijngaardenier, de twee broeders Delaporte met hun vrouwen, die mij tenminste hielpen met koffiezetten. Daarna kwamen de menschen uit het dorp, die ik veel liever niet gezien had dan wel. Die kwamen hun neuzen weer in onze zaken

steken, en als Clementine het toch nog verried van dien brief met de vijf lakken... Anne van David deelde de koppen koffie rond. Ik wist niet eens, dat zij er was, maar ze zou wel met David zijn meegekomen. Ineens was mijnheer notaris er en mijnheer pastoor in vol ornaat met het ondeugende zoontje van den slager als misdienaartje. Onze oude pastoor had nooit zoo'n snotaap meegebracht in andermans huis. Maar wat kan je ook van zoo'n armeluis-pastoor verwachten? Die kent het leven niet. David was er ook en die had zijn zoon meegebracht. Hij had het kind bij Clementine op het bed gelegd. Het kind leek te slapen, maar toen ik beter toekeek, had het zijn oogen wijd open. Dat kind zal nooit opgroeien. Daar is iets niet in orde met dat kind.

Ik vond het allemaal een belachelijke vertooning, en bovendien had ik slaap. Clementine lag heel rustig en zacht met mijnheer pastoor te praten, en zij lachte zelfs om iets, wat mijnheer notaris zei.

Toen praatte zij alleen verder met mijnheer notaris, en dat kleine ongeluksjong van den slager wist niet, hoe hij er dicht genoeg bij kon komen, om maar vooral geen woord te missen. Dat zal me morgen wat geven in het dorp. Clementine knikte, toen mijnheer notaris begrepen had wat zij zei. Mijnheer notaris ging naar de tafel, waar de leege koffiekoppen stonden en schreef. Zijn pen knarste in de stilte, want iedereen hield zijn adem in. Alleen het misdienaartje snoepte van de suikerklonten en dacht, dat niemand het zag. Maar ik heb het heel goed gezien, en ik zal er met zijn moeder over spreken. Mijnheer notaris bracht daarna het beschreven papier naar Clementine en zij smoesden samen, en toen moest Clementine haar naam op dat papier zetten en Stephane Delaporte kwam en teekende ook. Sylvester Wijngaardenier werd geroepen, maar die

zei neen, dat kan ik niet met mijn geweten overéén brengen. Mijnheer notaris werd boos en riep Sylvester Brievenman. Hij keek naar mij, maar ik knikte hem vriendelijk en bereidwillig toe, want Sylvester heeft mij en Maman vele diensten bewezen en dat van dien brandewijn heb ik hem al lang vergeven.

Toen gebeurde er wat geks. Anne zei hardop in de stilte, die nog dieper werd:

'Je weet David, dat ik je gewaarschuwd heb.'

Een glas trilde in de glazenkast, het was zoo'n gek, klagend geluid.

David ging naar Anne toe, en sloeg haar hard in haar gezicht. Anne zei niets, legde alleen haar vingers op de plek, die rood begon aan te loopen en Staphane Delaporte schoof driftig zijn stoel achteruit, zoodat die omviel. Anne stond op en ging de kamer uit.

David had groot gelijk, want een vrouw mag niet tegen den wil van haar echtgenoot ingaan, en zeker niet, wanneer er vreemden bij zijn. De wereld is al dwaas genoeg zooals het is.

Daarna moet ik toch geslapen hebben in mijn stoel met al die vreemde menschen er om heen, want de strepen in de luiken werden helder en het kind van David schreeuwde zoo hard als het maar kon.

Iemand stond op, ik weet niet meer wie, en wilde het kind van het bed nemen en het aan Anne overgeven. Want het kind wilde drinken. Anne was dus teruggekeerd terwijl ik sliep. Maar Clementine hield hem vast in dien éénen arm van haar, die niet verlamd was, en zij wilde hem niet loslaten. Het kind brulde harder en harder en ik vond het een schande, dat zooiets toegelaten werd in de slaapkamer van een oude vrouw, die bovendien een vreemde voor de ouders was. Ik wilde daar net mijn meening over zeggen, toen Anne van David opstond, zich over het bed boog

en het kind eenvoudig van Clementine losrukte. Maar Clementine verzette zich met haar éénen arm, en niemand had zooveel kracht in een oude vrouw vermoed. Het kind krijschte zoo hard als het maar kon. Het was duidelijk te zien, dat ook de anderen dit optreden onbetamelijk vonden voor een behoorlijk huis. Ik moest ondanks alles hardop lachen, want het was zoo'n idioot gezicht. Clementine trok zoo hard als zij maar kon aan de beenen van dat kind en Anne aan de armen. Het kind gilde als een haan, die geslacht werd.

Anne won. Ik had gedacht, dat zij weg zou gaan met haar zoon, maar alles gebeurde anders, dan men verwachten zou. Nee, zij ging voor het bed zitten, knoopte haar blouse los en gaf het kind te drinken. Daarbij rustten haar oogen met dien vreemden grijzen blik, onafgebroken op mijn zuster. Het kind werd stil. En alle oude menschen in de kamer werden stil, en alles wat nog te hooren was, was het gedruppel van de kraan op het zink in de keuken, en oude Sylvester, die zijn wangen inzoog en dan weer met een plof uitblies, zooals oude menschen plegen te doen.

Alleen mijnheer pastoor ging onafgebroken door met zijn eentonige gebeden. Het misdienaartje, niet gewoon aan zulke vroegmorgenlijke uren, was in slaap gevallen met onze cypersche kat op zijn schoot.

Ik keek naar Anne. Ik weet niet waarom, maar ik kon mijn oogen niet van haar afhouden. Zij zat rechtop, en er ging een harde rust van haar uit. Van al die menschen, die roode oogen hadden van den slaap, was zij de eenige, die niet afstootend of belachelijk was. Zij zag er uit, alsof zij uit bazalt gehouwen was, en er nooit meer iets met haar te beginnen zou zijn.

Kun je je David voorstellen met een steenen vrouw? En alles wat zij op tafel zet is van steen. Steenen aardappels, een steenen gans, steenen boonen...

Daar moest ik opeens om lachen. Steenen boonen... dan kon je gelijk wel kiezelsteenen op je bord scheppen. Niet, dat ik Anne grappig vond, maar ik kon niet ophouden met lachen. De tranen liepen over mijn wangen. Ik hikte en snikte van plezier. Toch was ik bang voor mijn eigen lachen, dat zoo gek in de stilte viel. Ook keken alle menschen misprijzend naar me, omdat ik mij niet te gedragen wist.

Ineens wist ik, waar Anne op leek. Zij leek op de madonna van den kruisweg, die daar sedert menschenheugenis staat. Onze voorvaderen - niemand weet meer wie - hadden haar uit bazaltsteen geslepen. Het moeten zeer vrome lieden geweest zijn, met veel geduld. Ja, Anne vormde net zoo'n onafscheidelijken klomp vleesch met haar kind, als dat ruwe beeld en ze waren samen net zoo donker en net zoo somber.

Alsof er regen over gevallen was, en de storm er achter op kwam zetten over de Landes.

Toen zag ik, hoe mijn zuster zich oprichtte in haar bed. Mijn adem stokte in mijn keel. Nooit had ik zoo iets gruwelijks gezien. Zij sleepte zwaar haar machtelooze been achter zich aan. Maar dat was het niet. Het was haar blik, die niets menschelijks meer had. Alleen die dierlijke, onmenschelijke haat. Zij wees met een stokmageren okergelen arm naar Anne en een onherkenbare, gillende stem krijschte:

‘Jou vervloek ik! Hoor je me, ik vervloek je! Tot in aller eeuwigheid vervloek ik je!’

De menschen schoten toe om haar te kalmeeren, maar zij stak een enormen voet met uitgespreide teenen uit, en schopte de vrouw van den oudsten Delaporte er mee in haar buik, zoodat die kreunend op haar stoel terug viel.

Mijnheer pastoor sprong achteruit tegen Stephane Delaporte aan, die wankelde en zich met moeite staande hield aan den rand van de tafel.

De koffiepot wankelde ook heen en weer en viel toen langzaam om. Geluidloos verspreidde de koffie zich in een bruine vlek over den tegelvloer. En de stem, hoog en ijlend, krijschte verder:

‘Dat je borsten verdrogen en je schoot verdort, stuk ellende, jij, die me alles ontnomen hebt!

Dat je ingewanden verteren en omkrullen in het helsche vuur en dat jij en je nageslacht vervloekt zijn in aller eeuwigheid!’

Zij wilde het bed uitkomen om het kind van Anne los te scheuren, maar toen zij op haar verlamde been wilde steunen, sloeg zij met een doffen slag naar voren tegen de tafel en toen tegen den grond. De tafel sloeg omver en de koffiekoppen rinkelden in scherven. En zelfs op den tegelvloer ging zij nog door met haar verschrikkelijke vloeken, maar uit haar mondhoek vloeide een dun straaltje bloed en plotseling zuchtte zij en haar hoofd zwikte op een vreemde wijze op zij uit.

Het was schandelijk.

Nooit, in aller eeuwigheid niet, zal ik die schande te boven komen.

Wat er verder gebeurd is weet ik niet.

Maria Delaporte heeft me mee naar haar huis genomen en daar heb ik me een beetje kunnen wasschen. Mijn wangen gloeiden en mijn handen trilden zoo verschrikkelijk. Ook durfde ik Maria Delaporte niet aan zien, want wat moest zij wel van ons denken? Dat wij geen opvoeding genoten hadden?

Toen ik weer buiten kwam ging de zon op boven de wijnbergen en duizenden vogels sjilpten in de vruchtboomen.

De wereld leek zoo schoon, alsof er voor geen onrein meer plaats was.

Maar de wereld is al net als de menschen, verraderlijk en valsch, en in wezen ontuchtig.

Maria Delaporte heeft me koffie gebracht onder hun ouden noteboom.

Boven de heuvels werd de hemel paars en purper en kettingen van zwarte vogels vlogen weg naar het licht.

Later op den morgen kwam Stephane thuis. Hij was heel vriendelijk, nam mijn hand in de zijne en zei:

'De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de Naam des Heeren zij geloofd.' Ik herhaalde zijn woorden oudergewoonte, hoewel ik niet wist, waarover het ging. Hij keek mij lang aan met zijn oogen, die oud en treurig waren en vervolgde:

'Je zuster is dood, Constance. Het is beter zoo.'

Zijn volle lippen beefden onder zijn dikken rooden neus vol zwarte pikken. Vroeger, toen hij nog op de dorpsschool ging, kneep zijn moeder de vetwormpjes uit zijn huid, maar nu blijven die pikkels zooals ze zijn. Koppetjes van heel kleine wormpjes, die leven in Stephane, en zij leven in vrede. Wat zijn wij allemaal oud en leelijk geworden, dacht ik.

En schaamteloos. Hoort dat bij den ouderdom, die schaamteloosheid, die ons in onze jonge jaren blozen deed?

'Ik zal mijn zuster tot de orde roepen', zei ik tegen Stephane, 'dat gaat zoo maar niet. Zij heeft zich gedragen als een lellebel.'

'Zij is dood', zei hij zacht. 'En van de dooden niets dan goeds...'

Maar ik herhaalde koppig voor mij heen, doch ik vermeed de blik van Stephane Delaporte: 'En toch is zij een lellebel. Een lellebel. Een lellebel. Een lellebel.'

Maar later heb ik begrepen, dat mijn zuster werkelijk dood moet zijn, want niemand sprak meer kwaad over haar en iedereen roemde haar zachtheid, en iedereen zei, dat zij zoo'n mooie doode was.

Toen zij nog leefde waren de menschen zoo zacht van oordeel niet.

Ik zei dat ook tegen Stephane Delaporte, maar die draaide zijn hoofd af, als zag hij wonder wat op zee, en streelde mijn hand.

Het moet wel waar zijn, dat mijn zuster Clementine dood is, want waarom zouden de menschen anders zoo vriendelijk zijn, zoowel tegenover mij als tegenover haar?

Dat zijn wij niet meer gewend.

Ze hadden haar opgebaard in de pronkkamer met bloemen en brandende waskaarsen er om heen. Iederéén zei dat ze zoo'n mooie doode was.

'Je kunt haar beter gaan zien', zei Maria Delaporte, 'dan houd je een lieve herinnering. Zij ligt er zoo lief met al dat pluizige witte haar. Haar gezicht is weer jong geworden en het is net of zij glimlacht.' Ja, mijn zuster had goed glimlachen. Maar wat moet ik nu met mijn leven doen?

Ik ben dan toch gegaan. Vreemde menschen hadden bezit genomen van ons huis en liepen er rond of zij thuis waren. Het was er benauwd van de bloemen en de vensters mochten niet open omdat de gordijnen neer moesten blijven.

'Ik zal je nu met haar alleen laten', zei Maria Delaporte. 'Morgen wordt zij begraven.'

Midden in de kamer stond een kist op schragen. Op mijn teenen liep ik er heen.

Ik was er niet op voorbereid. Waarom had niemand mij gewaarschuwd?

Zij lag daar in haar zilverglans, het haar in twee vlechten gescheiden. Om haar mond speelde de glimlach van vroeger. Zij was zoo mooi, dat ik mijn adem inhield. Zij lag verzonken in een wazige rust.

'Clementientje', zei ik, 'lief, lief Clementien-

tje.' Zij glimlachte, maar haar oogen waren gesloten. Haar handen lagen gevouwen over een crucifix, de vingers luchtig inéengestrengeld en verjeugdigd. Zij lag daar als een bruid in al dat wit, temidden van haar bloemen en haar kaarsen. Daarom glimlachte zij zoo sluw, en wilde zij haar oogen niet openen om mij aan te zien. Zij had zich mooi gemaakt om weg te reizen naar den man, dien zij jaren geleden gevolgd was. Zij was mijn zuster niet. Zij was de bruid van een vreemden man. Al die jaren, dat zij bij mij was geweest, had zij zich slechts klaar gemaakt om vandaag in haar zachte zilverglans voorgoed weg te trekken naar den man dien zij liefhad.

Haar heele leven was een voorbereiden geweest en was langs mij heen gegaan.

Ik stond daar.

Ik moet daar lang gestaan hebben, want Maria Delaporte is mij komen halen.

'Heb je gebeden?' vroeg Maria.

'Gebeden? Waarvoor? Waartoe?'

Zij hebben mij het huis teruggegeven. Maria had het laten schoonmaken en alle vreemde menschen waren weg. Clementine was ook weg. Het huis is zoo verschrikkelijk leeg. Soms zit ik rustig met haar te praten en dan opeens herinner ik mij dat ze dood is.

Dat ze daarbuiten ligt op het kerkhof.

Het regent. Ik ben al halverwege de trap om haar omslagdoek te halen. Dan bedenk ik mij, dat een doode geen omslagdoek meer noodig heeft. Dan ga ik maar op de trap zitten en ongemerkt gaat de dag voorbij.

En het is vreemd, maar hoe langer zij dood is hoe meer levend zij voor mij wordt. Eerst heb ik haar geroepen en zij kwam nooit. Zij verzette zich tegen mij. Misschien schaamde zij zich ook, omdat

zij dat land van mij gestolen had en aan David gegeven.

Als klein kind was zij al zoo; wanneer zij iets leelijks gedaan had verstopte zij zich onder het hooi en je had goed zoeken.

Zij wist best, dat ik boos op haar was, want ik heb het hardop in de kamer gezegd.

Als ik niet aan haar dacht was zij plotseling om mij heen. Alsof ze het niet uit kon staan, dat ik geen notitie van haar nam. Of was ze bang, dat ik haar langzamerhand vergeten zou? Hield ze dan toch van mij?

In het huis komt ze weinig.

Maar buiten is ze veel.

Ik weet nu: zij hoorde buiten. Daarom hadden wij geen vat op haar. Zij glipte naar buiten naar de rivier, naar de rietpluimen, naar de olijven.

Een olijf is een harde plant. Een boom, die door alles is heengegaan, moeilijkheden en verdriet. Die kent het leven. Hij staat met zijn wortels diep in de aarde en zuigt maar en verandert de aarde in olie. Ik begrijp nu, dat zij daarbij hoorde en niet bij ons. In je jeugd weet je die dingen niet, maar als je oud wordt zie je hoe alleen je je leven lang geweest bent, ook in de tijden van overdaad.

Zelfs wanneer wij haar bij ons dachten, wanneer wij haar berispten om iets wat zij tegen onzen wil gedaan had, dan nog speelde zij buiten met de jonge vossen en de korhoenders, en zij hoorde ons zelfs niet.

Nee, in huis komt zij zelden. Soms, wanneer ik in de keuken ben, hoor ik haar binnen rondloopen op haar viltpantoffels. Dan roert zij in de tomatensoep voor zij ze op gaat scheppen. Anders blijven de boontjes onderin, Constance...

Ik haast me naar haar toe, want er is zooveel dat ik te vragen en te verwijten heb.

Er is niemand.

En juist omdat ze er niet is komen al mijn verwijten naar boven en al mijn bitterheden:

‘Waarom ben je eerder doodgegaan dan ik? Ik, als oudste, had dat recht. Na alles, wat je gedaan hebt, ook nog dit? Waarom moet ik alleen blijven en hoe lang nog? Zie je dan niet, dat ik het niet kan uithouden? Dat ik naar je loop te zoeken in alle hoeken en gaten van het huis? Schaam je je niet?

Je denkt nooit aan anderen... je doet maar...

Mooi is dat.

Hoe wil je nou dat ik eet? Heelemaal alleen aan tafel, en niemand die een woord tegen me zegt?

Ja, jou kan het niet schelen natuurlijk. Ik kan verrekken, als jij je zin maar kan doordrijven...’

Maar 's avonds zei Clementine:

‘Nu het zoo regent en ik als een eikel in de aarde gestopt ben, begrijp je toch wel, dat ik ga ontkiemen? Dat doet toch ieder zaad. Zoo was het ook met mijn zoon, begrijp je wel?’

Nee, ik begrijp dat niet. Ik wil het niet begrijpen, want het kan me niet schelen. Dat is voorbij.

Ik draaide mijn hoofd af naar den muur en ik kneep mijn oogen dicht. Want ik wilde haar niet zien. Ik weigerde haar te zien. Ik was bang voor het leed, dat zij in mij oproepen zou. Doode dingen doen zoo vreeselijk pijn. Niet alleen doode menschen, doode dieren ook. Die sluit je met elkaar op in een hokje van je hart en je zorgt dat je den sleutel verliest. Maar Clementine is altijd eigenzinnig geweest. Die laat zich niet opsluiten. Die komt wanneer het haar goeddunkt.

Wanneer je er het minst op verdacht bent.

Clementine, die de taal van de vogels sprak, zoodat de meezen en de spreeuwen kwamen aanvliegen, wanneer zij ze riep, en op haar handen en schouders gingen zitten. Voor wie de woud-

duiven niet wegfladderden, maar haar nader lieten komen, zoodat zij ze kon streelen over hun vette ruggen.

Voor wie de schuwe vossen geen angst hadden, maar speelden in haar schaduw.

En de sperwers niet.

De leeuweriken niet.

Zij, die niets anders wilde zijn dan een dier tusschen de dieren, en hierin bestond haar wijsheid.

Zij die niets dan een plant wenschte te zijn temidden der bergen, temidden van gentianen, tijm en lavendel. Tusschen regen en wind, tusschen meren en moerassen... Ik zag haar staan in den regen met de zaailingen van onze sla in haar handen.

Zoo oud.

Zoo jong.

Ik begreep, dat zij meer was geweest dan mijn zuster alleen. En dat ik geen recht had op mijn wrok.

Ik weet nu, dat zij neerruischt in den regen, dat zij zich spiegelt in het water van de beek. Dat zij bloeit temidden der blauwe anemonen, dat zij geurt tusschen de wilde lavendel, dat zij rijpt tusschen de perziken van den boomgaard.

Mijn nieuwe leven is moeilijk. Maar ik probeer mij te onderwerpen aan den wil van mijn zuster.

Nu zij zich niet meer schikt naar den mijne.

David liep langs de haven. De Petrarca Nominos lag voor anker op de ree. Hij herkende het schip zooals hij bijna alle schepen herkende. Hun bouw, hun naam, hun land van herkomst. En daar lag de ‘City of Mandalay’ te lossen naast de Hollandsche ‘Export’ met kapitein van Rhenen. Zou De Maagd er nog op zitten, dan moesten ze samen een biertje pakken. Beste vent die de Maagd. Zou hij zien een bootje te krijgen om hem naar de

‘Export’ te roeien? Nee, beter van niet. Eerst wachten tot de winkels open gingen om naar den barbier te gaan. Hij zou De Maagd vertellen dat hij nu een rijk man was, maar dan moest het ook aan hem te zien zijn. Hij zou brillantine in zijn haar laten doen en bij den kapper een dasspeld koopen. En vanmiddag zou hij De Maagd uitnoodigen in het groote vreemdelingencafé in de hoofdstraat.

Op de vischmarkt werden de kramen uitgezet en Arabieren liepen heen en weer met manden zee-egels, langousten en kreeften. En daar was Manuel van het Suikerrad en Berthe van de nougat van Montélimar. Hij zou drie stukken koopen met een pluchen aapje erop voor de kinderen van De Maagd. De ‘Export’ kwam uit Casablanca en zou dus wel via Southampton naar Rotterdam gaan. Kon De Maagd tegen zijn kinderen zeggen: hier, nougat van een Franschen oom en dat aapje dat erop zit komt uit Bordeaux. En dan zou hij hun op de kaart wijzen waar Bordeaux ligt. Daar woont die oom. Hij heet oom David. Hij is een rijk man. Ja, dat zou hij doen. Hij zou één stuk koopen met een geel aapje, één met een rood aapje en één met een groen.

Een neger met een witte rat op zijn schouder was bezig stolpen op een tafel uit te zetten. Op iedere stolp was een nummer geschilderd en in iedere stolp was een rond deurtje uitgezaagd. David bleef staan en trok de rat aan zijn staart. De rat schoot naar beneden en verstopte zich in het vest van den neger, waar hij met roode venijnige oogjes door een scheur naar buiten bleef loeren.

‘Wat doe je met die rat?’

‘Die loopt.’

‘Hoe loopt die?’

‘Voor prijzen. Kijk. Jij raadt. Jij zegt zeven. Ik laat de rat los en de rat gaat in een gaatje. Drie en twintig. Jij niets gewonnen. Jij raadt

weer. Jij zegt drie. Ik haal rat onder stolp weg, laat loopen en rat gaat in gaatje drie. Nu krijg jij een doos met schelpen en souvenir. Of een vingerhoed. Of een reep chocola. Je mag kiezen.'

'Heb jij dat die rat geleerd?'

'Nee. Zoo gevonden. Rat zat in een kooitje. Een oude Roumia voorspelde de toekomst met die rat. Net zoo met doosjes, maar in ieder doosje lag reepje papier. Daar kon je dan op lezen: U trouwt binnen het jaar. Of: Zij bemint U. Ik rat meegenomen van Tanger naar hier. Oude Roumia niks gemerkt. Oude Roumia sliep.'

'Daar heb je tien frank. Hoeveel keer moet die rat nou voor me loopen?'

'Kost één frank per keer. Rat loopt tien keer.'

'Goed. Op vijf.'

De rat liep in drie.

'Zeven.'

De rat liep in twaalf.

'Twaalf.'

De rat liep in negen.

David keek den neger achterdochtig aan. Verstaat die rat Fransch?

'Neen. Oude Roumia was Italiaansch.'

'Nou goed dan. Dertien.'

De rat liep in dertien.

'Braaf beest. Wat kan ik nou krijgen, oude zwartneus?'

'Ik geen zwartneus. Je kan kiezen.'

'Dan neem ik zoo'n doos met kinkhoorntjes erop en Souvenir van Bordeaux.'

'Waar nou op?'

'Geeft niet. Ik heb geen tijd meer. De barbier gaat open.'

En David slenterde verder. Hij kon nu spelen aan alle suikerraderen, hij kon snoepgoed koopen in alle kraampjes, fleschjes parfum koopen voor alle meisjes met lieve snoetjes, zonder op het geld te letten. Mijnheer notaris had hem een voorschot

gegeven op zijn erfenis. Maar reeds was zijn rijkdom gemengd met bitterheid, want de vischmarkt in de stad was zijn wereld geweest; hij kende er iedereen. Hij had er zijn eigen vangsten verkocht, hij had gedronken en gegeten met de visschers en de vreemde zeelui, hij sprak een paar woorden Engelsch, Italiaansch, Hollandsch, Grieksch, hij had kennissen op alle buitenlandsche schepen. Het was zijn wereld, meer dan zijn eigen dorp, een half uur met de autobus verderop. Hij wist, dat hij hier voor den laatsten keer was. Dat een deftig man, die zich gelden doet, geen witte rat voor zich laat loopen onder rood geverfde kartonnen stolpen. Dat hij niet vloekt in alle talen en dat de prijzen van den vischafslag hem alleen interesseeren, wanneer het er om gaat een partijtje schol of tong te bemachtigen. Zijn vrije leven aan de haven was uit.

Hij verlangde naar Gemma. Hij had haar niet weergezien na den nacht van zijn zoon's geboorte. Hij had haar niet vergeten, want Gemma maakte deel uit van het leven aan de haven. Gemma was nauw verbonden met ‘Zeemanswelvaren.’ ‘Zeemanswelvaren’ was nauw verbonden met de zeelui. Het was moeilijk geweest haar al die maanden te vermijden.

Soms had hij gevraagd: Ken je de nicht van Roode Ferrario, die werkt in ‘De Drietand’? Als zij ja zeiden, dan voelde hij zijn bloed vlugger stroomen, want hoe slechter het ging tusschen Anne en hem, hoe meer hij naar Gemma verlangde.

Maar zijn zoon weerhield hem. Want meer dan hij van zijn moeder gehouden had, hield hij van zijn zoon.

Hij dacht erover, nu hij rijk was, haar een gouden armband te koopen of een kettinkje met een medaillon. Hij wist dat hij het niet doen zou, want hij was de vader van zijn zoon.

En daar was de barbier. In de étalage stond een beeldschoone dame, die drie fluweelen rozen tegen haar wassen boezem drukte. Haar oogharen piekten in plakken over blauw-glazen oogen.

De juffrouw glimlachte verlokkend naar een paar flesschen haarwater en een tubetje knevelwas.

Die juffrouw leek op Gemma. Net zulk donker krulhaar en net zulke puntige vingers. De dame op den kalender in 'De Drietand' drukte ook rozen tegen haar boezem. Niet dat Gemma dat deed, maar er was toch een overeenkomst.

Hij ging naar binnen.

Er waren al mannen vóór hem, die op dezen Zondagmorgen de politiek bespraken en op hun beurt wachtten om geschoren en geparfumeerd te worden.

Het gesprek brak af toen David binnenkwam. Maar de kapper liep met uitgestoken hand op hem toe en liet den mijnheer, dien hij onderhanden had, met groote klodders zeep op zijn gezicht zitten om te informeeren naar Davids welstand.

Ze weten het, dacht David. Clementine is nog niet begraven en het testament nog niet geopend, maar het nieuws van mijn rijkdom is al bekend in de stad.

Hij voelde zich belangrijk en gelukkig, maar hield zich op een afstand van zijn vroegere kameraden, omdat dat beter stond. En zij verwachtten ook niet anders. En toen de barbier hem met een wijdschen armzwaai uitnoodigde om plaats te nemen, toen was er niemand, die protesteerde. Alleen merkte een Fransche matroos op:

'Je hoeft niet te vragen waar de duiten zitten.'

En David nonchalant: 'Veel brillantine kapper. Viooltjes of anjers, waar de vrouwen het meest van houden.'

Zij stonden nu in een kring om hem heen. Keken, als wilden zij van zijn gezicht het geheim van zijn onverwachten rijkdom aflezen.

De kapper deed een lotion in zijn haar, die naar viooltjes rook en daarna een brillantine met anjergeuren. En hij vertelde: ‘Ja, ik heb geërfd. Dat is te zeggen, mijn zoon heeft geërfd. Maar ik heb het vruchtgebruik. Clementine Sanzacos? Een vriendin van Maman. Ja, zij is dood. Een beroerte... geheel onverwachts.’

Hij zag de blikken niet, die achter zijn rug gewisseld werden. Hij leunde achterover in de glorie van zijn nieuwverworven rijkdom en prees het leven goed.

Niets komt in het leven zooals je het wenscht. Waar je tegenop ziet brengt dikwijls vreugde en waar je je het meest op verheugt, brengt het meeste leed.

Het land, (en door Clementine's nalatigheid zelfs de helft van het woonhuis en de schuren) was overgeschreven op Davids zoon met vruchtgebruik, tot diens meerderjarigheid, voor de ouders.

David was een rijk man.

Meer dan driekwart van den berg was nu zijn bezit.

Thuiskomend van den notaris nam hij zijn zoon op zijn arm. Hij vermeed Anne's oogen. Zij had hem aangekeken als had hij het doodvonnis van zijn zoon onderteekend in plaats van hem zijn rijkdom te verzekeren voor nu en in de toekomst.

Hij was met het kind de velden opgegaan.

Hij had hem alles laten zien, het bruggetje over de beek, - zie je dat bruggetje, mijn baasje, dat is nu van jou, - den boomgaard, - zie je al die abrikoosjes wel? Die hangen te rijpen voor jou, - de wijnlanden, - die brengen je dezen herfst nog minstens veertig duizend franken op, Davidje, en rooden wijn voor Papa voor heel een jaar. Je bent, zoo klein als je bent, een rijk knobbeltje, - de bloemkweekerij, - van wie zijn al die anjelieren dan? Van Davidje.’

Hij ging rond met zijn zoon, den heelen dag

lang en hij toonde hem al dat moois, het koren en de doperwten, de aardappelplanten en een gaaiennest, de zonnebloemen en een wegschietenden haas.

Het handje van zijn zoon lag op zijn mouw en het kopje lag lusteloos in de holte tusschen Davids arm en schouder. Hij keek zelfs niet naar de pepermuntstokrozen, de anjelieren en de paarse violen, zelfs niet naar de dikke bolle zonnebloemen.

Zij gingen samen over het eucalyptuspad van waaruit je den berg, het dorp, de baai en den ketting van gehuchten langs de baai kon zien liggen tot de warrelende huizen en schepen van Bordeaux zich oplosten in den wazigen horizon van de zee.

Een buizerd cirkelde in de lucht en steeg hooger en hooger en verdween in de wolken.

'Dit alles is van jou, Davidje, alleen van jou.'

Hij ging in het gras zitten onder een eucalyptus.

'Hoor je de bijen? De eucalyptus bloeit. Je hoeft niet bang te zijn voor bijen als je er maar niet naar slaat.'

Hij maakte een kuiltje van dorre bladeren en zette zijn zoon erin met zijn rugje tegen den stam van den boom.

'Rechtop zitten, Davidje. Je bent al een groote jongen.'

Het kind zakte willoos inéén en viel om.

David nam hem op zijn knieën. Hij hield hem rechtovereind met zijn vlakke hand tegen het borstkasje. Nooit nog was hij zoo lang alleen geweest met zijn zoon.

'Zie je Davidje, hoe goed het leven is? Hoor je de vogels? En daar is de zee. Daar gaan wij later visschen, wanneer je groot bent. Daar ligt ons huis en dat paardje dat staat te grazen is jouw paardje. Papa zal ook een ezeltje koopen. Wil Davidje wel een ezeltje?

En dat zijn jouw sparren en alle vogels, die erin wonen zijn jouw vogels. Alle gaaien, alle vlinders, alle konijnen zijn allemaal van Davidje.

Zal Papa een vlinder pakken voor zijn grooten jongen? Zoo'n blauwe? Lach dan eens, knobbeltje. Lach dan eens tegen Papa. Heeft Papa geen mallen neus? Pak Papa zijn neus maar.'

Maar het kind zat stil en staarde voor zich uit. David drukte zijn gezicht tegen het wangetje van zijn zoon.

'Davidje, lieverd... Papa's Davidje... Zal Papa David een geitje koopen? Een mooi wit geitje? Goed dan. Wacht. Papa weet nog wat. Papa gaat bloemetjes zoeken. Dan zet ik jou hier neer. Tegen den boom als een groote jongen. Nu flink rechtop. Zoo, flinke jongen. Mooi blijven zitten hoor.'

En David zocht koekoeksbloemen en silenen, korenbloemen, camillen en wat brem. Hij liep daar hoog in de bergen en wist niet of het geluk was of leed dat zijn hart deed samenkrimpen.

Ineens wist hij dat zijn jeugd voorbij was. Hij keek naar twee wijnbooten die met moeite tegen den stroom opvoeren, strepen van schuim achter zich latend.

Ja, dacht hij, dat is allemaal voorbij.

Maar wat 'dat allemaal' was had hij niet kunnen zeggen.

De bloemen hingen slap en achteloos in zijn hand.

Zou hij al dat land kunnen beheeren zooals het moest? Het werd met den dag moeilijker om grondbezitter te zijn.

Het was een zware verantwoording, want ééns zou hij aan zijn zoon rekenschap moeten afleggen over zijn bewind. Zijn zoon, die dan een man zou zijn, die eischen stelde aan het leven.

Plotseling zag David, wat hij nooit had willen zien, dat het in Frankrijk alleen nog maar de

ouden van dagen zijn, die hun landerijen rendabel weten te maken. Het was een kennis, die voor de jongeren verloren was gegaan.

De vaders lieten aan hun zonen een rijk en vruchtdragend land achter en na enkele jaren reeds werd het land steriel.

Enkele stukken lagen braak, andere werden verkocht om het deficit van een slechten oogst aan te vullen. De verstgelegen akker werd verhuurd aan daglooners of vreemdelingen, Hollanders of Polen, die zich in de streek gevestigd hadden.

Meer en meer van het vruchtbare Fransche land ging in handen van vreemdelingen over en de Fransche boeren verarmden tot zij van de opbrengst van hun laatste akkers wegtrokken naar de stad.

Daar verloren zij zich in de menigte en niemand hoorde meer van hen.

Zou hij, David, die nooit werkelijk gewerkt had in zijn leven, alleen de kracht hebben dit enorme land bij elkaar te houden? En dat waar bijna al de jongeren faalden of reeds gefaald hadden?

Diep in zich wist hij van niet.

Hij zou ook daar falen, waar hij reeds in zijn huwelijk gefaald had.

Zooals zijn broer met al zijn ijver en al zijn rechtschapenheid naast het leven stond met zijn ééne dochtertje en zijn steeds nijpender wordende armoede. Had ook zijn broer niet een stuk van zijn wijnlanden moeten verkoopen?

En aan wien? Aan een Poolschen boer. De Franschen lachten om dien Pool, die met zijn ouderwetsche middelen van mesten en bevloeiïng het land had weten te dwingen tot gehoorzaamheid, waar de Franschen met hun moderne methoden gefaald hadden.

Waar de menschen hun zelftucht hadden opgegeven, daar gehoorzaamde ook het land niet meer.

Waar de vruchtbaarheid van de menschen verdord was in een te lange rij van geslachten, daar verdorde ook het land. Geen kinderen, geen graan.

Geen zonen, geen ooft.

Steriele menschen wonen op een steriel land.

Hier in de directe omgeving lagen drie Poolsche dorpen. In de Yonne, waar een neef van David woonde was een Hollandsche nederzetting. Met kerk en al.

Al die vreemdelingen verrijkten zich aan het Fransche land, brachten kinderen voort en leefden temidden van de uitstervende Fransche boeren.

Zou hij alleen in staat zijn tegen den stroom in te gaan? Hij alleen? Waar in wezen zijn ouders reeds gefaald hadden vóór hem?

Oh, onmerkbaar bijna, want de verwording bleef nog onder den grond. Werd verborgen door de olijvenboomgaarden en het koren. Zooals een teringlijder een schijn van gezondheid weet te behouden tot kort voor het einde. Maar onder de huid werkte de ziekte door en ondermijnde het hart. Zoo was het in werkelijkheid met de Fransche boeren gesteld.

In hem werkte een ziekte verder, die reeds vóór zijn geboorte begonnen was en die in zijn zoon zijn voleinding zou vinden.

Lag hierin de verklaring van dat zotte bijgeloof in de bloedvloek? Hadden toch Constance, Anne en Clementine in zeker opzicht gelijk?

Was dat in wezen een vloek, uitgesproken over drie of vier generaties in een streek? Een verdorring, waar geen genezing meer voor bestond? Waar ieder nieuw geslacht aan mede werkte zonder zich van zijn ondergang bewust te zijn?

Hij wist, dat hij de waarheid onder oogen had gezien. Hij wist ook, dat, mocht hij zijn zoon behouden, hij misschien in staat zou zijn het getij te keeren voor zijn geslacht.

Want wat was hem de waarde van Clementine's

land wanneer zijn zoon niet worden zou als andere kinderen?Een groote angst, die lang op hem had geloerd, nam bezit van den jongen David.

Hij keerde terug naar zijn zoon. Het kind lag omgevallen met zijn gezichtje tegen den grond. Een rups kroop ernstig voort langs den rand van een oortje.

Hij tilde zijn kind op.

Dorre bladeren en aarde kleefden vast aan het slijmerige speeksel rond de lipjes.

Hij is nog te klein om alleen te zitten.

Geen enkel kind van dien leeftijd weet zich rechtop te houden.

Of wel?

Hoe oud was Maria Pia toen zij alleen in haar stoeltje zat?

Vier maanden? Acht maanden?

Hij wist het niet meer.

'Je moest toch niet omvallen, Davidje. Wat is dat nou? Stil maar mijn jongetje. Kijk eens wat Papa een mooie bloempjes heeft meegebracht? Zal Papa zijn Davidje laten dansen? Zoo op zijn arm op en neer? Lach dan, mijn knobbeltje, lach dan tegen je Papa.

Papa is een beetje treurig. Dat is Papa anders nooit, maar vandaag wel. Zoo, nou is het smoeltje weer schoon. Kijk Papa eens een gekke gezichten trekken.

Nou ben ik een aap. Die krabt aan zijn popo. En nou een beer. boeh, boeh, boeh!!

Lach dan, Davidje. Zal Papa dansen? Kijk nou eens hoe mal die Papa doet? Hij springt als een harlekijn. De vogels schrikken er van. Malle Papa hè? Lach nou eens Davidje, Papa's eigen zoete Davidje... één enkel keertje maar.'

Het kind lag op zijn rugje temidden van de verwelkende bloemen. De hemel weerspiegelde zich in zijn twee kinderoogen. Kinderoogen waarvan de blik niet van deze wereld was.

‘Je bent zoo wit. Ik zal je veel meenemen in de zon. Hier onder de olijven, of ginder in mijn boot. Zul je dan lachen als je de visschen ziet spartelen in het net? Zul je dan heusch lachen?

Weet je wat, Papa zal op zijn hoofd gaan staan en met zijn twee beenen in de lucht zwaaien. Heb je ooit zoo iets mals gezien? Gekke Papa midden tusschen de bergen, zoo maar op zijn kop.’

Het kind echter staarde langs hem heen naar den hemel en lachte geen enkel maal. Het dacht aan andere dingen of het dacht heelemaal aan niets.

Wanneer je op je hoofd gaat staan moet je ook weer op je beenen terecht komen. Niemand is tot op heden op zijn hoofd blijven staan. Ook David niet.

Hij is op zijn voeten naar huis gegaan, zijn zoon op zijn arm. Iedere tien passen bleef hij staan om neer te kijken in het gezichtje van zijn zoon. Van zijn zoon, dien hij meer liefhad dan iets of iemand op de wereld.

Ik maak me zorgen voor niets, probeerde hij zich wijs te maken. Hij is pas een paar maanden oud. Alle kleine kinderen zijn zoo.

Een kind van een paar maanden lacht nog niet, zit nog niet. Dat slaapt den heelen dag. En waarom zou het huilen wanneer het op tijd gevoed wordt? Anne is een goede moeder voor haar kind. Het heeft alles wat een kind noodig heeft, waarom zou het dan huilen? Nee... ik maak me zorgen voor niets. Het kind is als alle andere kinderen. Wat bleekjes, anders niet.

Had Stephane Delaporte laatst nog niet gezegd dat het zoo'n mooi kind was? Ja, maar waarom had hij dat gezegd en waarom had hij gekeken zooals hij keek?

En al dien tijd wist David dat hij dien middag de waarheid in de oogen had gezien.

Hij bracht zijn zoon naar huis.

Toen hij het kind in zijn moeders armen legde, vroeg hij en vermeed het Anne aan te zien:

‘Jij vindt dat hij gezond is? Jij voedt hem. Groeit hij goed?’

‘Waarom zou hij niet gezond zijn? Hij drinkt goed. Hij groeit goed.’

Hij schaamde zich om haar te laten merken dat hij waarde hechtte aan haar woorden. Maar zijn onrust overwon zijn schaamte.

‘Hij lijkt zoo weinig levendig...’

‘Kleine kinderen slapen altijd.’

‘Oh... nou goed. Dan ga ik nog even het dorp in.’

Op den drempel draalde hij.

‘Ben je nu heelemaal niet blij met het nieuwe land?’

‘Nee. Jij?’

Zij keek hem recht in zijn gezicht. Hij kleurde. Hij wist dat zij hem doorzag. Dat zij begreep, dat hij ademloos had gewacht op een ‘ja, toch wel,’ dat hem een bevrijding zou zijn geweest van zijn angst om hun zoon.

‘Goedenavond dan.’

‘G oedenavond.’

XI

In den herfst stierf Davids zoon. Hij was achttien maanden en twaalf dagen oud.

Iedereen wist, dat het kind stervende was, behalve Anne. Hoewel... niemand wist, wat die vrouw dacht. Zij hield hem dag en nacht op schoot, in een deken gerold. Op tafel stond een brandende kaars en een schoteltje ossenbloed.

Maar als je haar vroeg: ‘Hoe gaat het met je zoon? Wat heeft de dokter gezegd?’ Dan zei ze: ‘Dank je. Hij groeit goed. De dokter was heel tevreden, ja, hij gaat op mijn moeder lijken. Hij heeft niets van zijn vader.’

Altijd hetzelfde, uitgebreide antwoord, dat niemand meer interesseerde, omdat iedereen het uit het hoofd kende.

Het zijn de menschen uit het dorp, die mij dat verteld hebben, want na Clementine's dood heeft Anne mij nooit meer willen zien. Zij hitste den hond tegen mij, oude vrouw, op.

En David liet een muur optrekken tusschen mijn land en het zijne, dat vroeger het land van mij en mijn zuster was.

Achter dien muur lag ons vroegere land. Het onkruid schoot op tot halverwege de stammen der vruchtboomen; onze prachtige wijnen werden verstikt en de groententuinen waren een warreling van brandnetels, ossentong en hondsdraf.

Er is veel schande over gezegd in het dorp. Davids grond ging een bedreiging worden voor de omliggende bezittingen en de menschen herinnerden zich, dat hij er eigenlijk geen recht op had. Want wat is het besluit van een kindsche, stervende, oude vrouw?

Er is zoo weinig toe noodig om het onkruid te laten woekeren; wat regens, enkele dagen van zonneschijn en zuring, hoefblad en dolle kervel

nemen de overhand op jarenlange vlijt. Als ik nu langs onze vroegere landen kom wend ik mijn hoofd af, om dat alles niet hoeven zien, want niemand kan weten hoe zeer dat alles doet.

Ik vraag: ‘Is het geen schande? Is het niet ten hemel schreiend?’

Het is eigenlijk aan Clementine, dat ik het vraag, maar ja, moet je Clementine hebben, die heeft nergens meer weet van.

In den herfst dus, stierf Davids zoon. Anne zat er mee voor het vuur. Zij had een eindeloos geduld voor het kind. Zij wiegde hem onafgebroken heen en weer en gaf hem telkens een lepeltje lauw ossenbloed zooals de dokter haar gezegd had. Het kind opende de blauwe halvemaantjes van zijn oogjes en keek naar het vuur. Euh, euh, euh, zei het. En nog eens euh. Het kromde zijn lijfje tot een boog op Anne's schoot. Het verdraaide zijn oogjes, tot alleen het wit te zien kwam en Anne uitte één kleine griezelige kreet, als een aangeschoten haas in de klaver. Het sloeg de beide handjes uit, schokte nog even na. Het was afgeloopen.

Den heelen nacht heeft Anne met haar dooden zoon op schoot gezeten, en wat zij geleden heeft weet niemand, want zij was er niet ééne van ons.

's Morgens heeft zij het kind zelf gewasschen, de nageltjes schoon gepeuterd met een watje en een kransje gevlochten van kamillen, die bij haar in den moestuin woekerden.

Zijn haartjes had zij met water in een stijf kuifje rechtovereind gezet. Toen trok zij hem zijn doopjurk aan.

Tegen den jongen, die de melk bracht zei zij:

‘Ga naar David. Die kun je vinden in de kamer van Gemma, de nicht van den rooden Ferrario. Hier is geld voor de bus.’

‘Zij lachte op een griezelige wijze’, zei de jongen later, ‘ik was er werkelijk bang van.

Zij zei: ‘Vertel hem, dat zijn zoon vannacht overleden is.’

De jongen heeft natuurlijk eerst in het dorp gepraat, wat hem niet kwalijk te nemen was, want ik zag de vrouwen van bij ons in groepen van vijf en zes in het buurhuis naar binnengaan. Ik heb het trapleertje tegen den muur gezet om over den muur te kunnen kijken. Ik zag juist dat aan den wegkant de gordijnen werden neergelaten. Ik moest er het mijne van hebben. Anne kwaad of niet kwaad, ik moest er het mijne van hebben, wat er voorviel in dat griezelige huis, dat daar verloren en verlaten lag temidden van de verwaarloosde tuinen en akkers.

Er waren zeker al twintig menschen in de sterfkamer bijeen. In het midden, op tafel, lag een kussen met het kind erop. Het lijfje was al stijf en de nageltjes waren blauw. Zijn neusje was toegeknepen, alsof het iets vies rook. Ik kon me niet voorstellen, dat het ooit geleefd had, en ik had er in willen prikken met een speld om te zien of het dan zou bewegen, en of er werkelijk bloed uit zou komen.

Anne had koffie gezet, die zij ronddiende, zoo gewoon alsof er niets bijzonders voorgevallen was. Had zij er dan geen verdriet van, of had zij zoo lang op dezen onvermijdelijken dood gewacht, dat het bijna een verlossing was?

Tegen mij was zij vriendelijk, voorkomend zelfs.

‘Zoo Constance, ben je daar?’

Wij stonden ieder aan een kant van de tafel en tusschen ons in was dat kindergezicht, dat oorzaak was geweest van zooveel leed, van zooveel wrok. Anne streek met een voorzichtige wijsvinger over de wasgele kinderwangetjes.

De vrouwen achter ons slurpten haar koffie over haar klont kandij met een piepend geluid van voldoening. Een van haar begon echter luidruchtig te huilen en langzamerhand begonnen

zij allemaal in een koor van lang uitgehaalde snikken.

Maar Anne huilde niet en ik ook niet.

Toen zei Anne:

'Ik heb aldoor geweten, dat ik hem verliezen zou. Vanaf den allereersten nacht. Vanaf het moment, dat Clementine het vergif in mijn melk deed.'

Ik hoorde, hoe achter ons de vrouwen haar uithalen zachter lieten worden, maar toen zij hoorden, dat ik luisterde naar haar geluid gingen zij weer door, maar ik zag hoe haar onrustige steelsche blikken op ons gevestigd werden.

'Ik kon me niet meer bewegen, ik kon niet schreeuwen, niets. Dat vergif had me verlamd. Maar ik kon zien, en ik zag alles, wat er in de kamer gebeurde.'

Ik durfde niets te zeggen. Zou deze nachtmerrie dan nooit een einde nemen? Zou er alleen telkens een stilstand komen, om een steeds verschrikkelijker crescendo voor te bereiden? Ik wist, dat Anne de waarheid sprak, dat deze dingen inderdaad waren voorgevallen hier in dat verschrikkelijke huis, dat tot al mijn zusters zonden aanleiding geweest was. Het was niet mijn zusje Clementientje, die deze dingen gedaan had, het was het huis. Dat verschrikkelijke huis, dat een booze en verdorven ziel bezit.

'Ik zag, hoe zij het venster opende en de nevels binnen riep. Hoe zij het kind uitrolde uit zijn doeken en hoe zij het naakt op de elzentakken legde.'

Ja, het was waar. Het was woord voor woord waar. Weer zag ik mijn zuster in dat vreemde, verontrustende weten, den berg afdalen, haar mand met fresia's en elzentakken in haar afhangende hand. Ik had gevoeld, dat zij kwaad ging doen, want het stond geschreven in de rimpels van haar gezicht, in de vouwen rond haar

oogen, in die glimlachende lijn van haar mond, die haar eeuwig liet lijken, zooals eiken eeuwig zijn en varens. Ja, het was waar.

'Ik hoorde de spreuken, die zij uitsprak, al begreep ik de woorden niet. Ik wist, dat daar kwaad werd gedaan, en dat de ziel van mijn kind in gevaar verkeerde. Maar ik kon niets doen. Ik kon niet bewegen, ik kon niet schreeuwen; ik voelde het vergif branden in mijn bloed.'

De vrouwen weeklaagden niet meer. In een doffe stilte luisterden zij naar Anne's doffe woorden. Want alles gebeurde als onder water, de golven zongen in mijn ooren en alle vrouwen wiegden wonderlijk heen en weer op den golfslag in de baai.

'Later dacht ik, dat het toch niet waar was. Dat het koortsdroomen waren van mijn ziekte. Zij wilde, dat ik dat geloofde; want toen was ik nog bang voor haar. Ik zweeg. Omdat ik geen zekerheid bezat zweeg ik, maar ook omdat ik bang was.'

Ik keek om mij heen in dat griezelige huis en ik bedacht mij wat haar leven geweest was naast David en met Clementine, die haar bedreigde en bespiedde, want had ik zelf niet bemerkt, hoe Clementine Anne en haar kind bespiedde? Als een loopsche hond had zij om het huis gedraaid en niemand begreep waarvoor...

'Ik durfde je zuster niet te beschuldigen tot den avond voor haar dood. Herinner je je, hoe David zei, dat wij haar gevonden hadden?

Dat was een leugen.

Ik was naar haar toegegaan, ik had haar opgewacht bij het hek, omdat ik niet wilde, dat zij haar grond liet overschrijven op mijn zoon. Ik moest dat beletten. Ik wist, dat dat het einde zou zijn. Dat zij dan mijn kind voorgoed in haar macht zou hebben. Want die grond was moordenaarsgrond. En op moordenaarsgrond rust de

bloedvloek. Ik wachtte haar dus op. Ik zei, dat ik wist, dat zij vergif in mijn melk had gedaan.

Zij zei alleen: ‘Dus je wist het?’

En ik antwoordde: ‘Ja.’

Verbeeldde ik het mij, of bewoog het kind? Had zijn linker ooglid niet even getrild en hadden de vingertjes van zijn handje niet bewogen? Een bromvlieg botste onophoudelijk tegen de lamp en zijn geluid was hard in de verstikkende stilte na Anne's woorden.

Maar haar eentonige zinnen kwamen weer, terwijl zij daar stond, rechtop met afhangende armen, en zoo aandeelloos, zoowel in haar woorden als in het gebeuren om haar heen.

Want de vrouwen waren nu allen opgestaan en stonden dicht om haar heen om geen woord te verliezen van wat zij zei, en wat ons beider schande was.

‘Vanaf dien dag bezat ik mijn zoon niet meer. Begrijp je dat Constance? Een kind groeit in je, een kind drinkt bij je en slaapt in je armen, en toch is het je eigen kind niet meer.’ Haar stem werd nog zachter toen zij mompelde: ‘zijn ziel ontbrak. Zijn ziel was bij Clementine en niet bij mij.’

De vlieg was van de lamp vandaan gevlogen en zoemde nu boven het kind.

‘Wat kon ik doen tegen David? Ik was een vreemde in zijn moeders huis. Hij werkte voor zijn zoon en niet voor mij. Toen hij zich rijk wist, werkte hij heelemaal niet meer. Hij wist, dat het kind niet meer beter zou worden, en daarom is hij weggegaan. Hij kon het niet zien lijden...’

Anne stond stil naast haar doode kind, de handen gevouwen op het kussen. De wind dreef de dorre bladeren van den boomgaard langs het zijraam, waar de gordijnen niet gesloten waren.

‘Waarom ben ik niet gestorven, toen Clementine dat vergif in mijn melk deed? Het was zoo

eenvoudig geweest. David en Clementine hadden hem misschien gelukkig gemaakt... maar ik... ik stond Clementine in den weg. Ik stond David in den weg. Ik kon het kind niet opgeven. Ik stelde mij tusschen Clementine en mijn zoon. Ook na haar dood, wanneer zij hier door de kamers dwaalde... Want zij was er altijd. Alleen vannacht, toen hij dood was niet meer...'

Ik hoorde Maria plotseling fluisteren: 'Heb jij Clementine dan een ongeluk aangedaan?'

'Nee' zei Anne. 'Maar ik had het kunnen doen. Ik heb er over gedacht en ik haatte haar. Zij had mij vergif gegeven... dus waarom niet? Maar ik deed het niet. Zij viel, en ik merkte het niet... later ben ik David gaan halen... David was bang. Mij raakte dat alles niet, ik wist dat het toch allemaal voor niets was... alles.'

Zij zei dat, waar al die vrouwen bij waren. Maar wat kon het mij nog schelen? Clementine was dood. Ik stond er buiten. Want het eenige wat ze mij verwijten konden, was, dat ik Clementine's zuster was.

De dood van dit kind was rechtvaardig.

Het was het oordeel van God.

Maar diep in mij, wist ik, dat er geen God bestond. Bakerpraatjes waren dat, zooals al het andere.

Toch was die dood rechtvaardig.

Daarmee werd alles uitgewischt.

Het was ontegenzeggelijk een rechtvaardigheid, zooals de kerk ons die leert: Mij is de wrake zegt de Here.

Al het verdriet van die twee jaar, alle schande werd er mee vrijgekocht. Ja, de dood van dat kind was noodzakelijk geweest. Hard, maar noodzakelijk.

Ik begreep Anne. Toen de vrouwen alles goed afgeluisterd hadden begonnen zij weer te weeklagen en te huilen. Af en toe ging er één weg

of kwam er een nieuwe bij. Dan werden er groepen gevormd en er werd druk gefluisterd. Ik keek uit het raam naar den boomgaard, waar de doode bladeren elkaar achtervolgden en aanvielen. Zou David komen? Zou David komen om zijn dooden zoon te zien? En nu het kind gestorven was, zouden de gronden nu weer bij de mijne gevoegd worden? Dat kon toch niet anders?

Ik was tevreden dat het kind dood was. Nu zag je eens, rechtvaardigheid bestaat. Over leven en dood heen zegeviert de rechtvaardigheid. Het was goed zoo.

Maar de dag ging voorbij en David kwam niet. Het was regenachtig, en het schemerde vroeg.

Ik bleef. Ik voelde mij zeer aan Anne verbonden. Ja, maar toch ook vijandig. Wij zaten ieder aan een kant van de tafel waar één enkele kaars op brandde bij het doode kind. De margrietjes waren verwelkt en hingen slap om het koppie. Dat maakte alles nog treuriger. Ik dacht aan het leven, dat zoo troosteloos was, en zoo bitter. Ik staarde naar de plaats, waar eenmaal het portret van Davids moeder gehangen had. Het portret was weg. Een eivormig ovaal op het behang was het bewijs, dat het er werkelijk was geweest. Anne huiverde. Als had zij mijn gedachten geraden zei ze:

'Ik haat dit huis. Het is een slecht huis.'

Verder hebben we gezwegen. Anne verdiept in haar eigen gedachten en ik in mijn bitterheid en mijn wrok. Tegen den morgen hebben we samen wat gegeten.

'David komt niet.'

'Nee.'

'Dan komt hij nooit meer.'

Om acht uur werd er geklopt. Het was de man, die het kistje kwam brengen. Het was niet grooter dan een sinaasappelkrat en niet half zoo diep.

Wij hebben het kind er samen ingelegd. En

weer verbeeldde ik mij, dat het bewoog. De dag is voorbijgegaan. Ik weet niet hoe. Clementine is er geweest en is weer weggegaan.

Anne heeft haar gelukkig niet gezien.

En weer hebben wij een nacht gewaakt.

David is niet gekomen.

Ook voor de begrafenis niet.

Het dorp sprak er schande van, maar ik begreep David. Hij was bang. Want hij heeft zijn zoon zeer liefgehad.

Anne heeft nog een week gewacht. Soms stond zij aan het hek en tuurde den weg af. Bij het binnenrijden van de autobus stond zij op het kerkplein. Dan ging ze weer naar huis.

Na een week heeft zij de kamers op orde gebracht, precies zooals zij ze gevonden had. Alleen het portrel ontbrak. Zij heeft de kasten gesloten en de sleutels op tafel gelegd.

Zij is mij goedendag komen zeggen. Omdat wij buren waren. Zij heeft haar hand in de mijne gelegd en zoo zijn wij blijven staan. Hand in hand staarden wij over den muur naar de landen, waar welig het onkruid woekerde.

‘Waar ga je nu heen, mijn kind?’

‘Terug naar mijn dorp.’

Het dorp, waarvan ook Clementine's zoon had kunnen zeggen: mijn dorp.

Een dorp onder verwaaiende luchten waar het regent zonder ophouden, weken en maanden lang.

‘In jouw dorp groeide Clementine's zoon op.’

‘Ik zal nog dikwijls aan je denken en met Paschen stuur ik een kaart.’

Zij maakte haar hand los uit de mijne en ging.

Ik heb haar lang nagezien. Zij keek niet eenmaal om.

Neen, zij zou hem niets verwijten. Zij zou naar hem toegaan en zeggen: David, laat alles voorbij zijn. Eens heb je toch van me gehouden. Laten

we opnieuw beginnen. In de stad of in mijn dorp of in een ander land, waar je maar wilt. Maar laat me niet zoo. Wat is een vrouw zonder man?

Of nee, zij zou zeggen: David, het is alles oen vergissing geweest. Ik weet dat je nooit van me gehouden hebt. Tenminste niet zooals het moet. Maar het leven is hard. Wij hebben elkaar misschien toch noodig. Wie weet het? Als je te alleen bent, kun je me altijd vinden, waar je me den eersten keer gevonden hebt. Ja, dat zou zij zeggen.

Dan hield haar leven een doel. Dan moest zij wachten omdat David haar misschien noodig zou hebben. Dan kon zij blijven hopen; die jongen daar achter dien plataan, is dat David niet?

Ik moet even een flesch wijn halen, want misschien, met den laatsten trein komt David nog...

Nee, ik moet nu naar huis, de avond daalt en misschien wacht mijn man op mij...

Maar bij den Rooden Ferrario zei de jongen, die zaagsel uitstrooide over den vloer:

'David Demoulin? Die woont hier niet meer. Hij heeft Gemma mooi laten zitten. Ga maar weg voor Ferrario je ziet...'

De regen viel over keien en schepen en maakte kringetjes in het water. Een man rolde tonnen langs de kade en een matroos liep met een jongen hond aan een touw.

Een marconist hield haar staande en keek haar trouwhartig en eerlijk aan.

'Waar ga je heen? Mag ik je thuisbrengen?'

Zij trok haar mantel strakker om zich heen en haastte zich verder.

'Je hoeft niet bang te zijn', zei hij. 'Je lijkt op mijn meisje in Rotterdam en ik heb geld genoeg.'

Zij liep nog vlugger en hij bleef dicht naast haar als een beest dat een baas zoekt.

'Kijk, dat is voor jou. Of wil je nog meer? Wij

blijven maar tot morgenmiddag aan den wal, het kan me niet schelen wat het kost!'

Een lantaarnopsteker maakte den regen ineens tot een lichtgelen sluier. Hij legde een hand op haar arm. Zij rukte zich los en hij haalde de schouders op.

'Dan niet', zei hij. 'Voor jou een ander.'

Hij ging een café binnen. Een sliert muziek rolde naar buiten en werd afgesneden door de dichtslaande deur.

En hier om den hoek was gelukkig het station al.

Zij bonsde tegen iemand op. In het licht van een mosselkar zag zij dat het een vrouw was in een bruinen mantel. Zij kende haar niet. Zij wist niet dat het Gemma was.

Zij zat in het stationskoffiehuis en wachtte op den trein. Haar paraplu stond tusschen haar beenen, haar kin rustte op den haak.

En Gemma haastte zich verder. Zij ging naar het café van den Rooden Ferrario.

'Is David er geweest?'

'Nee.'

Zij ging aan een tafeltje zitten, legde haar hoofd tusschen de leege bierflesschen en huilde.

Niet om David, maar om een toekomst, die eindelijk gemakkelijk leek te worden en nu onverdraaglijk werd. David was weg. Zij had geen geld. Zij verwachtte Davids kind.

Want zoo potsierlijk is het leven, dat David de ééne vrouw verliet omdat zijn kind gestorven was, en de andere vrouw omdat zijn kind geboren werd.

Wanneer ik nu door het dorp loop sluiten zich deuren en vensters, en zij die zich op straat bevinden verhaasten hun pas of schieten een zijweg in.

Alsof ik een melaatsche ben, die met een ratel loop. Zelfs Sylvester vermijdt mij en verstopt zich wanneer hij mij ziet. Op een avond heb ik tegen zijn raam geklopt en hij heeft niet opengedaan.

Hij was er wel, want het licht scheen door den kier onder zijn deur. Toen verdween het licht. Hij had zijn lamp uitgeblazen. Hij zat daar in het donker en luisterde naar mijn kloppen. Maar hij heeft niet opengedaan.

Ik was er heengegaan om hem dat geld voor die brieven terug te vragen, want nu alles uitgekomen is, heeft hij daar geen recht meer op. Ik heb wel een uur voor zijn deur gestaan. Ik klopte, telde tot tien en legde mijn oor tegen de deur. Door den kier heen hoorde ik hem snuiven. Ik klopte weer. Niets. Ik wist dat hij bang was, maar het maakte me toch kwaad. Ik bonsde hard op zijn deur en riep: 'Een dief ben je! Hoor je wel, leelijke dief!'

Aan den overkant ging een deur open en ik riep nog harder: 'Dief! Leelijke dief!'

De arbeiders zijn bij me weggeloopen. Zij werden ergens anders beter betaald, zeiden zij. Maar toen ik hun loonen verhoogde schudden zij hun hoofden en gingen toch. En wanneer ik op de markt kom met mijn vruchten, dan komen de menschen voor mij staan, kijken ernstig en aandachtig naar mijn noten en mijn kastanjes, maar koopen niet.

Ik heb mijn waren naar de stad gereden. Iedereen bleef kijken voor mijn stalletje. Ik gaf een appel aan een bedelkind. Zij begon te huilen en liet den appel vallen of er wormen uit kropen. Pijn deed dat. Dat zijn van die dingen, waar je niet aan terugdenken moet. Dat ik gezondigd heb door de zuster van Clementine te zijn, goed. Maar dat is toch niet de schuld van mijn appelen en mijn graan?

Neen, de menschen zijn boos. Onophoudelijk moet je op je hoede zijn. Nu is er dit en dan weer dat. Hoe eenzamer je bent, hoe meer zij durven. Het is beter ze heelemaal te vermijden. Maar kun je leven zonder ooit een mensch te zien?

Ik ga niet meer naar het dorp. Ik ga naar de bergen en blijf daar maar tot het donker wordt. Niet dat je daar veilig bent, maar het is toch anders... Hoewel...

Neem het geval van die distel.

Ik ga zitten en naast mij staat een distel.

Ik neem die distel eens op en die distel mij.

Ik zeg: Distel, ben jij bang van me?

Niet dat ik weet, zegt de distel.

Die daar wél, zeg ik, en wijs naar het dorp dat je in het dal kon zien liggen. Het is veel eenvoudiger om distel te zijn dan mensch.

Dat weet ik niet, zei de distel. Gister kocht ik een pond kersen voor tien frank. Dat was veel te duur.

Dat was het zeker. Ze doen op de markt maar zes.

Nou zie je zelf, zei de distel.

Of neem het geval van de tor.

Ik zat op het wegje bij den waterput van den burgemeester.

Ik zat in de droge greppel waar het eucalyptusbosch begint. In ieder geval zat ik er heel rustig zonder iemand te beleedigen. Komt me daar een tor en loopt over mijn been.

Je kan tenminste goedenmorgen zeggen.

De tor zegt niets en loopt gewoon door.

Wat doe je eigenlijk, vraag ik.

Ik tor, zegt de tor.

Zet je daar ook een hoed bij op?

Je moet geen onzin praten. Daar ben ik niet voor gekomen.

Ik heb je niet gevraagd, antwoordde ik kwaad. Wat doe je op mijn been?

Dat heb ik al uitgelegd, zei de tor. Ik tor.

Ik tor... Ik tor... bauwde ik hem na met net zoo'n hooge, schelle stem. Ik tor. Het staat je netjes.

Ik keek de tor aan. De tor keek mij aan.

Is het vermoeiend om te torren?

Erg, zei de tor, viel van mijn been en verdween in een gat.

Ik zat te trillen van kwaadheid. Het was me even een manier van doen van zoo'n beest.

Maar later op den dag dacht ik er eens over na.

Ik moet toegeven, dat het dier toch gelijk had.

Ik tor, zei die tor. Ja, dat kon hij zeggen. Dat was duidelijke en klare taal. Zooals een zwaluw kan zeggen: Ik zwaluw.

En een korhoen, ik korhoender. Ik heb gekorhoenderd.

Een eend kan zeggen: Ik heb geëend. Goed, dan weet je waar het over gaat. Maar als je aan Sylvester Brievenman vraagt, wat heb jij gedaan vandaag? En hij antwoordt, ik heb gemenscht, dan weet je nog niets. Dus is het beter een tor te zijn dan een mensch.

Neem nou bijvoorbeeld David. Van Anne was nooit iets goed. Zij was te krom of te recht, te dik of te dun, te jong of te oud. Er was altijd iets dat niet deugde. Zijn konijn was altijd goed. Het zat in een hokje en was konijn. Het was nooit te wit of te zwart, het zat in zijn hokje en was konijn. Als ik een zoon had zooals Clementine, dan wilde ik dat hij konijn werd. Een eerlijk en eenvoudig bestaan.

Wat doet je zoontje nu, Constance?

Die studeert voor konijn.

Werkelijk? Wat aardig. En leert hij goed?

Oh zeker. Het moeilijkste is om met je neus te wiebelen en om met je achterpoot aan je oor te kunnen krabben.

Is het een zware studie?

Nu, meevallen doet het niet. Hij springt al aardig, wiebelt zijn snorharen goed heen en weer, met het bont gaat het nog niet al te best. Daar moet je latijn voor kennen. Net als voor de catechismus. En latijn is nu net zijn zwakke zijde. Daarom groeien de haren nog niet best.

Er ontbreekt altijd iets. Iedereen is tevreden en plotseling ontbreekt er iets en kan je weer van voren af aan beginnen. En zoo ga je maar door. Tot je op een goeden dag doet wat die tor deed. Je valt in een gat en verdwijnt.

Ik had me niet boos moeten maken op die tor.

Dat dier bedoelde het goed.

Ik had er gister ruzie over met een kastanjeboom.

Het is alles goed en wel dat je hier komt, zei die boom, maar dan moet je toch afleeren om zoo vies te doen.

Vies te doen?

Natuurlijk. Je moet niet zoo vies met je neus sniffen. Dat hoort niet.

Dat was geen houding van dien boom. Je praat niet zoo beleedigend met een oude vrouw. De ouderdom moet gëeerbiedigd, is het niet door menschen dan toch door boomen. Dat is nog het minste wat je eischen kan.

Ik dreigde den boom dus met mijn paraplu en gaf hem een vermaning.

Boom, zei ik, je moet je leeren matigen. Ik bemoei me niet met jouw zaken, dus bemoei jij je niet met de mijne. Ik vraag jou ook niet, waarom je je bladeren laat ritselen terwijl er geen wind is. Dat doet een welopgevoede boom niet.

Er is wél wind, zei de boom, en dreig me niet zoo met die paraplu. Als jij slaat, sla ik ook.

Zou je dat heusch doen?

Vast wel.

En als ik hard zou wegloopen?

Dan holde ik achter je aan, slurpte je op in mijn slurf en verpulverde je tot pruimtabak.

Het was een groote boom. Hij kon gemakkelijk doen wat hij zei. Ach lieve god, waarom was ik toch ooit hier gekomen? Wat moest ik nu weer doen? Was dat dan mijn einde? Opgesnoven als pruimtabak?

Constance, zei de boom, je sniffelt nou nog harder dan daarstraks. Je bent hoogst hinderlijk.

Ik sniffel niet. Ik huil. Je hebt me ook zoo bang gemaakt. Hoe kun je nou leven als je altijd zoo gedreigd wordt? Zeg nou zelf, dat is toch geen bestaan? En daarstraks sniffelde ik ook niet. Toen deed ik dat van een konijn. Wat konijn? We hebben hier al konijnen genoeg. Ik wil geen konijn. Als je een konijn wordt, dan zal je nog eens wat anders zien. Jij akelig vies mormel, dat hier komt sniffelen om een konijn te worden. Donder op, of ik zal je konijnen!

Ik weet nog niet hoe ik weggekomen ben.

Ik heb gegild. En gehold.

Ik heb gehold, tot waar het pad een bocht maakt. Daar heb ik mij verborgen opgesteld achter een rotsblok. Ik heb heel voorzichtig om een hoekje gekeken. Het was opschepperij geweest van dien boom.

Hij stond nog precies waar hij gestaan had.

Je bent een onbehoorlijke, nare boom. Ik zal mijn beklag over je doen bij den burgemeester.

En toen, omdat ik dien boom wel heel erg boos had gemaakt, heb ik naar hem gezwaaid met mijn paraplu.

Jij vuile rotboom, schreeuwde ik, jij tuig.

Daar is die boom toch bang van geworden. Hij werd ineens heel klein en net een boom als alle andere. Ik wist eigenlijk niet eens meer welke het geweest was.

Zoo zijn de boomen. Net zoo verraderlijk als de menschen. Maar ze kunnen ook anders zijn.

Dagenlang zijn ze zacht en warm. Dan zit ik stil en kijk maar zoo'n beetje naar de hazen of naar de eekhoorns of naar niets. Ik laat een beetje zand door mijn hand loopen als een fonteintje. Dan wordt dat een bergje en in dat bergje steek ik een stokje. Op dat stokje zet ik de hoed van een koekoeksbloem. Er komt een mier, die met zijn staart kwispelt van plezier en zegt: Prachtig.

Dan heb je voldoening van je werk en dat stemt tot tevredenheid. Clementine vindt mijn werk ook prachtig.

'Je moet er de bloemetjes van de lavendel in een kringetje om heen leggen. Nee, eerst een gleuf maken met je wijsvinger. Het opgebobbelde zand gladstrijken en de geul opvullen met lavendel. Doe jij het maar, dan zal ik wel zeggen hoe het moet.'

Het is heel moeilijk.

Korreltje voor korreltje moet je erin leggen. En gladstrijken.

Voorzichtig. Want je eigen adem blaast ze weer weg en dan moet je weer opnieuw beginnen. Den heelen middag gaat er mee heen. Dan valt de schemering in en ik zit stil onder een jeneverbes. De schemering wordt dieper en dieper, en toch is het nog geen avond.

Dan loop ik naar huis, waar het veilig is. Onder den zeeden wacht mijn zuster op me. Zij steekt haar arm door den mijne. Wij zwijgen, maar het is goed haar bij mij te weten. Wij hooren nu één keer bij elkaar, mijn zuster en ik. Maar bij den muur blijft ze staan en zegt streng:

'Ik ga niet met je mee naar binnen. Je hebt mij bedrogen met Trygveh. Je hebt met hem geboeleerd.'

Zij schudt vermanend haar vinger en zingt:

'Foei, wie had dat nu gedacht?'

Het huis is koud en donker. Ik haal wat mispels uit de kast en neem een slok wijn. Dan val

ik in slaap op den keukenstoel. Ik hoor Clementientje zingen in den tuin. Hoog en laag, en trillers: tralala. In het raam staat de nacht en is blauw.

Hoe was het ook weer? Het blauw van winterviolen onder het ijs. Nee, onder de sneeuw, net als in dien knikker. Nee ijs, dat is beter, want sneeuw is niet doorzichtig. Die stoel is hard. Mijn heele rug doet pijn. Ik heb honger. Maar bóven is zoo ver. En de trap is zoo donker, dan weet je nooit wie je tegenkomt. Het is beter zoo.

Tegenwoordig neem ik mijn manden mee de bergen in. De menschen op straat kijken mij zoo raar aan, alsof zij het niet betamelijk vinden, dat je als vrouw alleen de bergen ingaat. En ik moet toegeven, dat Maman het ons verbood.

Als je nu maar manden meeneemt dan weet iedereen dat je kruiden gaat zoeken, of morilles. Dan heeft je gaan een doel en zoeken zij er niets achter. En mijn hoed doe ik maar in de mand, want daar lachen ze in het dorp om. Daar zijn ze geen steedsche mode gewend.

Het ergste is, dat je de kruiden moet zoeken ook, want als ze je 's avonds zien thuiskomen met leege manden is het nog niet goed. De menschen zijn kwaaddenkend en valsch.

Zelfs van je eigen zuster blijft je niets bespaard.

Zooals Clementine dat gister zei: geboeleerd.

Schandelijk eigenlijk. En ik moet op zulke dingen letten, want wanneer Trygveh van den zomer komt met zijn boot om me te halen en hij hoort dat mijn eer en goede naam bezoedeld zijn, dan weigert hij nog met me te trouwen, want Trygveh is een man van eer. Wat is het leven vermoeiend. Wat zou het goed zijn je hoofd achterover te leunen tegen een rotsblok en nooit meer te denken, nooit meer te bewegen. Maar ik moet zorgen voor die kruiden.

Clementientje, jij weet zooveel beter dan ik waar ze staan. Ik wou valeriaan hebben en oogentroost, mierikswortel en rozemarijn.

Waar heb je dat voor noodig, Constance? Toch niet om in de melk te doen?

Och zuster, nee niet voor de melk. Ik zal het je zeggen heel zachtjes, en aan jou alleen. Ook moet je er nooit met anderen over spreken...

Als ik nu de mand voor de helft vul met peperzwammen en voor de helft met kruiden voor de soep, en ik breng die mand dan naar de vrouw van den burgemeester, denk je dan niet, dat zij, al is het maar vijf minuten, met mij praten zal?

Vriendelijk, zooals vroeger?

Kijk, daar is Constance... Kom binnen, kom binnen... Wat denk je zuster, zal zij dat doen?

Want als de vrouw van den burgemeester dat doet, dan kunnen de anderen niet door blijven gaan met me voorbij te loopen op straat, zonder groeten zelfs, als was ik erger dan een hond. Dat had je toch ook niet gedacht hè zuster, dat het nog eens zoo ver komen zou: Het land verwaarloosd en je zuster vermeden en uitgestooten als een melaatsche. Waarom bracht je dit over me?

Nee, ik ben niet boos. Ik weet wel, dat je het niet zoo bedoeld had. Je hebt alleen het goede gewild... Je bent nog het laatste wat ik heb, Clementientje, mijn zusje.

Maar als ik nu naar de menschen toe ga met mijn kruiden en mijn morilles, denk je dan niet, dat iemand weer zijn hand in de mijne zal leggen, of dat iemand zal zeggen, kom binnen kind, het vuur brandt? Zou iemand dan meer medelijden hebben met een oude vrouw, zelfs de Delaportes niet?

Is het omdat jij vergif deed in Anne's melk?

Je had groot gelijk. Anne was naar. Ze heeft me nooit een kaart gestuurd met Paschen. Is het om de melk, Clementine, of is het, - antwoordt

mij, zuster, - omdat ik een simpele geworden ben, zonder dat ik het weet?

Is het daarom zuster?

Maar één ding verzeker ik je, zuster, al moet ik rondloopen met mijn kruiden van vandaag tot aan den dag des oordeels, zij zúllen mij antwoord geven op mijn vragen. Ik ben geen hond...

... Zoodat ik langs de huizen ga en roep. Ik roep, dat ik kruiden te koop heb, kruiden voor de soep en kruiden om kwalen te genezen, die zoo oud zijn als de planten zelf en die nog nooit genezen zijn.

Crescia-Parijs, 1942-1945.